Bjørg Lambrechts

FRA MIKRO TIL MAKRO

Sverre Morken - fra mikro til makro 4
Sverre Morken 8
Biografisk resymé 10
Utstillingsguide 12
Verksliste 13
Å tegne er å se, og den som er nysgjerrig ser mer! 14
Bilder fra utstillinga 16
Bord 1: Sverre Morken og lokal tilhørighet 18
Bord 2: Grunnlovsjubileum og kongehus 20
Bord 3: Den norske folkesjela 22
Monter: Arbeidsprosess og verktøy 24
Skap 1: Portretter 26
Skap 2: 1000- 500- og 50-kroneseddel 28
Skap 3: 200- og 100-kroneseddel 30
Lokal og nasjonal identitet og internasjonal tilhørighet 32
Sverre Morken fra mikro til makro 33
Rondane og postbonden 34
Lokale helter 35
Vi ere en Nation, vi med 36
Tre konger 37
Den norske folkesjela 38
Utvandringen til Amerika 39
Nobels fredspris 40
Alt henger sammen med alt 41
Artikkel: Er frimerker kunst? 42
Artikkel: Pirker portrett på portoen 46
Artikkel: Pirk, penger og porto 48
7. utgave av norske sedler 52
Artikkel: 50-kroneseddelen 56
Artikkel: Storpolitikk, grunnlov og krig med Sverige 60
Norges riksvåpen 62
Fjellbygda Folldal 64
Kunstbanken Hedmark Kunstsenter 68
Når regnestykket går opp – en bakomhistorie 69
Oppgaver og tanketennere 70
Kilder og litteratur 76

Ansvarlig utgiver: Kunstbanken Hedmark Kunstsenter
Redaktør: Inger Lise Libakken
Tekst der ikke annet er oppgitt: Inger Lise Libakken
Scanning: Enzo Finger og Grafisk Senter Hamar
Grafisk produksjon: Grafisk Senter Hamar
Layout: Inger Lise Libakken i samarbeid med Grafisk Senter Hamar
Redigert for 4. opplag mars 2016

Sverre Morken – fra mikro til makro er produsert i 2014 av
Kunstbanken Hedmark Kunstsenter i samarbeid med Folldal kommune. Utstillinga er støttet av Hedmark fylkeskommune

Forsiden: Arbeidstegning; strektegning av Stortingsløve. Motiv for gravyr til frimerke 1885, 19,00 kr. 2014; grunnloven 200 år.
Forstørrelse av originalutkast (akvarell) til frimerke 1267, 3,50 kr. 1996; Posten 350 år. Tema: utvikling av posttjenester/kommunikasjon. Postbonde på ski.

Sverre Morken – fra mikro til makro

Forbausende smått, forbausende presist, og av forbausende kunstnerisk kvalitet, blir ofte sagt om det beste av hverdagskunsten vi alle omgir oss med. At det stemmer oppdager du, om du bare stopper opp og tar en nærmere titt. Det er frimerker og sedler vi snakker om – og i utstillinga *Sverre Morken - fra mikro til makro* er det Sverre Morkens kunstnerskap som grafiker, frimerkekunstner og gravør som løftes fram.

Fra mikro til makro ønsker å sette et lite utvalg av Morkens store motivkrets i sammenheng med identitet og tilhørighet. Utgangspunktet for dette er to viktige jubileer i 2014: Folldals 100-årsjubileum som egen kommune og Norges 200-årsjubileum for Grunnloven av 1814. Riksvåpen, kommunevåpen, emblemer og symboler handler om identitet og tilhørighet; lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Det samme kan sedler og frimerker gjøre. Sverre Morken har utført om lag 200 frimerker, han medvirket i arbeidet med den 6. utgaven av norske sedler, og står for alle framsidene på sedlene som i dag er i omløp; den 7. utgaven. Han har formgitt Folldals kommunevåpen, den gående løve for departementene og riksvåpenet i den utforming det har i dag.

Folk flest, også i Hedmark, er bosatt i tettsteder og bygder; slett ikke i metropoler. Dagens barn og unge knytter kontakt og vennskapsbånd gjennom sosiale medier og er til en viss grad uavhengig av oppvekststed og geografiske avstander når det gjelder å finne noe eller noen å identifisere seg med. Likevel, eller kanskje nettopp derfor, er røttene av stor betydning. Kjennskap til hjemstedets historie, tradisjoner og særtrekk er viktig for å føle at man hører til. Vår personlige, lokale og nasjonale historie blir samtidig til i kontakt med det internasjonale samfunnet, gjennom diplomati, bistandsarbeid, forskning, næringsvirksomhet, utvandring og innvandring.

Fra mikro til makro består av en utendørs og en innendørs avdeling. Utendørs vises ni store plater montert sammen i grupper på tre, og med tre hovedtemaer. Frimerker og sedler fra Sverre Morkens hånd binder sammen de ulike temaene; lokal og nasjonal identitet og internasjonal tilhørighet.

I den store innendørs avdelingen vises hva som ligger i det lille frimerkeformatet av detaljer og historie. Her presenteres den 7. utgaven av de norske sedlene i sin helhet. Et utvalg av Morkens øvrige produksjon, arbeidstegninger, gravyrer, verktøy, prøvetrykk, ferdige trykk og skisser kan studeres med lupe. Materialet er presentert i montre og på bord. Morkens glede ved arbeidet, hans aktpågivne blikk, tekniske dyktighet og kunstneriske nivå vises også i arbeider som ikke er gjort på oppdrag; et utvalg grafikk, treskulpturer og tegninger.

Behovet for å utforske de store formatene, mer umiddelbare teknikker og en fri motivkrets er drivkraften i disse arbeidene. Naturopplevelser og ulike temaer blir utgangspunkt for kunstnerens refleksjoner, skapertrang og uttrykksbehov. Morken har stadig noe nytt under arbeid. Oppdragene fra Norges Bank og Posten har imidlertid kommet tett, så tiden har foreløpig ikke strukket til for å fordype seg fullt ut i sitt eget arbeid.

Nettopp fordypning og konsentrasjon ligger i bunnen av alt Sverre Morken gjør. Selv om overflaten er det som møter øyet, eller hånden, er det ikke det overfladiske i seg selv som fenger hans interesse. Det man kan finne

26. juli 2014 åpnet *Sverre Morken - fra mikro til makro* på Gruvemuseet i Folldal. Kunstbanken Hedmark Kunstsenter takker for utmerket samarbeid med kunstneren, ordføreren, kulturkonsulenten og Gruvemuseet.

Vandreutstillinga fikk i det gamle gruveområdet den best tenklige starten i historiske omgivelser og med den majestetiske utsikten mot Rondane.

Kunstbanken Hedmark Kunstsenter ble tildelt gull for utstillinga *Sverre Morken - fra mikro til makro* under Nordia 2014.

bakenfor og innenfor vekker derimot hans nyfikenhet. Slik blir arbeidet spennende og berikende for både kunstneren og betrakteren. Det ligger for Morken å utforske et menneskes historie, en begivenhets bakenforliggende årsak, en tradisjons opprinnelse og utvikling. Ved å avdekke lag for lag av sitt objekt eller tema, tilfører Morken motivet en egen dybde som betrakteren kanskje bare ubevisst oppfatter. For den som selv liker å se det store i det små, i bokstavelig eller overført betydning, er hans kunstnerskap som en utømmelig brønn av rike opplevelser.

Sverre Morkens holdning og innfallsvinkel til sitt arbeid harmonerer også med selve framstillingsmåten. På frimerker og sedler trykkes flere lag rent fysisk, og motivene har flere lag i form av hovedmotiv, bakgrunn, valørangivelse, folie og ulik beskyttelse mot forfalskning. Sedlene har sjikt som ikke kan ses av det blotte øye; enkelte deler har trykk som bare kan ses under UV-belysning, mens vannmerkets nyanser først kan ses når seddelen holdes opp mot lyset. Til frimerkets 150-årsjubileum i 2005 kom en praktutgave bestående av to frimerker. Disse var formgitt og utført av Enzo Finger og Sverre Morken. Her lot Posten Norge det gå prestisje i å vise frimerkets historie, samtidig som de var opptatt av å sikte mot framtidig teknologisk utvikling. Dermed ble de mest avanserte trykkemetoder tatt i bruk, blant annet enkelte seddeltrykketeknikker, og man endte med fire trykkefaser inkludert fluorescerende trykk og perlemorstrykk. Frimerkene var noe av det mest avanserte som var utgitt, og de to frimerkekunstnerne ble tildelt Merket for God Design.

Det heter at «å tegne er å se». Å forstå romlighet er en vesentlig side ved å se, og dermed kunne gjengi et motiv. Morken behersker dette til fullkommenhet, noe som i sin tur er avgjørende for kvaliteten på arbeidet med de offisielle oppdragene. Kontrasten er stor mellom grov trerot, øks og det umiddelbare, og polert stål, stikkel og det nitidige. Likevel er det større slektskap enn avstand mellom de to uttrykkene. Evnen til å iaktta og gjengi motivet på en troverdig måte er like viktig, enten det skjer i et volum eller på en flate. Å håndtere sitt arbeidsredskap med stødig hånd og presisjon er like avgjørende, enten det skjer med stor kraft så flisene fyker eller om det med varsomt trykk graveres 0,005 mm dype spor i stål. For selv om treportrettet av faren er rått og grovt skåret, er det ikke snakk om tilfeldige kutt i tre-emnet. Tvert i mot; portrettlikheten er slående, sier de som kjente Herman Morken. Så er det vel slik at kravet til stødighet og treffsikkerhet slett ikke blir mindre når arbeidsredskapet blir større.

-*Et ansikt forteller så mye*, sier Sverre Morken, som en forklaring på hvorfor arbeidet med portretter er det han setter aller høyest. For ham er dette noe av det mest spennende å gi seg i kast med. Han står bak en mengde sterke portretter i miniatyr, gravert for frimerker og sedler. Kun i noen få tilfeller har han møtt personen som skal portretteres, og enda sjeldnere har vedkommende sittet modell for Morken. Langt de fleste er historiske personer, og kunstneren må dermed lete seg fram til tidligere avbildninger av sitt objekt for å finne et utgangspunkt for portrettet.

Forarbeidet fram til graveringen av motivet er omfattende. Å oppspore historiske kilder, billedmateriale, manuskripter og andre dokumenter krever tid, engasjement og iherdighet. Skissearbeid og utprøvinger skal gjøres, originaler og fortegninger til gravyren skal lages. Utkastene blir ofte gjort i akvarellteknikk, i et format 6 ganger større enn selve frimerket. Her har Morken tilgang på alle formale virkemidler for å skape et levende uttrykk; lys, skygge, form og farge. Deretter lages en strektegning, 10 ganger større enn det ferdige frimerket, og nå må alle nyansene og livfullheten komme fram kun ved hjelp av variasjonen i strekens tykkelse og retning. I denne fasen kommer *forminskelsesglasset* godt med. Gjennom dette kan han se arbeidstegningen i et format litt nærmere det han senere skal gravere. Slik kan han også lettere se om arbeidstegningens linjer vil fungere i det ferdige frimerkeformatet.

Frimerket 150 år
Sverre Morken og Enzo Finger ble tildelt Merket for God Design for denne utgivelsen i 2005.

Tarjei Vesaas
*–Et ansikt forteller så mye (*Sverre Morken)

Arbeidstegningen forminskes så ti ganger og fotograferes speilvendt over på ei uherdet stålplate. Formatet på gravyren blir dermed likt som motivet skal være på det ferdige frimerket eller seddelen. Morken har hele tiden arbeidstegningen foran seg i graveringsarbeidet. Graveringen i seg selv kan ta mange uker, og utføres under mikroskop som forstørrer 20 ganger.

Graveringsarbeidet utføres med så stor dyktighet at det i seg selv kan gjøre betrakteren målløs - i alle fall om man selv er utstyrt med forstørrelsesglass. Da blir man nærmest tvunget til å begripe hvilken presisjon og stødighet som skal til, selv om man likevel ikke kan fatte hvordan han får det til. Den tekniske briljansen framstår for det blotte øye som så selvsagt at de færreste tenker over den. Dermed blir den en stillferdig, men effektiv formidler av selve motivet; portrettet, mennesket og personligheten. At det er et ekte, levende menneske vi ser på den lille papirlappen er vi aldri i tvil om.

En dyktig tegner vil kunne oppnå stor ansiktslikhet ved hjelp av virkemidler som lys og skygge - men å få fram personlighet, psyke, egenskaper og karakter er det som gir portrettet liv. Morken forsøker å se personens indre, like mye som det ytre. Han skaffer seg kunnskap om vedkommende; arbeid, familieforhold, særegenheter, bragder og nederlag studeres. Å avstemme de formale virkemidlene mot innblikket i den portrettertes liv og gemytt er vesentlig. Men et virkelig godt portrett krever enda noe mer av kunstneren; nysgjerrighet, interesse, innsikt, respekt og ydmykhet for menneskets sinn.

Portrettet har til alle tider vært et sentralt motiv i kunsten. Ofte ser man idealiserte gjengivelser av historiske personer, eller heroiske framstillinger av så vel mytiske skikkelser som ærekjære forretningsmenn og adelsfolk. Både tresnitt og kobberstikk hadde på 1400- og 1500-tallet sin største utbredelse i Tyskland, senere også i Italia. Den største mester ble Albrecht Dürer (1471-1528), som også laget fremragende trestikk, eller xylografier – en variant av tresnitt som skjæres i hard endeved. Xylografi har bare sjelden vært benyttet i frimerkeframstilling i Norge, men Sverre Morken bruker innimellom denne teknikken i sitt private arbeid.

Dürers uttrykk var realistisk, presist og klart. Samtidig var det følsomt og levende, enten det var en kanin eller en konge som skulle gjengis. Sammen med Gerhard Edelinck (1640-1707) og Robert Nanteuil (1623-1678) er Dürer blant Sverre Morkens største forbilder.

I sin tid som elev i bokkunstklassen ved Statens Håndverks- og Kunstindustri Skole (SHKS) i Oslo hadde Morken dessuten et knippe lærere som fikk stor betydning for hans utvikling og vei som kunstner og gravør. På boklinjen hadde han Fredrik Matheson (maler, tegner og bokkunstner) og Ørnulf Ranheimsæter (grafiker og bokkunstner), i skriftklassen Ottar Helge Johannessen (grafiker) og i raderklassen Chrix Dahl. Sistnevnte var tegner, grafiker og maler. Han hadde en livfull tegnestil, ofte med innslag av burlesk humor, inspirert både av senbarokken og moderne fransk og dansk tegnekunst. Han ble en svært populær bokillustratør av samtidens storverker. Som overlærer for radérklassen ved SHKS fra 1945 til 1974 hadde han stor betydning for norsk grafikk i etterkrigstiden.

Chrix Dahl hadde fått høre at Norges Banks Seddeltrykkeri var på jakt etter noen som kunne egne seg som gravør. Ottar Helge Johannessen tipset Morken om dette, og Sverre Morken fikk sommerjobb to år på rad. På denne måten fikk seddeltrykkeriet vurdert anlegg, talent og psyke hos studenten, og Morken fikk selv kjent grundig på hva en slik jobb ville innebære - et pirkearbeid uten like, tålmodighetskrevende og uten rom for feilskjær. Det ble tydelig at oppgaven passet til Morken, og Morken passet til oppgaven. Å ha ei stødig hånd og et stødig sinn er nøkkelkvalifikasjoner for en gravør. Sverre Morken ble ansatt i Norges Banks Seddeltrykkeri i 1972.

Norges Geografiske Oppmåling
Dette frimerket er det ene av de to som utgjorde Sverre Morkens aller første frimerkeoppdrag i 1973. Originalutkastet, som tilhører Posten Norge, vises i utstillinga.

Her fikk han igjen svært dyktige læremestre blant sine kolleger. Henry Welde startet i Norges Banks Seddeltrykkeri som grafiker i 1939, og arbeidet der til oppnådd pensjonsalder i 1979. Ved sin fratredelse ble Henry Welde hedret med H. M. Kongens fortjenstmedalje i gull. Han var kunstnerisk ansvarlig for Norges pengesedler i en mannsalder, og debuterte som gravør på etterkrigsgenerasjonens sedler (4. seddelutgave), da 10-er'n var gul og 1000-kronen måtte brettes flere ganger for å få plass i lommeboka. Hans siste pengesedler, 5. seddelutgave, var i sirkulasjon til 1989. Den 6. utgaven ble Sverre Morkens første som gravør i banken. For denne serien var Leif Anisdahl, typograf og grafisk designer, idégiver. Morken graverte portrettet av Edvard Grieg på 500-kroneseddelen, og Christian Magnus Falsen på 1000-kroneseddelen.

I seddeltrykkeriet ble også ståltrykk til frimerker utført, og Welde var en pioner i arbeidet med framstillingen av de første frimerkene for ståltrykk i 1962. Frimerkekunstneren Knut Løkke-Sørensen arbeidet fra 1962 til 1984 med ståltrykksproduksjon av frimerker i Norges Banks Seddeltrykkeri. Han laget utkast til frimerker og graverte det godkjente utkastet speilvendt i ei plate av uherdet stål. En slik originalgravyre var basis for frimerketrykkingen. Sverre Morken så, prøvde, feilet sjelden og lærte mye under disse mesterne.

Ikke lenge etter ansettelsen i Norges Bank ble Morken kontaktet av Bjørn Storberget i Postverket. Storberget var allerede den gang en mann med stort engasjement og hjerte for frimerketjenesten, og er i ettertid blitt litt av en legende. Som Morken sier; - Bjørn *var* Posten. Og Bjørn så Morkens begavelse. Det aller første oppdraget ble to frimerker til 200-årsjubileet for Norges Geografiske Oppmåling, som kom i salg 14. desember 1973. Dette ble begynnelsen på et utmerket samarbeid, som Sverre Morken neppe så den fulle betydningen av den gangen, men som skulle vise seg å gi ham et meningsfylt dreiningspunkt i tilværelsen gjennom mer enn 40 år.

I dag er det langt mellom gravørene, også internasjonalt. Sverre Morken er mer enn kvalifisert som læremester, men læresvennene er det få av. I Norge er dermed Arild Yttri (f. 1958) i en særstilling, som kollega av Sverre Morken i seddeltrykkeriet siden 1986. Fra 2007 er selve trykkeprosessen flyttet til utenlandske trykkerier, og avdelingen i Norges Bank kalles nå designavdelingen. Det undervises ikke lenger i gravyr på kunsthøgskolene, så kunnskapsoverføringen er i dag ganske avhengig av nettopp designavdelingen i Norges Bank, og staben der. Sverre Morken, avdelingssjef og førstegrafiker, gikk egentlig av med pensjon i 2004. For faget og kollegene er det desto mer gledelig at han likevel innimellom er å se på designavdelingen, selv om han jobber mest hjemmefra. Han arbeider fortsatt med oppdrag for Posten Norge, og samarbeidet med Norges Bank er tatt opp på nytt. For oss andre betyr dette stadig nye miniatyrkunstverk vi kan glede oss over. Selv om vi verken er kunstsamlere eller frimerkesamlere, er sannsynligheten stor for at vi vil få et Sverre Morken-verk i hende fra tid til annen.

Motivene på de ulike frimerkene og sedlene har mange funksjoner. Når de blir til, er det i samråd med oppdragsgiver som ønsker å visualisere et gitt tema, en aktuell begivenhet eller en historisk hendelse. Sedlene må i tillegg tilfredsstille en mengde sikkerhetskrav, noe som også gir føringer for den visuelle utformingen. Estetikken i motivene på sedlene må dessuten harmonere med et offisielt, lettfattelig og nøkternt uttrykk. Enten det gjelder frimerker eller sedler er det også mange, og absolutte, krav til teknisk utførelse som kunstneren må ta hensyn til i sitt arbeid. Disse betingelsene har på ingen måte vært hemmende for Sverre Morkens kunstneriske arbeid. Han har snarere latt seg inspirere til å fylle rammene med kreativ skaperglede, estetisk utfoldelse, finstemt bruk av virkemidler og suveren teknikk. Man kan bli både høytidsstemt og ærbødig i møtet med hans fenomenale miniatyrer, midt i den dagligdagse, rasjonelle travelheten som gjerne er det alminnelige «gallerirommet» for frimerker og sedler.

Grunnlovsjubileum
Sverre Morkens foreløpig siste oppdrag for Posten Norge er utgivelsen 16. mai 2014, i forbindelse med grunnlovens 200-årsjubileum. Samarbeidet med Enzo Finger har vært like fruktbart som alltid. De to bør ikke bli overrasket om nye priser vanker for særdeles vakkert og dyktig utført arbeid.

Sverre Morken

Sverre Morken (f. 19. april 1945) vokste opp på et småbruk i Folldal med Rondane som nærmeste nabo. Femten år gammel dro han til sjøs, først med skoleskipet Christian Radich og senere i trampfart på India, Burma og Australia. I 1981 graverte han to av tre frimerker til en serie med skipsmotiver, og benyttet anledningen til å gjengi Christian Radich som representerer begynnelsen på hans reise ut i den store verden. Etter årene til sjøs ble han utdannet som treskjærer ved Hjerleids husflids-skole på Dovre, deretter bokkunstlinjen på Statens Håndverks- og Kunstindustri Skole (SHKS), med diplom fra 1972. Han flyttet til Nittedal i 1977, men har også eget atelier og galleri i Nord-Atndalen. Med familierøtter i Folldal helt tilbake til 1700-tallet har båndene til området alltid vært sterke, og inspirasjon og ny energi hentes så ofte som mulig her.

Morken bruker gjerne Rondane som motiv i frimerker som ellers kan ha de forskjelligste temaer. Det mektige fjellandskapet tilfører romlighet og atmosfære, enten det dreier seg om norsk fauna eller utviklingen av norsk posttjeneste og kommunikasjon. Hans egen nære familiehistorie ligger også gjemt i mange av frimerkene. Som da hans kone en snøfattig vinter sto modell som snømann til frimerket med barneleker som tema, i 1989. Eller når bestemoren, Ragnhild Morken, ble brukt som adressat på et ørlite brev, gravert på frimerket som ble laget til frimerkets 150-årsjubileum i 2005.

Som så mange folldøler har Sverre Morken slekt i Amerika. Broren til Ragnhild Morken utvandret i 1895, med sin familie. Den amerikanske Morken-slekta setter også stor pris på Folldals storslagne natur, og besøker gjerne både familie og gruvemuseum når de er på norgesvisitt.

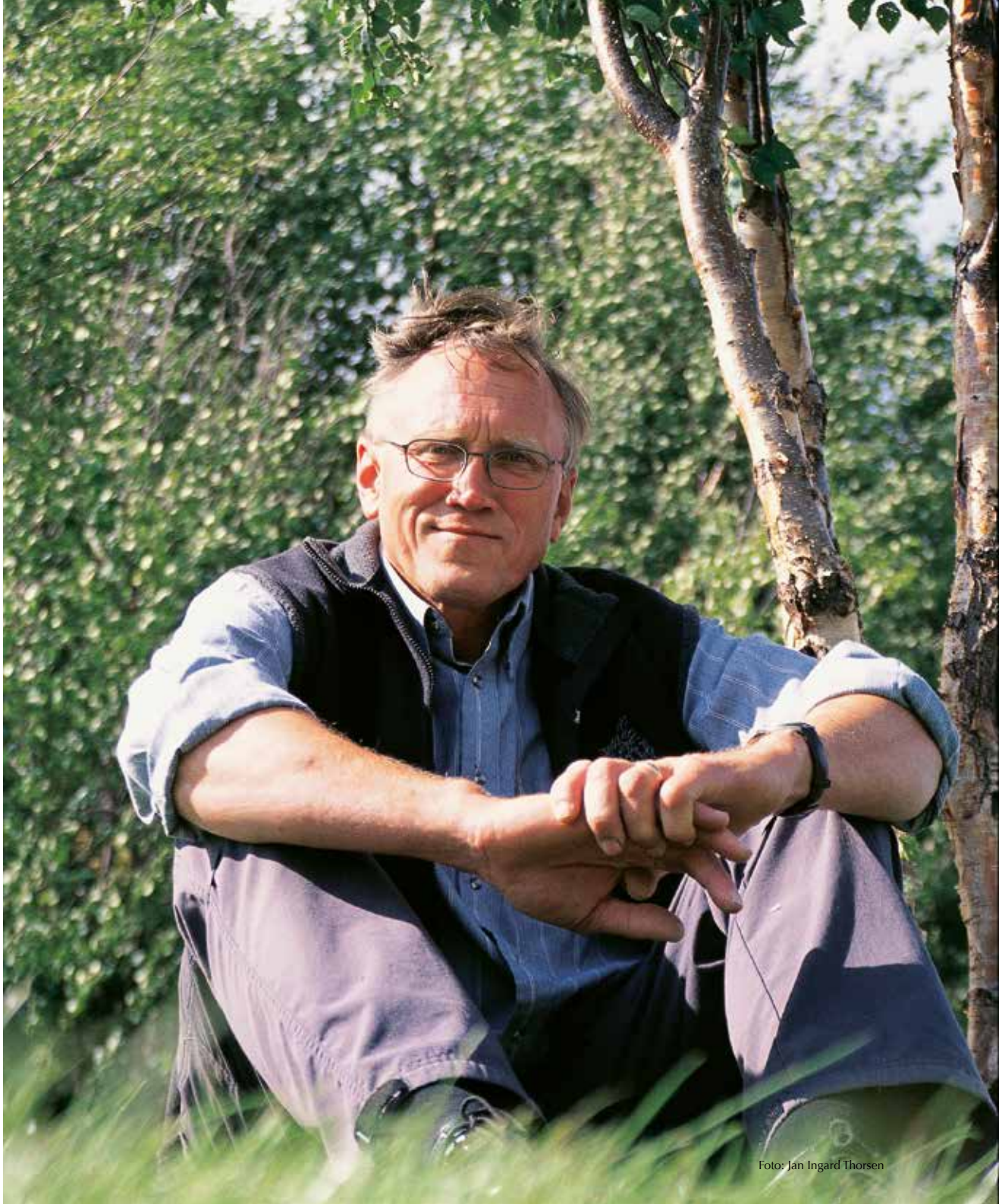

Foto: Jan Ingard Thorsen

Christian Radich

Norsk fauna: Rein

Postbonde på ski

Elforsyningen 100 år

Frimerket 150 år
Sammen med designer Enzo Finger mottok Morken Merket for God Design for frimerkene som ble laget til frimerkets 150-årsjubileum i 2005. Nederst: En forstørrelse av strektegningen som var utgangspunktet for gravyren. *Ragnhild Morken, Folldal* kan leses på konvolutten. Gravyren utføres under mikroskop og gjøres på en stålplate i samme størrelse som det ferdige frimerket som kan ses i 1:1 over. Dybden på gravyren er mellom 0,005 og 0,080 millimeter.

Sverre Morkens kunstneriske blikk, kunnskap, faglige dyktighet og tekniske ferdighet er enestående i norsk sammenheng. Han har vært grafiker i Norges Banks Seddeltrykkeri siden 1972, med ansvar for design og gravering av pengesedler, bl.a. den nåværende 7. utgaven av pengesedlene, hvor det gjennomgående temaet er markante personer fra norsk samfunnsliv. Baksiden av sedlene er utført av hans gode kollega i Norges Bank, grafiker Arild Yttri (f. 1958). Designer Enzo Finger er en annen skattet samarbeidspartner for Morken, og de to utfyller hverandre på en utmerket måte.

Arbeidsforholdet til Norges Bank og Posten Norge har alltid vært svært godt. Morken har fått stor tillit, og godt med armslag. Han har hatt anledning til jevnlig å hente faglig påfyll og inspirasjon på studiereiser. Blant favorittene er Wien med Albertinamuseet. Dette er en av verdens største samlinger av grafikk, med verk av de fleste av hans mesterlige forgjengere. Et annet yndet reisemål er Paris, hvor han fortsatt kan komme over trykk av sine egne største forbilder.

Gjennom mer enn 40 år har Sverre Morken gravert nærmere 200 frimerker for Posten Norge, og står dermed for om lag ti prosent av alle norske frimerker som er gitt ut siden det første norske frimerket kom i 1855, og fram til ca. 2005. Etter dette har ny teknologi ført til langt hyppigere utgivelser.

29. juni 2004 fikk Sverre Morken overrakt Kongens fortjenstmedalje i gull for sin innsats innenfor grafikk og design. Hans arbeid med sedler og frimerker har vært et vesentlig bidrag til at norske sedler og frimerker har fått internasjonal anerkjennelse for sin høye kunstneriske standard og ofte fremstår som eksempler i estetisk utforming. Så langt i sin virksomhet som frimerkekunstner og gravør har Sverre Morken mottatt 12 nasjonale og internasjonale priser, og er med dette den norske frimerkekunstner som har høstet flest utmerkelser.

Barneleker: Barn som lager snømann
Frimerket ble kåret til den vakreste Europa-utgivelsen i 1989, og var Morkens første offset-oppdrag

Ny pris i 2016
I januar 2016 kom nyheten om at verdens vakreste frimerke 2014 ble Sverre Morkens stortingsløve (NK1885).
Se også side 7 og 61.

Biografisk resymé; SVERRE MORKEN f. 19.04.1945

1961: Skoleskipsgutt på Christian Radich
1962: Dekksgutt på Thulane og Theben i trampfart på India, Burma og Australia
1962-1964: Treskjærerutdanning ved Hjerleid Husflidsskole, Dovre
1964: Dekorasjonsoppgaver, bl.a på storgården Tofte, Dovre
1965-1967: Elverum folkehøgskole, allmenne fag
1968: Ansatt som krystallgravør hos Christiania Glasmagasin
1968: Graverer serviset til kronprins Harald og kronprinsesse Sonja
1968-1972: Statens Håndverks- og Kunstindustri Skole i Oslo, linjen for bokkunst
1969: Sommerjobb på verkstedet, originalavdelingen, ved Norges Banks Seddeltrykkeri
1970: Sommerjobb på verkstedet, originalavdelingen, ved Norges Banks Seddeltrykkeri – graverer innskuddsmerker for Postsparebanken
1970: Gifter seg med Helga Karin Kraml
1971: Datteren Therese blir født
1972: Sønnen Hans blir født
1972: Diplomeksamen fra Statens Håndverks- og Kunstindustri Skole i Oslo, linjen for bokkunst
1972: Fast ansatt ved Norges Banks Seddeltrykkeri, arbeider med 6. utgave av norske pengesedler. Kollega med Henry Welde og Knut Løkke-Sørensen. Startet arbeidet med to frimerker for Postverket
1973: Første jobb som frimerkekunstner utført: Tegnet og graverte to frimerker til 200-årsjubileet for Norges Geografiske Oppmåling
1973-2014: Tegner og graverer omlag 200 frimerker, hvorav en rekke er premiert nasjonalt og internasjonalt
1986: Avdelingssjef og førstegrafiker ved originalavdelingen i Norges Banks Seddeltrykkeri
1994: Arbeidet med 7. utgave av norske pengesedler starter
2001: Samarbeidet med Enzo Finger starter, i forbindelse med ny utforming av den ærverdige posthornserien
2004: Avdelingssjef og førstegrafiker Sverre Morken går av med pensjon fra Norges Banks Seddeltrykkeri
2004-2014: Arbeider fortsatt på oppdrag fra Posten Norge, og utvikler sitt eget kunstneriske uttrykk parallelt
2014: Utfører sammen med Enzo Finger frimerkene til grunnlovens 200-årsjubileum
2014: Samarbeidet med Norges Bank er tatt opp på nytt

Priser og utmerkelser:

2014: Prisen for verdens vakreste graverte frimerke, for frimerket med stortingsløve, i serien med fire merker utgitt i forbindelse med grunnlovens 200-årsjubileum i 2014 (Premio Nexofil, El Eco)
2005: Merket for God Design for frimerkene utgitt til 150-årsjubileet for frimerket i Norge – sammen med Enzo Finger
2004: Kongens fortjenstmedalje i gull for sin innsats innenfor grafikk og design
2003: Merket for God Design for frimerkene utgitt til 100-årsjubileet for kong Olav Vs fødsel – sammen med Enzo Finger
2003: Grand Prix de l´exposition WIPA 2001 for miniatyrarket utgitt til 100-årsjubileet for Nobels fredspris i 2001 – sammen med Enzo Finger
2001: Merket for God Design, og nominert til Norsk Designråds hederspris for frimerkene til 100-årsjubileet for Nobels fredspris i 2001 – sammen med Enzo Finger
1999: Merket for God Design, og nominert til Norsk Designråds hederspris for millenniumsfrimerkene utgitt 1999 og 2000 – sammen med Enzo Finger og Arild Yttri
1999: Prisen for beste graverte frimerke under Government Postage Stamp Printers Conference i Roma, for «Nationaltheatret 100 år»
1994: Prisen for beste graverte frimerke under Government Postage Stamp Printers Conference i Japan, for et frimerkeoppdrag i 1993 for Posten på Færøyene
1994: The Robert Stoltz Trophy, gitt av Philatelic Music Circle for frimerkene til Edvard Griegs 150-årsdag utgitt i 1993
1991: Coupe du Monde 90 for verdens vakreste frimerker, basert på ti utvalgte frimerker utgitt i 1989 og 1990. Fem av merkene var signert Sverre Morken
1989: Grand Prix Europa for frimerket «Barn som lager snømann»

NORGE
200
EUROPA

Utstillingsguide

Utstillinga består av flere deler:

Sverre Morkens kunst utført utenom oppdrag – katalog s. 13

Tre bord med ulike temaer:
Bord 1: Sverre Morken og lokal tilhørighet – katalog s. 18
Bord 2: Grunnlovsjubileum og kongehus – katalog s. 20
Bord 3: Den norske folkesjela – katalog s. 22

En monter med tema arbeidsprosess og verktøy – katalog s. 24

Tre glasskap med ulike temaer:
Skap 1: Portretter – katalog s. 26
Skap 2: 1000- 500- og 50-kroneseddel – katalog s. 28
Skap 3: 200- og 100-kroneseddel – katalog s. 30

Ni store plater montert sammen i grupper på tre, og med tre hovedtemaer. Frimerker og sedler fra Sverre Morkens hånd binder sammen de ulike temaene; lokal og nasjonal identitet og internasjonal tilhørighet. Platene vises utendørs, men er gjengitt i katalogen fra s. 33.

I tillegg inneholder katalogen flere artikler med utfyllende stoff om Sverre Morken og hans virke, grunnloven, riksvåpenet, Folldals historie og kommunevåpen m.m.

***Fra mikro til makro* – innhold og tema**

Sammenfallet mellom grunnlovsjubileet og Folldals eget 100-årsjubileum gir innholdet og tematikken i *Fra mikro til makro* en ekstra dimensjon som gir stor overføringsverdi, særlig i Hedmark. Utstillinga er derfor kuratert og produsert som ei vandreutstilling. I 2014 til 2016 vil store og små i flere kommuner i Hedmark få anledning til å oppleve Sverre Morkens univers av vakre motiver utført med en presisjon, innsikt og dyktighet som er egnet til å trollbinde betrakteren. I samarbeid med Turnéorganisasjon for Hedmark og Hamar kommune ble utstilliga formidlet til alle 7. trinns elever i Hamar i 2015.

Utforming og arbeidsprosess er et av temaene i utstillinga. Når frimerkene, sedlene og tegningene til disse blåses opp, blir motivene meget klare, og betrakterens interesse blir umiddelbart vekket. Det er et poeng å vise hva som ligger i det lille frimerkeformatet av detaljer og historie. Begrepet «stø som fjell» får et konkret innhold her. Å gravere i stål er et møysommelig arbeid som krever mer enn millimeterpresisjon. Frimerkene graveres for hånd i 1:1 under mikroskop, og dybden på gravyren ligger et sted mellom 0,005 og 0,080 millimeter. Presentasjonene i utstillinga er en kombinasjon av tegning/akvarell (originalutkast) og gravyren av samme frimerke/seddel. I tillegg er det flere montre og bord med gravyrer, verktøy, prøvetrykk, ferdige trykk og skisser.

Den lille bygda i det langstrakte landet; den lille nasjonen i den store verden er en annen aktuell vinkling, med tanke på Folldals 100-årsjubileum og Norges 200-årsjubileum for grunnloven. Riksvåpen, kommunevåpen, emblemer og symboler handler om identitet og tilhørighet. Det samme kan sedler og frimerker gjøre. De er også verdipapirer i særdeles kunstnerisk utførelse. Morken har formgitt Folldals kommunevåpen, den gående løve for departementene og Riksvåpenet i den utforming det har i dag.

Identitet og tilhørighet har betydning for den enkelte. Folk flest, også i Hedmark, er bosatt i tettsteder og bygder; slett ikke i metropoler. Dagens barn og unge knytter kontakt og vennskapsbånd gjennom sosiale medier og er til dels uavhengig av bosted når det gjelder å finne noe eller noen å identifisere seg med. Likevel, eller kanskje nettopp derfor, er røttene av stor betydning. Tilhørighet og tilknytning til eget oppvekststed fordrer en viss kjennskap til historie, tradisjoner og særtrekk for hjemstedet. Og hva med Norges tilhørighet i verden for øvrig? Vi håper at utstillinga også vil bidra til refleksjon rundt disse temaene.

Verksliste – arbeider utfwrt utenom oppdrag

1	*Barbro* (1822-1823)	Tre. Granittsokkel	K.E.
2	*Barbro* (1747-1846)	Tre. Granittsokkel	K.E.
3	*Far*	Tre. Granittsokkel	K.E.
4	*Oppgangssag*	Tusjtegning	K.E.
5	*Landskap* (26/85)	Stålgravyr	1 200,-
6	*Rådhuset* (22/85)	Stålgravyr	1 200,-
7	*Pilgrimsmerke* (14/85)	Kobbergravyr	3 000,-
8	*Madonna* (12/85)	Xylografi	2 000,-
9	*I.N.R.I.* (33/100)	Kobbergravyr	3 000,-
10	*Septemberlys* - Grimsdalen	Tegning	K.E.
11	*Oktoberlys* - Grimsdalen	Tegning	K.E.
12	*Skuggen* (7/85)	Xylografi	1 200,-
13	*Stupet* (8/85)	Xylografi	1 200,-
14	*Skodde* (43/85)	Linosnitt	2 200,-
15	*Natt* (12/85)	Linosnitt	2 200,-

K.E. = i kunstnerens eie
Priser uten ramme. Kontakt Kunstbanken Hedmark Kunstsenter ved Inger Lise Libakken for nærmere informasjon: inger.lise.libakken@kunstbanken.no eller 62 54 22 60.

Å tegne er å se, og den som er nysgjerrig ser mer!

Jeg ser Sverre Morkens kunstnerskap som en sammenhengende bevegelse; som et bredt penselstrøk med mange nyanser. Han arbeider med tegning, akvarell, grafikk og skulptur i ulike materialer. Noen ganger rommer en enste nyanse potensialet til en hel regnbue. Som treskulpturene: Betrakterens øye og hånd møter kunstnerens gjennom tolkningen av *Far*, eller slektninger som levde for lenge siden. At det er gode portretter er det liten tvil om; *–Herman Morken er så lik seg*, sier de som kjente ham. Kunstnerens romforståelse, håndlag, presisjon og evne til å se både ytre og indre kvaliteter ved sine motiver skaper genuine fortellinger. Den unge *Barbro* blir levende for oss, selv om hun døde som barn. Måten treet har vokst på blir så selvsagt til hennes bølgende hår. Tre-emnet er skåret med de fineste jern, slik at kinnene hennes har ferskenhud; ung og frisk er Barbro. Jo, slik ville hun vært som ung kvinne. Den gamle *Barbro* bærer preg av levd liv og et lunt sinnelag. I likhet med Morkens far fikk hun et langt livsløp, med sorger og slit, men med et lyst og åpent sinn ble det også mye latter og glede. Morken forteller at Barbro fortsatt svingte seg i dansen som bryllupsgjest da hun var 95 år! I disse to portrettene lar kunstneren treverket beholde fliser og kutt fra grove arbeidsredskaper. Raske hugg, røffe skav – og et langt liv kommer til syne. Den unge Barbros korte liv er telgjet tålmodig og langsomt fram.

Som i Morkens frimerke- og seddelkunst er det ingen retrettmulighet i skulpturene. Plastiske materialer kan enklere formes, og det er mulig å bygge på igjen om for mye blir tatt bort. Slik er det ikke med de harde materialene *denne* kunstneren velger. Enten han arbeider med skulptur i stein eller tre, eller grafikk i stål- eller treplate, kreves like stor presisjon. Et sleivhogg med øks er like fatalt som et feilskjær på 0,005 millimeter med stikkelen. Godt da, at Sverre Morken er stø som fjell, i hånd og sinn.

Motivkretsen i Morkens grafikk og tegninger er bred, men igjen ser jeg en sammenheng fra bilde til bilde, og fra uttrykk til uttrykk. På ulike måter er *tid* en faktor i samtlige verk. De fleste vitner om time etter time i dyp konsentrasjon og tilstedeværelse. Det er de ukulørte fargene som dominerer i verkene som vises her, men i to av bildene folder regnbuen seg ut; i de store tegningene fra Grimsdalen. *Septemberlys* og *Oktoberlys* skimrer; det glitrer i blader og fossefall. Først når en kommer tett på blir tusenvis av bittesmå streker synlige. En for en er de møysommelig satt på papiret, og slik har den dirrende naturen vokst fram. En annen tegning er gjort med rask pennestrek, som kler ei *Oppgangssag* og det harde arbeidet den representerer. Her er tiden til stede i selve motivet: Jeg synes jeg kan kjenne lukten av trevirke og svette, og tenker at dette redskapet var for flere hundre år siden en teknologisk nyvinning som ga bedre arbeidsforhold og større effektivitet – og enorme muligheter for utvikling og framgang i små og store samfunn.

For meg handler Sverre Morkens bilder gjennomgående om natur; både i de ytre omgivelsers terreng og i menneskets måte og indre landskap. Landskapsbilder har gjennom tidene ofte fått representere menneskets temperament og følelsesliv; dramatiske stup, store fosser, stille elver, tett skodde og høy himmel byr på mer vidtrekkende gjenkjennelse enn bare den topografiske.

Sverre Morken har sterke bånd og et nært forhold til sitt fødested. Han er fortrolig med naturens skiftninger og de storslagne fjellmassivene som omgir *Sætri* på alle kanter. Denne tryggheten ligger i bunnen når han åpner opp for undringen; over mysteriene i naturen og menneskenaturen. Kanskje erfaringene under åpen himmel og arbeidet i atelieret påvirker hverandre gjensidig, slik at både naturopplevelsen og verkene han skaper blir sterkere og sannere både for ham og oss.

Jeg tror vi søker opplevelsen av ro, tilstedeværelse og kontakt med noe dypere og opprinnelig i naturen, selv om det kanskje ikke er i vår bevissthet idet vi pakker gnagsårplaster og stormkjøkken. Jeg tror også at det finnes sider ved oss mennesker som søker mot en større mening med tilværelsen. Noen ganger kjenner vi et streif av dette når vi er ydmyke og åpne for elementene og kreftene i naturen – enten det er ute i terrenget eller når vi søker innover i oss selv. De tre kobbergravyrene *Pilgrimsmerke, Madonna* og *I.N.R.I* kan representere det siste. Verdensreligionenes allegorier kan også fortelle oss noe om å være menneske, uavhengig av hvilken tro vi har.

For meg framstår Sverre Morkens kunstnerskap stillferdig og storslagent. Jeg opplever ham som kraftfull og mild, sterk og ydmyk, nyfiken og klok. Verkene bærer preg av hans stødighet og er samtidig bevegende.

Om man vil, kan man forlange at all kunst skal være avbildninger som behager øyet. Eller i det minste at kunst skal være fornøyelig og lett fordøyelig. I møte med samtidskunsten vil man da ofte bli frustrert og skuffet. Om man velger vekk alle nyskapende og utfordrende uttrykk, burde jo det hele være både behagelig og lett. Vakre motiver appellerer naturlig til oss, og i Sverre Morkens kunstnerskap finner vi mange av disse. Men hvis dekorasjon skulle være kunsten og kunstnerens eneste formål, ville det etter hvert bli *uutholdelig* lett.

Slik mange lever i dag, er det fort gjort å gå glipp av lagene bakenfor det som først møter øyet. Mange er uvante med å ta seg tid, stoppe opp og reflektere.

Noen føler seg oppjaget av å sette ned tempoet. Men i rastløshet ligger også kimen til spørrelyst og appetitt på nye oppdagelser. Medfødt søken etter gjenkjennelse fører oss dermed – heldigvis – til tider ut på dypere vann. Den som tar sjansen på å dukke ned under overflaten, vil sjelden bli skuffet. Det er nesten ikke mulig å forbli uberørt og likegyldig når man bare stopper opp og tar seg tid. Så kommer roen. Det store i det små, eller de skjulte detaljene og historiene i det åpenbare, gjør opplevelsen komplett. Jeg håper mange av dere erfarer det samme.

Foto: Sverre Morken

Foto: Folldal Gruver

Foto: Folldal Gruver

BORD 1: Sverre Morken og lokal tilhørighet

1. *Sverre Morken – fra mikro til makro,* presentasjonsark.

2. Frimerke **888**, 2,20 kr. 1981; Seilskipmotiver: Skoleskipet Christian Radich. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: ståltrykk.

3. Frimerke **1068**, 3,70 kr. 1989; Europa XXI. Årets tema: Barneleker. Barn som lager snømann. Kåret til vakreste Europa-utgivelse samme år. Kunstner: Sverre Morken. Trykk: offset.

4. Arbeidstegning: Strektegning av brevskrivende dame. Motiv for gravyr til:

5. Miniatyrark **BL28** 2005; Norske frimerker 150 år. Til høyre **1589**, [6,00 kr]: Et øye som skuer inn i framtiden. Over øyet står teksten «frimerket 150 år» på 10 språk. Helt til høyre er Norges første frimerke gravert og trykt i metallisk seddelfarge. Til venstre **1590**, 12,00 kr: Brevskrivende dame. Helt til venstre gjengivelse av Norges første frimerke. Begge merkene har i tillegg detaljer (bl.a. et riststempel) som er trykt med fluorescerende farge (framkommer i UV-lys). Design: Enzo Finger. Gravør: Sverre Morken. Trykk: kombinasjon ståltrykk/ offset og silketrykk.

6. Prøvetrykk av gravyren til frimerke **1590**, brevskrivende dame. Tilhører Posten Norge

7. *Rondane og Postbonden,* presentasjonsark.

8. Frimerke **1035**, 3,80 kr. 1988; Norsk fauna: Rein, etter foto av Olaf Heitkøtter. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Kombinasjon ståltrykk/offset.

9. Frimerke **977**, 4,00 kr. 1985; Norsk elektrisitetsforsyning 100 år. Linjearbeid over høyfjellet. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: ståltrykk.

10. Frimerke **1267**, 3,50 kr. 1996; Posten 350 år. Tema: utvikling av posttjenester/kommunikasjon. Postbonde på ski. Kunstner: Sverre Morken. Trykk: 6-farget offset.

11. Originalutkast til **1267**: Postbonde på ski. Akvarell. Tilhører Posten Norge

12. Førstedagsbrev med miniatyrark **BL34** (**1679** og **1680**) 2008; Norden XVI. Fellestema: Mytiske steder. **1679** [7,00 kr]: Harald Hårfagre og Snøfrid. **1680** [9,00 kr]: Dovrefjell. Førstedagsbrevet er stemplet med Oslo 27.03.2008 og en stilisering av Dovrefjell i loddrette streker.

13. *Utvandringen til Amerika,* presentasjonsark.

14. Frimerke **756**, 1,40 kr. 1975; 150-årsminnet for utvandringen til Amerika: Portrett av Cleng Peerson (1782-1865), den første norske utvandreren til Amerika og Utsnitt av et amerikabrev fra 1874. Portrettet er etter en tegning av Herbjørn Gaustad. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: Ståltrykk.

15. Frimerke **755**, 1,25 kr. 1975; 150-årsminnet for utvandringen til Amerika: Nybyggerfamilie; John Bakken med kona Tilda og barna, utenfor torvhuset deres på prærien. Etter fotografi av John McCarthy (ca. 1890). Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: Ståltrykk.

16. Frimerke **1362**, 4,00 kr. 1999; Norge 2000 i historisk perspektiv: Utvandring; utvandrere i oppbrudd fra

Seljestad stasjon i Hardanger, etter foto fra 1879. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: kombinasjon av ståltrykk/offset.

17. Arbeidstegning: Strektegning av Seljestad stasjon i Hardanger. Motiv for gravyr til Utvandring **1362**.

18. *Lokale helter,* presentasjonsark.

19. 1000-kroneseddel; Edvard Munch.

20. 500-kroneseddel; Sigrid Undset.

21. 100-kroneseddel; Kirsten Flagstad.

22. Folldals kommunevåpen i svart og hvitt, og i rødt og gult. Kommunevåpenet ble utformet av Sverre Morken i 1988. Hakka var et viktig redskap ved gruvedrifta i eldre tid og kan derfor sies å symbolisere gruvedrifta som var den direkte årsak til at Folldal ble egen kommune i 1914. Hakka symboliserer også jordbruk, da den var et viktig redskap da grunnen ble ryddet for gardsbrukene i Folldal. Kommunen ble opprettet ved at Folldal sogn ble skilt ut fra Alvdal i 1914.

Les mer om Folldals historie og kommunevåpen s. 64.

Tall i fet skrift henviser til de respektive frimerkenes katalognummer i Norgeskatalogen, 66. utgave 2014.

BORD 2: Grunnlovsjubileum og kongehus

1. Arbeidstegning: Strektegning av kristning av landet. Motiv for gravyr til:

2. Frimerke **1363**, 6,00 kr. 1999; Norge 2000 – i historisk perspektiv: Kristning av landet; statue av Olav den Hellige fra Tanum kirke i Brunlanes (fra omkring 1260) samt Christian IIIs bibel (trykt og utgitt i København i 1550). Bakgrunnsmotivet viser frodige bibelhistoriske illustrasjoner fra før reformasjonen, og en reformatorisk Ordets alter-tavle (fra Nykirke i Buskerud, 1591). Fram med forstørrelsesglass; de ca. 500 bokstavene er lesbare for den som ser nærmere etter. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: kombinasjon av ståltrykk/offset.

3. Arbeidstegning: Strektegning av kong Harald V. Motiv for gravyr til:

4. Frimerke **1809**, 13,00 kr. 2012; kongeparet 75 år: kong Harald V. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: kombinasjon av ståltrykk/offset.

5. Prøvetrykk av gravyren til frimerke **1809**, kong Harald V. Tilhører Posten Norge

6. Ark med frimerker **1809**; kong Harald V.

7. Prøvetrykk av gravyren til frimerke **1508**, kong Olav V. Tilhører Posten Norge

8. Frimerke **1508**, 11,00 kr. 2003; kong Olav V 100 år: 100-årsminne for Olav Vs fødsel: kong Olav V under inspeksjon av militære. Kunstner: Enzo Finger og Sverre Morken. Gravør: Sverre Morken. Trykk: kombinasjon av ståltrykk/offset.

9. Prøvetrykk av gravyren til frimerke **1570**, kong Haakon VII. Tilhører Posten Norge

10. Frimerke **1570**, 7,50 kr. 2005; Unionsoppløsningen 100 år: kong Haakon VII. Bakgrunnsmotivet viser flåten av skip i havnen i Kristiania ved ankomsten 25. november 1905. Designer: Enzo Finger. Gravør: Sverre Morken. Trykk: kombinasjon av ståltrykk/offset.

11. Frimerkeposten nr. 3/2014; *Storpolitikk, grunnlov og krig med Sverige*. Les hele artikkelen fra s. 58.

12. Arbeidstegning: Strektegning av Stortingsløve. Motiv for gravyr til:

13. Frimerke **1885**, 19,00 kr. 2014; grunnloven 200 år: En av Stortingsløvene. I bakgrunnen et 17. mai-tog.

14. Arbeidstegning: Strektegning av prins Christian Frederik. Motiv for gravyr til:

15. Frimerke **1884**, 16,00 kr. 2014; grunnloven 200 år: Prins Christian Frederik. I bakgrunnen Grunnloven av 4. november 1814.

16. Frimerke **1883**, 13,00 kr. 2014; grunnloven 200 år: *Eidsvoll 1814*, maleri av Oscar Wergeland (utsnitt).

17. Frimerke **1886**, 30,00 kr. 2014; grunnloven 200 år: Mann- og kvinnehånd som former et hjerte. I bakgrunnen Grunnloven av 17. mai 1814.

18. *Gullbrev* med frimerkene **1883**, **1884**, **1885** og **1886** (Design: Enzo Finger. Gravør: Sverre Morken. Frimerkenes trykk: kombinasjon av ståltrykk/offset).

Gullbrevet er designet av Enzo Finger og er utgitt i et opplag på 1000 eks, stemplet med gullpreg 16. mai 2014.

19. Norges riksvåpen i dagens utforming, utført av Sverre Morken i 1992. Utgangspunktet var løtensokning og heraldiker Hallvard Trættebergs versjon fra 1939.

20. Den gående løven er i bruk av Stortingets departementer og ble formgitt av Sverre Morken noen år senere. Han tok utgangspunkt i tegninger av bl. a. Henry Welde. Den gående løven har en stram utforming som samsvarer med Riksvåpenet.

Les mer om Norges riksvåpen og den gående løven s. 62.

Tall i fet skrift henviser til de respektive frimerkenes katalognummer i Norgeskatalogen, 66. utgave 2014.

BORD 3: Den norske folkesjela

1. Originalutkast til **1174**: Portrett av Edvard Grieg. Akvarell. Tilhører Posten Norge.

2. Arbeidstegning; strektegning, portrett av Edvard Grieg. Motiv for gravyr til:

3. Frimerke **1174**, 3,50 kr. 1993; Edvard Grieg 150 år: Portrett av Edvard Grieg. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: ståltrykk.

4. Ark med frimerker **1174**; Edvard Grieg.

5. Originalutkast til **1175**: Storfossen i Storelva i Gratangen. Akvarell. Tilhører Posten Norge.

6. Arbeidstegning: Strektegning av Storfossen i Storelva i Gratangen. Motiv for gravyr til:

7. Frimerke **1175**, 5,50 kr. 1993; Edvard Grieg 150 år: assosiasjoner til *Våren*, Storfossen i Storelva i Gratangen. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: ståltrykk. Frimerkene til Edvard Griegs 150-årsdag ble kåret til verdens vakreste utgivelse med musikkmotiv i 1993.

8. Frimerke **933**, 2,50 kr. 1983; Europa XV. Årets tema: Store mesterverk. Portrett av Edvard Grieg med A-mollkonserten. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Originalpartituret er korrekt gjengitt, slik at man kan spille etter det. Fram med forstørrelsesglasset!

9. Originalutkast: Akvarell; spisslede laget av Torstein Ottersen Hoff, ca. 1750. Tilhører Posten Norge. Motiv for frimerke **1211**: 1994; Norsk Folkemuseum 100 år. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: kombinasjon av ståltrykk/offset. Frimerket er ikke vist i herværende utstilling, men har katalognr. **1211** i Norgeskatalogen, 66. utgave.

10. Knivblad gravert av Sverre Morken. Bladet er et «Nilseblad», og vi kan anta at smeden dermed heter Nils! Motivet er en tradisjonell akantus fra Gudbrandsdalen, som Morken selv har tegnet. Den samme akantusen brukte han som bakgrunnsmotiv i et av de fire frimerkene han utførte i forbindelse med 150-årsjubileet for jernbanen i Norge i 2004. Dette frimerket har Dovre stasjon som hovedmotiv, etter et foto fra 1903-1908. Frimerket er ikke vist i herværende utstilling, men har katalognr. **1543** i Norgeskatalogen, 66. utgave.

11. Oppslått bok: *Sverre Morken, miniatyrkunst i 30 år* (Tekst: Jan Ingar Thorsen). Oslo: Manuell produksjon, Posten Norge AS, frimerketjenesten 2003. S. 12-13: På skattejakt etter detaljer. Her vises miniatyrark (**BL 19**) laget til frimerkets dag 1993. Tema var treskjæring. Miniatyrarket består av:

Frimerke **1184**, 3,00 kr: detalj fra altertavlen i Lesja kirke, av Jakob Bersveinsson Klukstad (1749). Frimerke **1185**, 3,50 kr: detalj fra framskap fra Klones i Vågå i Gudbrandsdalen, av Ola Rasmussen Teigeroen (Sjåk-Ola), 1789. Frimerke **1186**, 4,50 kr: detajl fra kiste fra Flisaker i Hedmark, av Jens Larsen Strammerud, tidlig 1700-tall. Frimerke **1187**, 5,50 kr: detalj fra prekestolen i Vår Frelsers kirke i Oslo, av ukjent hollandsk kunstner (1699)

12. *Den norske folkesjela,* presentasjonsark.

13. 50-kroneseddel; Peter Christen Asbjørnsen.

14. Originalutkast innrammet på vegg: Treskjæring. Akvarell. Tilhører Posten Norge. Motivene er beskrevet i pkt. 11.

Tall i fet skrift henviser til de respektive frimerkenes katalognummer i Norgeskatalogen, 66. utgave 2014.

Edvard Grieg (1843-1907) hadde en tydelig nærhet til folkemusikken i sine komposisjoner, så vel i slåtter som i klavermusikk og orkesterverk, slik som Peer Gynt. Griegs A-mollkonsert er blitt enormt populær over hele den musikalske verden. De aller fleste pianister har den på sitt standardrepertoar, og den er et av de hyppigst fremførte verker i sin genre.

Når vi vet at Edvard Grieg skapte sine verk i en periode som i ettertid kalles romantikken, eller sågar nasjonal-romantikken, er det lett å høre både kulokk og klukkende vårbekker når man lytter til musikken. Griegs tre fiolinsonater viser viktige perioder i hans utvikling som kunstner. F-dur-sonaten har bakgrunn i tysk romantikk, men i midtpartiet i andre sats benyttet han hardingfela som forbilde både i fiolin- og klaversatsen. G-dur-sonaten er enda mer preget av nasjonale elementer, med framtredende springar-karakter. C-moll-sonaten er Griegs siste fullendte kammermusikkverk, og her har han integrert de nasjonale elementene på en så fullsten-dig måte i sitt tonespråk at de ikke lenger er hørbare, det er bare «typisk Grieg».

I 1994 ble Sverre Morken «Winner of the Robert Stoltz Trophy», gitt av Philatelic Music Circle for frimerkene til Edvard Griegs 150-årsdag. Frimerkene ble kåret til verdens vakreste utgivelse med musikkmotiv i 1993. Portrettet av Grieg viser både gravørens og komponistens følsomhet. Sårheten som kan spores i Griegs blikk veies opp av den nye, friske våren med løvsprett og elv i flom i det andre frimerket.

Monter – Arbeidsprosess og verktøy

I denne monteren finner du mange elementer, som i tillegg til å være fine å se på kan forklare hvordan Sverre Morken arbeider seg fram til en ferdig miniatyr, enten det er portrett til en seddel eller motiv til et frimerke.

Mesteparten av materialet som vises her, er fra frimerke-utgivelsen i forbindelse med Nobels fredspris´ 100-års-jubileum i 2001. Samarbeidet mellom Enzo Finger og Sverre Morken hadde startet tidligere samme år, da de sammen ga den ærverdige posthornserien nytt design. 14. september 2001 kom et tydelig bevis på at samar-beidet fungerte på en fortreffelig måte, med utgivelsen i forbindelse med fredsprisjubileet. Fredsprisutgivelsen ble kåret til verdens vakreste dette året, og hedret med *Grand Prix de l´exposition WIPA 2001*. Sverre Morken graverte alle portrettene, og trykketeknikken er en kombinasjon av ståltrykk/offset. Bakgrunnsmotivene viser hendelser eller scener som har tilknytning til prisvinnernes fredsarbeid.

Alfred Nobel, den svenske oppfinneren og filantropen som innstiftet nobelprisene ved sitt testamente, er portrettert på et av frimerkene (**1442**). Ifølge Alfred Nobels testamente skal fredsprisen gå til den *som har verkat mest eller bäst för folkens förbrödrande och afskaffande eller minskning af stående arméer samt bildande och spridande af fredskongresser*. De øvrige syv portretterte er alle fredsprisvinnere i perioden 1901-1993.

1. Arbeidstegning: Strektegning av Aung San Suu Kyi. Motiv for gravyr til frimerke **1440**.

2. Beskrivelse av arbeidsgang (tekst).

3. Frimerker:
1440, Aung San Suu Kyi, 5,50 kr, fredsprisvinner 1991
1441, Nelson Mandela, 5,50 kr, fredsprisvinner 1993
(sammen med Frederik Willem de Klerk)
1442, Alfred Bernhard Nobel, 7,00 kr
1443, Henry Dunant, 7,00 kr, fredsprisvinner 1901
(sammen med Frédéric Passy)
1444, Fridtjof Nansen, 9,00 kr, fredsprisvinner 1922
1445, Mikhail S. Gorbatsjov, 9,00 kr, fredsprisvinner 1990
1446, Martin Luther King jr., 10,00 kr, fredsprisvinner 1964
1447, Rigoberta Menchú Tum, 10,00 kr, fredsprisvinner 1992

4. Prøvetrykk av gravyre til **1440**, Aung San Suu Kyi.

5. Prøvetrykk av gravyre til **1447**, Rigoberta Menchú Tum.

6. Forminskelsesglass.

7. Gravyre til **1447**, Rigoberta Menchú Tum.

8. Gravyre til **1444**, Fridtjof Nansen.

9. Frimerke **1444**, Fridtjof Nansen.

10. Gravyre til **1440**, Aung San Suu Kyi.

11. Frimerke **1440**, Aung San Suu Kyi.

12. Bryne (til å slipe verktøy med).

13. Lupe.

14. Kull (til å slipe forskiktig over gravyren for å ta av graden etter graveringen).

15. Stikler, ripenål og polérstål.

16. Førstedagsbrev og miniatyrark **BL21.**

17. Sverre Morken graverer portrett av Edvard Grieg (foto: Kjell O. Storvik).

Tall i fet skrift henviser til de respektive frimerkenes katalognummer i Norgeskatalogen, 66. utgave 2014.

Forarbeidet fram til graveringen av motivet er omfattende. Å oppspore historiske kilder, billedmateriale, manuskripter og andre dokumenter krever tid, engasjement og iherdighet. Skissearbeid og utprøvinger skal gjøres, originaler og fortegninger til gravyren skal lages.

Utkastene blir ofte gjort i akvarellteknikk, i et format 6 ganger større enn selve frimerket. Her har Morken tilgang på alle formale virkemidler for å skape et levende uttrykk; lys, skygge, form og farge. Deretter lages en strektegning, 10 ganger større enn det ferdige frimerket, og nå må alle nyansene og livfullheten komme fram kun ved hjelp av variasjonen i strekens tykkelse og retning.

I denne fasen kommer *forminskelsesglasset* godt med. Gjennom dette kan han se arbeidstegningen i et format nærmere det han senere skal gravere. Dermed kan han også lettere se om arbeidstegningens linjer vil fungere i det ferdige frimerkeformatet. Arbeidstegningen forminskes så ti ganger og fotograferes speilvendt over på ei uherdet stålplate. Formatet på gravyren blir dermed likt som motivet skal ha på det ferdige trykket. Morken har hele tiden arbeidstegningen foran seg i graveringsarbeidet. Graveringen i seg selv kan ta mange uker, og utføres under mikroskop som forstørrer 20 ganger.

SKAP 1- Portretter

Fra den ene siden ses:

1. Originalutkast til **1311**: Portrett av Tarjei Vesaas. Akvarell. Tilhører Posten Norge.

2. Frimerke **1311**, 15,00 kr. 1997; 100-årsjubileum for forfatteren Tarjei Vesaas´ fødsel: Portrett av Tarjei Vesaas. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: ståltrykk.

3. Originalutkast til **1310**: Portrett av Harald Sæverud. Akvarell. Tilhører Posten Norge.

4. Arbeidstegning: Strektegning av Harald Sæverud. Motiv for gravyr til:

5. Frimerke **1310**, 10,00 kr. 1997; 100-årsjubileum for komponisten Harald Sæveruds fødsel: Portrett av Harald Sæverud. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: ståltrykk.

-Det oppdraget satte jeg utrolig stor pris på. For det første er portretter noe av det jeg liker aller best å gravere, og for det andre er jeg svært glad i både litteratur og klassisk musikk. Jeg husker at jeg var så heldig å få hilse på Vesaas da jeg var student ved Elverum Folkehøgskole. Han besøkte skolen og troll-bandt oss med høytlesning fra bøkene sine, sier Morken, som koste seg skikkelig med denne jobben, selv om den var svært tidkrevende.

-De to kunstnerne har på hver sin måte så forskjellig utstråling, Sæverud litt tilbaketrukket, undrende, med et aristokratisk blikk og sitt snøhvite hår, mens Vesaas, med sin vakre panne, har blikket festet langt, langt borte. De er viktig å få fram alle disse særtrekkene, som er en del av personlighetene deres.

Fra den andre siden ses:

1. *–Et ansikt forteller så mye,* tekst.

2. Frimerke **1378**, 3,60 kr. 1999; Nationaltheatret 100 år: Wenche Foss og Per Theodor Haugen i skuespillet *Den perfekte ektemann*, etter foto av Leif Gabrielsen. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: ståltrykk. Dette er de to minste portrettene Morken har gravert.

-Teknikken er den samme, men graveringsarbeidet blir ekstra krevende i så små portretter. Samtidig er de rasende spennende å jobbe med. Jeg står omtrent i helspenn den tiden arbeidet pågår.

3. Originalutkast til **1275**: Portrett av Amalie Skram. Akvarell. Tilhører Posten Norge.

4. Arbeidstegning: Strektegning av Amalie Skram. Motiv for gravyr til:

5. Frimerke **1275**, 3,50 kr. 1996; 150-årsjubileum for forfatterinnen Amalie Skrams fødsel: Portrett av Amalie Skram. Kunstner og gravør: Sverre Morken. Trykk: ståltrykk.

-Det var et vakkert og følsomt ansikt å arbeide med, sier Morken, som fikk frem ansiktsuttrykk og blikk på en glimrende måte.

-Det å arbeide med portretter opptar meg mer og mer. Ethvert menneske er utstyrt med helt spesielle trekk og utstråling, og særpreget i trekkene våre øker med årene og blir faktisk mer og mer spennende. Spesielt blikket er uhyre viktig i et portrett, og utfordringen består derfor blant annet i å finne ut hva slags blikk personen skal ha. Et blikk kan være så mangt, drømmende, ildfullt, fremtidsrettet, sårt, åpent, lukket, vurderende. Samtidig må jeg bestemme meg for hvor personen skal feste blikket. Jeg synes alltid det er spennende når personen ser akkurat forbi hodet mitt på venstre eller høyre side.

Sitatene er hentet fra Thorsen, Jan Ingard (2003). *Sverre Morken – miniatyrkunst i 30 år*, s. 10 og 11. Oslo: Manuell produksjon, Posten Norge AS - Frimerketjenesten

Tall i fet skrift henviser til de respektive frimerkenes katalognummer i Norgeskatalogen, 66. utgave 2014.

Se bilde av skap s. 16 og 17.

AMALIE SKRAM 1846-1905
NORGE
3.50

AMALIE SKRAM 1846-1905
NORGE
3.50
S. MORKEN 1996

SKAP 2 - 1000- 500- og 50-kroneseddel

Øverst ses:

1000-kroneseddel: portrett av Edvard Munch som ung, med et utsnitt fra hans maleri *Melankoli* (1894-95) i bakgrunnen. Munch var tidlig ute med å bruke temaer som angst, død, kjærlighet, sjalusi og melankoli i sine bilder. I rosetten hvor det i sentrum er en sekskantet form er mange sikkerhetselementer samlet. I vannmerkefeltet til venstre; en palett. Seddelen ble utgitt 19. juni 2001.

Til høyre: 1000-kroneseddelutkast 2100. Utkastet består av flere lag, bl.a. print av akvarell på folie. Tilhører Norges Bank.

Til høyre: 1000-kroneseddelutkast 2094. Utkastet består av flere lag, bl.a. print av akvarell på folie. Tilhører Norges Bank.

Til høyre: 1000-kroneseddelutkast 2086. Merket skisse. Akvarell og blyant. Tilhører Norges Bank.

Edvard Munch (1863-1944) ble født i Løten. Familien flyttet til Oslo da lille Edvard var 1 år, men i Hedmark liker vi likevel å si at den verdensberømte og usedvanlig produktive kunstneren Munch kom herfra. Faren hans, Christian Munch, arbeidet på gården Engelaug som militærlege. Han hadde blitt kjent med Edvards mor, Laura Cathrine Bjølstad, gjennom en legekollega i Elverum. De giftet seg i 1861 og fikk to barn mens de bodde i Løten: Sophie og Edvard. Da Edvard kom til verden 12. desember 1863, virket han svak og ble «hastedøpt» på gården. Dåpen ble stadfestet i Løten kirke fire måneder senere. Familien beholdt kontakten med folket på Engelaug etter flyttingen. Gjennom oppveksten ble han og lillebroren Andreas flere ganger sendt på sommerferie til Engelaug, og sønnen på gården, Ole Thingstad, forble en nær venn av Munch hele livet.

I kunsthistorisk sammenheng blir Munch gjerne klassifisert som symbolist og en tidlig representant for ekspresjonismen, som ble en sentral kunstretning i første delen av det 20. århundre. Allerede som helt ung kunstner på 1880-tallet skapte Munch rom for sine egne følelsesmessige erfaringer i bildene. Slik representerte han et brudd med den rådende naturalismens fokus på det objektive og observerbare. Han foregrep vendingen som skulle komme for fullt i kunsten utover på 1890-årene, mot det subjektive og psykologiske. Eksistensielle temaer som angst, død, kjærlighet, sjalusi og melankoli var sentrale.

I midten ses:

500-kroneseddel: portrett av den unge Sigrid Undset. Rosetten til venstre tar utgangspunkt i en av hennes blondekrager. Her er mange sikkerhetselementer samlet. Bunntrykket tar opp elementer fra åkler fra Gudbrandsdalen, særlig skybragdmotivet der korset er et sentralt element. I vannmerkefeltet er det avbildet et dobbeltkors. Seddelen ble utgitt 7. juni 1999.

Til høyre: 500-kroneseddelutkast 2088. Akvarell. Tilhører Norges Bank.

Til høyre: *Lokale helter,* presentasjonsark.

Til høyre: Om 7. utgave av norske sedler, presentasjonsark.

Sigrid Undset (1882-1949) er Norges internasjonalt mest kjente kvinnelige forfatter. Hun skrev romaner, noveller, essay, helgenfortellinger, selvbiografiske tekster samt noen få dikt og skuespill. Mange av hennes verk ble oversatt til flere språk, og nådde dermed langt ut over Norges grenser. I 1928 ble hun tildelt Nobelprisen i litteratur for sine mektige skildringer av middelalderen i Norden. Hennes mest kjente verk er trilogien om Kristin Lavransdatter (1920-1922), som beskriver livet

Nederst i skapet:
1000-kroneseddelens baksidemotiv er et utdrag av en studie til Munchs store verk Solen. Mange kjenner igjen dette motivet fra aulaen i Universitetet i Oslo. Baksiden er utført av grafiker Arild Yttri.

500-kroneseddelens bakside er utført av grafiker Arild Yttri. Kransen er navnet på det første bindet i trilogien om Kristin Lavransdatter. Sigrid Undset bruker kransen som symbol for verdslig og åndelig kjærlighet. Som bakgrunn for kransen er det brukt et åklemønster fra Gudbrandsdalen.

Les mer om 7. utgave av norske sedler s. 52.

Se bilde av skap s. 16 og 17.

i 1300-tallets Norge. Hun ble i 1930 utnevnt til ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden «for fremragende litterære arbeider». I 1947 ble hun forfremmet og tildelt storkorset av St Olavs Orden «for fremragende litterært virke og fortjenester av fedrelandet.» Undset var den første kvinne som ble tildelt storkorset av denne ordenen. Hennes innsats for Norge under krigen bidro til denne utmerkelsen. Undset ble i 1928 utnevnt til ridder av Den islandske falkeorden og i 1929 mottok hun den pavelige utmerkelsen Æreskorset Pro Ecclesia et Pontifice. I 1947 ble hun tildelt Kong Christian Xs frihetsmedalje.

Sigrid Undset var det første barnet til den norske arkeologen Ingvald Martin Undset og hans danske kone Anne Charlotte Gryth. Ingvald Undsets familie stammet fra Østerdalen både på mors- og farssiden. Farsslekten kom fra Rendalen og slo seg ned og levde av jordbruk i Grytdalen i Sollia, hvor elva Atna renner. Den første stamfar man finner opplysninger om var Peder Halvorsen som på 1730-tallet bodde i Grytdalen. Farens slekt holdt til der fram til Sigrid Undsets bestefar, Halvor Halvorsen, dro til Trondhjem. Han var fanejunker (underoffiser) og forstander ved Trondhjem Tvangsarbeideranstalt Vollan. Halvor Halvorsen tok navnet Undset etter sin mor, som var fra Rendalen. Selv flyttet Sigrid Undset med sine barn til Bjerkebæk ved Lillehammer i 1919, hvor hun bodde fram til sin død.

Nederst ses:

50-kroneseddel: portrett av Peter Christen Asbjørnsen. Asbjørnsens fortelling *En Sommernat paa Krogskoven* danner utgangspunkt for forsidens bunntrykk. I vannmerkefeltet er det avbildet en vidjespenning. Askeladden slo vidjespenningen omkring skjæra i eventyret om *Prinsessen som ingen kunne målbinde*. Vidjespenningen ble ellers benyttet både på kuband, til inngjerding og på kløvmeiser. Den kan også stå som symbol på Asbjørnsens makeløse evne til å samle det beste i vår folkelige fortellertradisjon. Seddelen ble utgitt 20. januar 1997.

Til høyre: 50-kroneseddelutkast 2090. Akvarell. Tilhører Norges Bank.

Til høyre: 50-kroneseddelutkast 2091. Akvarell. Tilhører Norges Bank.

Til høyre: *Den norske folkesjela,* presentasjonsark.

Peter Christen Asbjørnsen (1812-1885) var en sammensatt og iherdig karakter. Takket være hans store interesse for tradisjoner og folketro har vi fått samlet mange av våre folkeeventyr og sagn. Uten hans innsats kunne dette gått tapt. Gjennom sin forståelse for feltets iboende verdier, ga han stoffet ny næring og skapte dermed grunnlag for videre kulturell utvikling.

1800-tallet var en epoke med stor vekst i Norge. Økonomisk, politisk og kulturell framgang preget tida rundt 1814, og ikke minst tiårene etter at landet fikk egen grunnlov. I unionen med Sverige hadde Norge sin grunnlov i behold. Behovet for å markere sin status som eget rike var stort. Interessen for det norske, vår historie og egenart, var sterk. Dette kom til syne i så vel arkitektur som folkedrakter, folkekunst og fortellertradisjoner.

Gjennom sitt samarbeid med ungdomsvennen Jørgen Moe ble Peter Christen Asbjørnsen den ene grunnpilaren i forfatterparet Asbjørnsen og Moe, som er blitt et synonym for norske folkeeventyr.

Nederst i skapet:
50-kroneseddelens baksidemotiv tar også utgangspunkt i fortellingen *En Sommernat paa Krogskoven* og er utført av grafiker Arild Yttri.

Les mer om 50-kroneseddelens utforming og sikkerhetselementer s. 56.

SKAP 3 - 200- og 100-kroneseddel

Øverst ses:

200-kroneseddel: portrett av Kristian Birkeland.
I bunntrykket er det plassert et nordlys som er sett nedenfra og som stiger opp mot Polarstjernen, som det sentrale punktet. Ellers kan vi finne igjen kjente stjernebilder slik som Lille Bjørn og Karlsvogna med flere.
I vannmerket ser vi Birkelands *terrella* (latin: *liten jord*), en magnetisk kule som brukes som en modell av jorden i fysikkeksperimenter. Den er trolig oppfunnet av den engelske fysikeren William Gilbert, som eksperimenterte med magnetisme.

Birkeland videreutviklet Gilberts terrella, og laget kunstig nordlys. Han demonstrerte at nordlyset skyldtes elektroner som ble sendt ut fra solen, passerte gjennom verdensrommet og ble avbøyet i sine baner av jordens magnetfelt og styrt inn mot nattsiden av jorden hvor de frembrakte nordlys. Snøkrystallen symboliserer den kalde årstiden hvor nordlyset er mest synlig. Her ligger også flere sikkerhetselementer samlet. Seddelen ble utgitt 1. november 1994.

Til høyre: 200-kroneseddelutkast 2093. Akvarell/ fargeblyant. Tilhører Norges Bank.

Til høyre: 200-kroneseddelutkast 2099. Fargeblyant og blyant. Tilhører Norges Bank.

Til høyre: 200-kroneseddelutkast 2095. Merket skisse. Fargeblyant og blyant. Tilhører Norges Bank.

I midten ses:

200-kroneseddelutkast 2098. Fargeblyant og penn. Tilhører Norges Bank.

Til høyre: 200-kroneseddelutkast 2096. Blyant. Tilhører Norges Bank.

Til høyre: Nærbilder av 200-kroneseddelen.

Til høyre: *Alt henger sammen med alt,* presentasjonsark.

Nederst ses:

100-kroneseddel: portrett av Kirsten Flagstad. Selve salen i Den Norske Opera danner utgangspunkt for forsidens bunntrykk. Den er her sett fra scenen mot balkongen og takets store sirkelform. I rosetten hvor det i sentrum er en sekskantet form, er flere sikkerhetselementer samlet.

I vannmerkefeltet er det avbildet et av Kirsten Flagstads broderier, som befinner seg på Kirsten Flagstads minnesamling Strandstuen i Hamar. Seddelen ble satt i sirkulasjon 15. september 1997, men produsert med årstall f.o.m. 1995.

Til høyre: 100-kroneseddelutkast 2097. Akvarell. Tilhører Norges Bank.

Til høyre: 100-kroneseddelutkast 2087. Portrett med hatt. Tilhører Norges Bank.

Til høyre: 100-kroneseddelutkast 2092. Portrett uten hatt. Tilhører Norges Bank.

I tillegg:
Prøvetrykk, portrett av Kristian Birkeland i rød farge. Tilhører Norges Bank.

Nederst i skapet:
200-kroneseddelens bakside er utført av Arild Yttri og tar utgangspunkt i dagnordlyset og dets aktivitetsområde. Mens nattnordlyset på vår side av jorden ligger langs kysten av Troms og Finnmark, opptrer dagnordlyset over Svalbard. Oppdagelsen av nordlysovalen og dagnordlyset er blant de mest oppsiktsvekkende resultater av den moderne romforskningen.

Illustrasjoner i høyre nedkant av seddelen viser hvordan Birkeland tenkte seg de elektriske strømmene i forbindelse med nordlys var orientert. I selve nordlyshøyden er strømmene parallelle med jordoverflaten, mens de høyere oppe følger jordens magnetfelt. Disse strømmene kalles i dag Birkeland-strømmene.

100-kroneseddelens bakside er utført av grafiker Arild Yttri. Arkitektene Morgenstierne og Eide ble i 1929 engasjert til å tegne Folketeaterbygget i Oslo. Bygget sto ferdig i 1935 og fungerte som kino og teaterbygg til Operaen overtok i 1959.
Det er storsalens grunnriss som danner utgangspunkt for dekorasjonene på baksiden. Vignetten i vannmerkefeltet er et smykke fra en Wagneroppsetning.

Les mer om 7. utgave av norske sedler s. 52.

Se bilde av skap s. 16 og 17.

Kirsten Flagstad (1895-1962) regnes som sin generasjons største operasanger. Hun ble født i sin fars barndomshjem, Strandstuen, i Hamar. Huset er Hamars eldste, og rommer i dag Kirsten Flagstad Museum. Kirsten Flagstad vokste opp i en svært musikalsk familie og viste tidlig talent.

I 1935 debuterte hun på Metropolitan Opera House i New York i rollen som *Sieglinde* i Wagners opera *Die Walküre*. Før dagen var omme, var Kirsten Flagstad berømt. En stjerne var født! Etter dette fikk hun betegnelsen The Voice of the Century - århundrets stemme. Den kunne høres i oppsetninger og konserter på de største scener verden over. Hun var også Den Norske Operas første sjef.

I dag er hun enda mer berømt enn hun var i sin egen tid, og navnet Kirsten Flagstad nevnes side om side med de aller største blant legendariske og udødelige sangere. Som stemmefenomen er hun unik, en stemme for alle tider.

-Jeg sier alltid at jeg er fra Hamar - jeg er så stolt av det, jeg føler fremdeles slik at Hamar er min by! Dette uttalte Kirsten Flagstad i 1958, mange år etter at hun hadde flyttet til Vinderen og videre ut i den store verden.

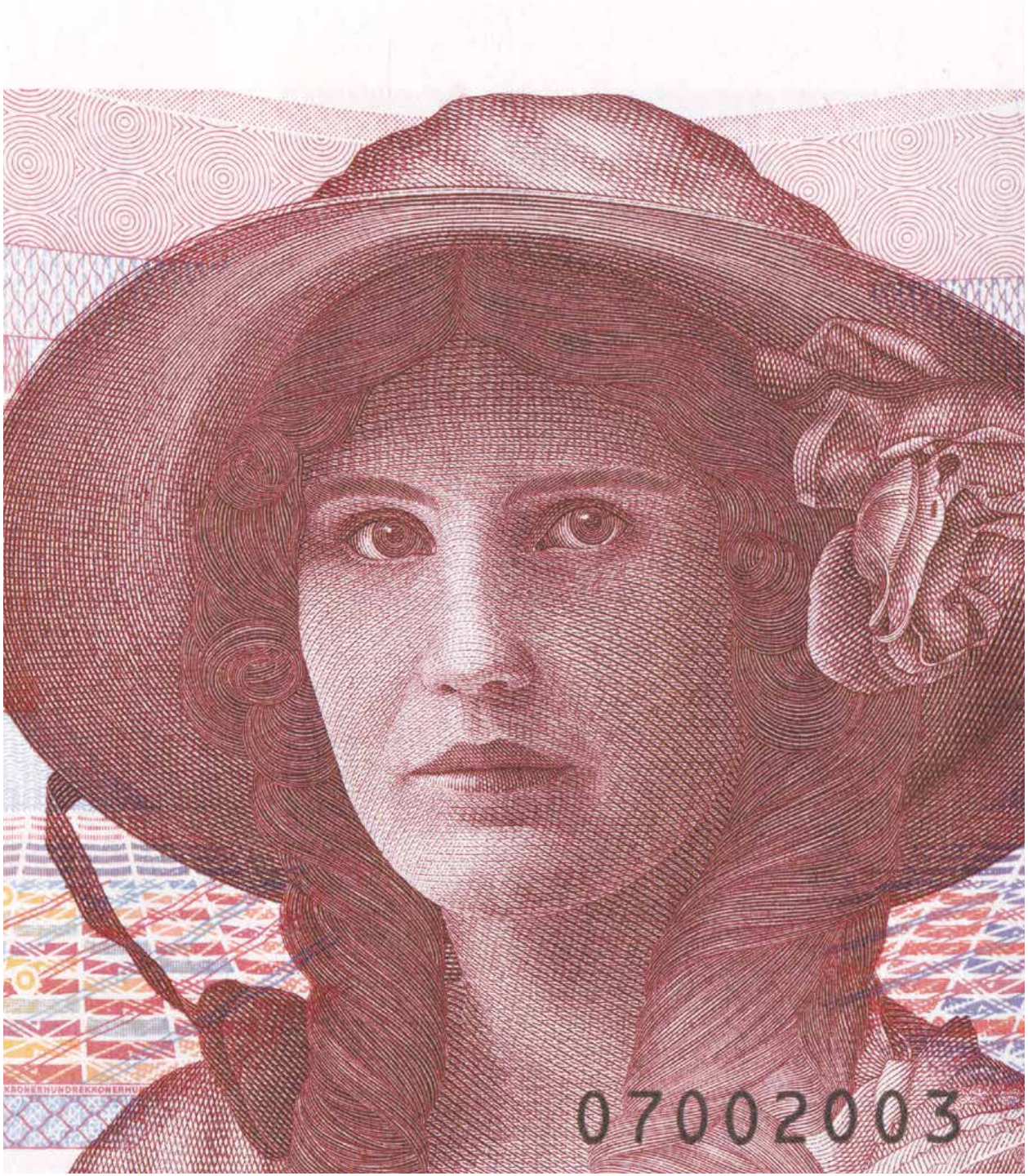

Folk flest, også i Hedmark, er bosatt i tettsteder og bygder; slett ikke i metropoler. Dagens barn og unge knytter kontakt og vennskapsbånd gjennom sosiale medier og er til en viss grad uavhengig av oppvekststed og geografiske avstander når det gjelder å finne noe eller noen å identifisere seg med. Likevel, eller kanskje nettopp derfor, er røttene av stor betydning. Kjennskap til hjemstedets historie, tradisjoner og særtrekk er viktige for å føle at man hører til. Vår personlige, lokale og nasjonale historie blir samtidig til i kontakt med det internasjonale samfunnet, gjennom diplomati, bistandsarbeid, forskning, næringsvirksomhet, utvandring og innvandring.

Fra mikro til makro består av en utendørs og en innendørs avdeling. Utendørs vises ni store plater montert sammen i grupper på tre, og med tre hovedtemaer. Frimerker og sedler fra Sverre Morkens hånd binder sammen de ulike temaene i utstillinga og i de ni store platene; lokal og nasjonal identitet og internasjonal tilhørighet. Når vandreutstillinga avsluttes, vil platene monteres permanent på egnet sted utendørs i Folldal. Slik kan formidlingen av *Sverre Morken - fra mikro til makro* fortsette til stadig nye betraktere. Et lite utdrag av Sverre Morkens kunstnerskap vil være synlig og til glede for både fastboende og tilreisende i mange år framover.

Sverre Morken
FRA MIKRO TIL MAKRO

Sverre Morken er grafiker og gravør og regnes som Norges fremste frimerkekunstner. Denne utstillinga ønsker å løfte fram hans kunstnerskap, ved å sette et lite utvalg av hans store motivkrets i sammenheng med lokal og nasjonal identitet så vel som internasjonal tilhørighet. Utgangspunktet for dette er to betydningsfulle jubileer i 2014: Folldals 100-årsjubileum som egen kommune og Norges 200-årsjubileum for Grunnloven av 1814. Riksvåpen, flagg, kommunevåpen og emblemer regnes som identitetsmarkører. Det samme kan sedler og frimerker være. Sverre Morken har formgitt Folldals kommunevåpen, den gående løve for departementene og Riksvåpenet i den utforming det har i dag. Han står for framsida av sedlene i den 7. utgaven, og for omlag 200 frimerker.

Sverre Morken (f. 19. april 1945) vokste opp på et småbruk i Folldal med Rondane som nærmeste nabo. Femten år gammel dro han til sjøs, først med skoleskipet Christian Radich og senere i trampfart på India, Burma og Australia. I 1981 graverte han et frimerke til en serie med skipsmotiver, og benyttet anledningen til å gjengi Christian Radich som representerer begynnelsen på hans reise ut i den store verden. Med familierøtter i Folldal helt tilbake til 1700-tallet har båndene til området alltid vært sterke, og inspirasjon og ny energi hentes så ofte som mulig her. Han bruker gjerne Rondane som motiv i frimerker som ellers kan ha de forskjelligste temaer. Det mektige fjellandskapet tilfører romlighet og atmosfære, enten det dreier seg om norsk fauna eller utviklingen av norsk posttjeneste og kommunikasjon.

Hans egen nære familiehistorie ligger også gjemt i mange av frimerkene. Som da hans kone en snøfattig vinter sto modell som snømann, eller når bestemorens navn ble brukt som adressat på brevet du ser nederst i venstre hjørne. Dette er en forstørrelse av strektegningen som var utgangspunktet for gravyren. Denne utføres under mikroskop. Det gjøres på en stålplate i samme størrelse som det ferdige frimerket som kan ses i 1:1 til venstre. Dybden på gravyren er mellom 0,005 og 0,080 millimeter. Sammen med designer Enzo Finger mottok Morken Merket for God Design for dette frimerket. Det ble laget til frimerkets 150-årsjubileum i 2005. Fram til da var dette frimerket noe av det mest teknologisk avanserte som var laget.

29. juni 2004 fikk Sverre Morken overrakt Kongens fortjenstmedalje i gull for sin innsats innenfor grafikk og design. Hans arbeid med sedler og frimerker har vært et vesentlig bidrag til at norske sedler og frimerker har fått internasjonal anerkjennelse for sin høye kunstneriske standard og ofte fremstår som eksempler i estetisk utforming. Så langt i sin virksomhet som frimerkekunstner og gravør har Sverre Morken mottatt 12 nasjonale og internasjonale priser, og er med dette den norske frimerkekunstner som har høstet flest utmerkelser.

Sverre Morken – fra mikro til makro er produsert i 2014 av Kunstbanken Hedmark Kunstsenter i samarbeid med Folldal kommune. Utstillinga er støttet av Hedmark fylkeskommune.

Sverre Morken har aldri vært i tvil om *sin* tilhørighet til fødestedet. Det storslagne landskapet han vokste opp i, med Rondane som mektig kulisse i hverdagen, har han alltid båret med seg; ut på de sju hav som unggutt, ut i verden på studiereiser – og hjem igjen til atelieret. Rondane og Dovre figurerer på flere frimerker fra hans hånd.

Postverkets serie *Norsk fauna* ble utgitt i 1988 og 1989, og besto av ni frimerker. Sverre Morken hadde ansvaret for seks av disse. Rondane ser ut til å være det rette element også for den majestetiske reinen på frimerket som vises her.

Rondane danner en praktfull bakgrunn for linjearbeid på høyfjellet, som var motiv i et av to frimerker utgitt i 1985. Norsk elektrisitetsforsyning kunne feire 100-årsjubileum dette året.

Postbonden på ski innover Rondane er motivet på et av åtte frimerker som ble utgitt i forbindelse med Postens 350-årsjubileum i 1997. Temaet var utvikling av posttjenester og kommunikasjon, og Sverre Morken var kunstneren bak alle.

Ordningen med postbønder har røtter tilbake til 1647, og ble en statlig ordning fra 1719. En postbonde skulle overta post levert av forrige postbonde på ruten, og gi den til nestemann i rekka.

I bakgrunnen: Forstørrelse av originalakvarellen til frimerket med postbonden.

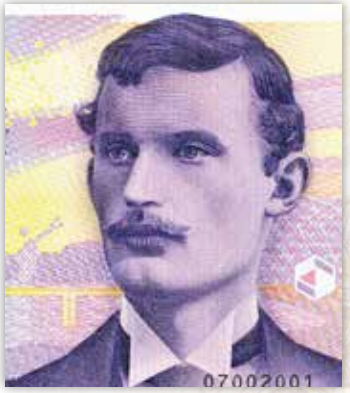

Sverre Morken utførte framsiden av den 7. utgaven av norske sedler. Grafiker Arild Yttri utførte baksidene. Temaet for sedlene var markante personer fra norsk samfunnsliv. De tre som vises her, har røtter i regionen:

Edvard Munch (1863-1944) ble født på gården Engelaug i Løten. Moren var husjomfru i Elverum som ung. Familien flyttet da Edvard var 1 år, men i sommerferier var han på Engelaug, og sønnen på gården forble en nær venn. Munch var tidlig ute med å bruke temaer som angst, død, kjærlighet, sjalusi og melankoli i bildene sine. På 1000-kroneseddelen (2001) ser vi Munch som ung. Et utsnitt av Munchs maleri *Melankoli* er utgangspunktet for bakgrunnen.

Sigrid Undset (1882-1949) er Norges internasjonalt mest kjente kvinnelige forfatter. Hennes mest kjente verk er trilogien om Kristin Lavransdatter. I 1928 ble hun tildelt Nobelprisen i litteratur. Farsslekten kom fra Rendalen og slo seg ned i Grytdalen i Sollia på 1700-tallet. Sigrid Undset bodde på Bjerkebæk ved Lillehammer fra 1919 fram til sin død. 500-kroneseddelen (1999) viser Sigrid som ung. Rosetten til venstre tar utgangspunkt i en av blondekragene hennes. Bunnen har elementer fra vevde åkler fra Gudbrandsdalen.

Kirsten Flagstad (1895-1962) var verdensberømt som operasanger. *–Jeg sier alltid at jeg er fra Hamar - jeg er så stolt av det, jeg føler fremdeles slik at Hamar er min by!* uttalte Kirsten Flagstad i 1958. Hun ble født i farens barndomshjem, Strandstuen i Hamar. 100-kroneseddelen (1997) har et portrett av den unge Kirsten Flagstad, med salen i Den Norske Opera som bakgrunn. Hun var operaens første sjef. Helt til venstre er et av Kirsten Flagstads broderier avbildet.

Vi ere en Nation, vi med! skrev Henrik Wergeland i diktet fra1841. Det var i løpet av 1814 Norge gikk fra å være et land med liten grad av selvstyre i en tett forening med eneveldige Danmark, til å bli et land med stor grad av selvstendighet i en løs forening med Sverige.

Den danske kongen, Frederik VI, ble trukket inn i Napoleonskrigene på den tapende side. I januar 1814 måtte Danmark avstå Norge til den svenske kongen som en av betingelsene i fredsavtalen i Kiel. Stattholderen i Norge, danske prins Christian Frederik, anerkjente ikke fredsavtalen. Prinsen innkalte til stormannsmøte på Eidsvoll 16. februar 1814, hvor man ble enige om at Frederik VI ikke hadde rett til å overdra folket til en annen konge. Grunnloven ble vedtatt den 16. mai, og datert neste dag. Christian Frederik ble valgt som konge. Grunnloven utmerket seg i Europa ved at den var svært demokratisk. Det ble krig mellom Norge og militært overlegne Sverige denne sommeren, og Christian Frederik gikk med på å abdisere som Norges konge mot at Norge skulle få beholde sin grunnlov i union med Sverige. Norges nye grunnlov ble undertegnet 4. november 1814. Svenskekongen Carl XIII ble valgt til konge også i Norge, som måtte oppgi uavhengigheten men besto som selvstendig rike.

I bakgrunnen: Eksklusivt *Gullbrev* utgitt i et opplag på 1000 eksemplarer, stemplet med gullpreg 16. mai 2014. Gullbrevet er designet av Enzo Finger. Det er Sverre Morken som står for gravyren av hovedmotivene på frimerkene. Øverst til venstre: Utsnitt av maleriet *Eidsvoll 1814* av Oscar Wergeland. Øverst til høyre: Prins Christian Frederik. I bakgrunnen Grunnloven av 4. november 1814. Nederst til venstre: En av Stortingsløvene med 17. mai-tog i bakgrunnen. Nederst til høyre: Mann- og kvinnehånd som former et hjerte. I bakgrunnen Grunnloven av 17. mai 1814. Forgrunn: Forstørrelse av strektegningene som danner grunnlaget for stålgravyr utført under mikroskop i samme størrelse som det ferdige frimerket.

Norges kongerekke går tilbake til Harald Hårfagre som samlet Norge til ett rike mot slutten av 800-tallet. Norge er et konstitusjonelt monarki, der Hans Majestet Kongen er landets formelle overhode, mens Stortinget bestemmer hvordan landet styres i praksis. I Folldals historie som egen kommune har Norge hatt tre konger:

Kong Haakon ble født i 1872 og var sønn av kong Frederik VIII av Danmark og prinsesse Lovisa av Sverige. Han gikk under navnet Carl og var prins av Danmark fram til unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige i 1905. Da ble han valgt til Norges konge og tok navnet Haakon VII, her sammen med dronning Maud og lille prins Olav.

Kong Olav V var Norges Konge fra 1957 til sin død i 1991. Han ble født i Storbritannia i 1903 som sønn av prins Carl av Danmark og prinsesse Maud av Storbritannia og var prins i Danmark fram til faren ble valgt til konge i 1905. Posten markerte i 2003 100-årsminnet for Olav Vs fødsel og Sverre Morken laget tre frimerker i samarbeid med Enzo Finger. De mottok Merket for God Design for disse.

Kong Harald V er sønn av kong Olav V og kronprinsesse Märtha av Sverige. Han har vært konge i Norge siden 1991 og er den 64. kongen i rekken. Sverre Morken laget dette frimerket i forbindelse med kongeparets 75-årsdager i 2012. Morkens forstørrede strektegning til høyre var grunnlaget for gravyren som ble utført i samme størrelse som det ferdige frimerket, altså 1:1.

I bakgrunnen: Det Kongelige Slotts fasade mot byen, gravert av Sverre Morken i 1998, i forbindelse med 150-årsjubileet for Slottet.

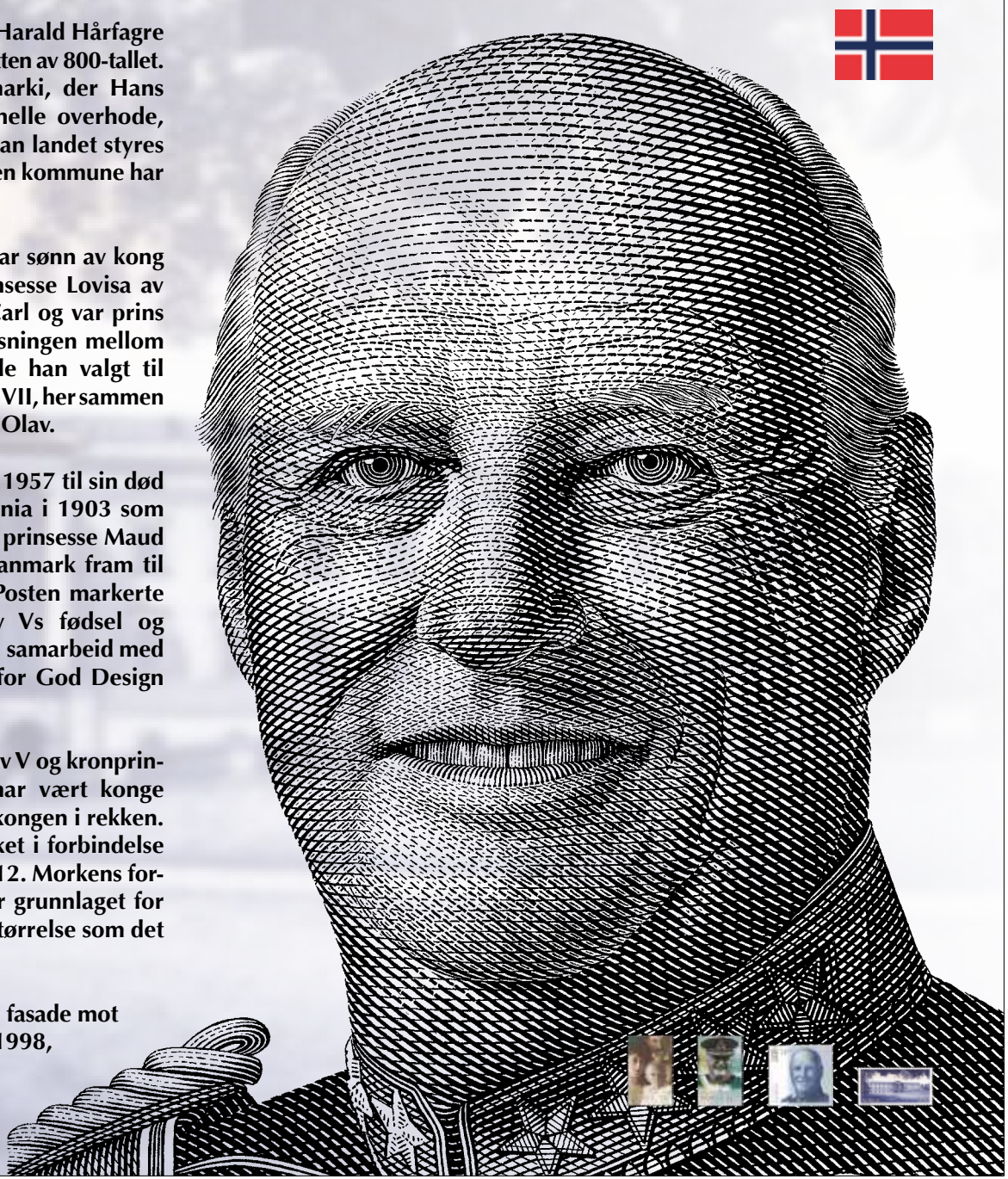

Den norske folkesjela **kan neppe beskrives slik at hver og en som kaller seg norsk vil kjenne seg igjen. Men *noe* framstår i manges bevissthet som rotekte norsk:**

Peter Christen Asbjørnsen (1812-1885) er portrettert av Sverre Morken på 50-kroneseddelen (1997). Asbjørnsens fortelling *En Sommernat paa Krogskoven* er utgangspunkt for bakgrunnen. En vidjespenning, som Askeladden slo omkring skjæra i eventyret om *Prinsessen som ingen kunne målbinde*, er avbildet i vannmerkefeltet. Vidjespenningen ble ellers benyttet både på kuband, til inngjerding og på kløvmeiser. Den kan også stå som symbol på Asbjørnsens makeløse evne til å samle det beste i vår folkelige fortellertradisjon.

Edvard Grieg (1843-1907) hadde en tydelig nærhet til folkemusikken i sine komposisjoner, så vel i slåtter som i klavermusikk og orkesterverk. Vi kan høre både kulokk og klukkende vårbekker i musikken, som han er verdensberømt for. Frimerkene til Edvard Griegs 150-årsdag ble kåret til verdens vakreste utgivelse med musikkmotiv i 1993. Portrettet av Grieg viser både gravørens og komponistens følsomhet. Sårheten som kan spores i Griegs blikk veies opp av den nye, friske våren med løvsprett og elv i flom i det andre frimerket.

Folkekunst som treskjæring gir gjerne assosiasjoner til noe typisk norsk. Men ornamentikken, som også ses i rosemaling, sølvarbeid og broderi, har vandret fra land til land. Migrasjon og kulturutveksling vil nok fortsette så lenge vi befolker kloden. Disse frimerkene ble laget til Frimerkets dag i 1993, da Postverket ga ut et miniatyrark med kunsthåndverk som tema. Morken valgte å vise treskjæring utført fra 1699-1789. Dekoren fant han på en altertavle, et framskap, en kiste og en prekestol. Dette var et offset-oppdrag, det vil si at motivene ikke skulle graveres. Med denne detaljrikdommen ble det likevel mange timer med hårtynne pensler og vannfarge.

Internasjonale forhold hadde stor betydning for utvandringen til Amerika fra Norge og resten av Europa. Bølgedaler i verdensøkonomien, med oppgangstider i Amerika og trange kår i Europa påvirket avgjørelsen om å bryte opp. I perioden 1815-1930 forlot ca. 52 millioner europeere hjemlandet sitt for å dra til Amerika, Canada eller Australia i håp om ei bedre framtid. Nest etter Irland hadde Norge den største utvandringen etter folketallet. Fra Folldal reiste det ut flere i forhold til folketallet enn gjennomsnittet for landet.

I forbindelse med 150-årsminnet for utvandringen til Amerika i 1975 graverte Sverre Morken to frimerker. Motivet på det første av disse er todelt. Portrettet er av utvandrerpioneren Cleng Peerson som i 1821 reiste til Amerika for å undersøke forholdene for immigranter på oppdrag fra kvekerne i Stavanger. Etter at han var tilbake, kom den første organiserte emigrasjonen av nordmenn i stand i 1825. Brevet, som er skrevet i Arkdale i 1874 av en utvandret hedmarking, begynner med *Kjære moder! Eders Kjærcomne Brev har jeg imodtaget for en to ugers Tid siden. Helcet gleder os Inderligen at Høre i fra dere…*

Det var mange slike brev som krysset Atlanterhavet på denne tiden. I Norge utkom det første frimerket i 1855, og ble i utvandrertida et ettertraktet verdipapir i form av kvittering for betalt porto. Morkens andre frimerke viser John Bakken med kona Tilda og barna, en nybyggerfamilie utenfor torvhuset sitt på prærien, ca. 1890.

I 1999 utga Postverket fire frimerker med historisk perspektiv som tema, i forbindelse med det forestående tusenårsskiftet. Grafiker Arild Yttri sto for to av merkene og Sverre Morken graverte de to andre. Frimerket med utvandrere i oppbrudd fra Seljestad Station i Hardanger ble gjort etter foto fra 1879. Forstørrelse av Morkens strektegning, som var utgangspunktet for gravyren, kan ses i bakgrunnen.

I Folldal var lokalsamfunnet avhengig av kobbergruvas økonomi. Det hele hadde startet i 1745, da Ole Husum fant kobbermalm. Gruvedriften fikk avgjørende betydning for utviklingen av samfunnet i Folldal og de fleste bygdene i området. I dårlige tider ble det overskudd av arbeidskraft, og mange arbeidsfolk emigrerte. Ungkarer reiste ut med pågangsmot og håp om å kjøpe billig jord for å kunne brødfø en framtidig familie. Familier brøt opp med sterk vilje til å arbeide hardt for å bedre neste generasjons framtidsutsikter. Til tross for store utfordringer i det nye hjemlandet var det mange som lyktes, og etterkommerne deres ble tallrike. I dag har mange folldøler, hedmarkinger, nordmenn og europeere slekt i Amerika.

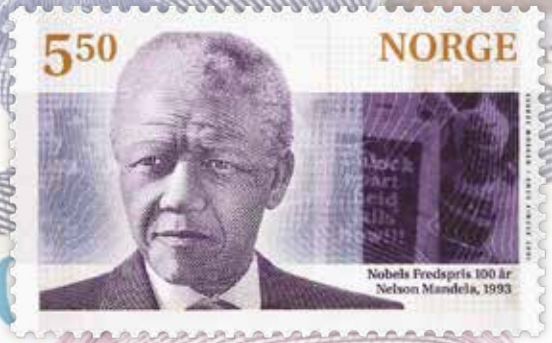

Nobels fredspris er en internasjonal pris som deles ut av Den norske Nobelkomité, oppnevnt av Det norske Storting. Ifølge Alfred Nobels testamente skal fredsprisen gå til den *som har verkat mest eller bäst för folkens förbrödrande och afskaffande eller minskning af stående arméer samt bildande och spridande af fredskongresser.*

I 2001 mottok Sverre Morken og Enzo Finger Merket for God Design, og ble nominert til Norsk Designråds hederspris for de åtte frimerkene til 100-årsjubileet for Nobels fredspris. Miniatyrarket som ble utgitt til samme jubileum ble senere kåret til verdens vakreste frimerke i 2001.

Aung San Suu Kyi er burmesisk politiker og mangeårig leder av Nasjonalligaen for demokrati (NLD). Hun ble i 1991 tildelt Nobels Fredspris for sitt ikke-voldsarbeid mot det burmesiske militærstyret. På grunn av sitt arbeid satt hun til sammen 15 år i husarrest, og ble først løslatt i 2010. Den forstørrede strektegningen til høyre var grunnlaget for gravyren som ble utført i samme størrelse som det ferdige frimerket, altså 1:1.

Nelson Rolihlahla Mandela (1918-2013) var Sør-Afrikas første svarte president, og landets første president valgt i frie valg. Han var politisk aktiv fra 40-tallet og ble raskt en førende antiapartheidaktivist. På grunn av dette satt han fengslet i 27 år før han ble løslatt i 1990. I 1993 mottok han Nobels fredspris sammen med daværende president Frederik Willem de Klerk for deres arbeid for en fredelig avslutning av apartheidregimet, og for å ha lagt grunnlaget for et nytt demokratisk Sør-Afrika.

Fridtjof Nansen (1861-1930) var en norsk polfarer, oppdager, diplomat og vitenskapsmann. Etter første verdenskrig arbeidet han for hjelp til flyktninger, krigsfanger og hungersrammede. I løpet av kort tid ble mer enn 425 000 fanger fra 26 land hjulpet tilbake til hjemlandene sine. For sitt humanitære og fredsskapende arbeid fikk Fridtjof Nansen Nobels fredspris i 1922.

Norges internasjonale tilhørighet går langt tilbake i historien, gjennom tidlige folkevandringer, vikingferder, unioner, industri og handel, oppdagelsesreisende, vitenskapsfolk og forskere, diplomati og internasjonal politikk, freds- og bistandsarbeid, utvandring og innvandring.

Hovedmotivet på forsiden av 200-kroneseddelen (1994) er et portrett av vitenskapsmannen Kristian Birkeland (1867-1917). Han studerte elektrisitet og magnetisme og gjorde banebrytende arbeid i forståelsen av nordlys. Snøkrystallen symboliserer den kalde årstiden, når nordlyset er mest synlig. Helt til venstre på seddelen er Birkelands *terrella*, en innretning som laget kunstig nordlys og demonstrerte at nordlyset skyldes elektroner sendt ut fra solen. I bunntrykket er det et nordlys sett nedenfra som stiger opp mot Polarstjernen. Den har vært brukt for å finne kursen til sjøs i uminnelige tider. Vi kan også finne igjen kjente stjernebilder, som Lille Bjørn og Karlsvogna.

Navigasjon med stjernehimmelen som kompass har hatt betydning både for handel og erobring av nytt land. I 1992 var oppdagelsen av Amerika tema for Europa-frimerkene. Fra nordisk og norsk perspektiv har Amerika blitt «oppdaget» flere ganger. Leiv Eriksson vokste opp på Grønland, men skal også ha levd i Norge. Omkring år 1000 seilte han vest over havet og kom i land på Nord-Amerikas østkyst. Senere har det vært flere perioder med stor utvandring til Amerika via sjøveien. Sverre Morkens to frimerker viser henholdsvis den første norske emigrantskuta *Restauration*, med kompassrose i hjørnet, og passasjerskipet *Stavangerfjord* med Manhattan, New York i bakgrunnen.

De Forente Nasjoner (FN) ble grunnlagt i 1945 for å sikre fred mellom nasjonene og unngå framtidige verdenskriger. Trygve Lie (1896-1968) var utenriksminister i Norge fra 1941-1946, og ble FNs første generalsekretær. I 1995 var FN 50 år, og Postverket ga ut to frimerker for å markere dette. Sverre Morken var den selvskrevne kunstneren for oppdraget, og Trygve Lie et like opplagt motiv. Flere andre nordmenn har og har hatt viktige stillinger innenfor FN-systemet. Gro Harlem Brundtland ble Norges første kvinnelige statsminister i 1981. Hun ledet FNs spesialkommisjon for miljø- og utviklingsspørsmål (1984–1987). Gro Harlem Brundtland har sagt mye klokt, blant annet *Det nytter ikke å være en stjerne på himmelen alene* og *Alt henger sammen med alt.*

Er frimerker kunst?

av Per Ole Johansen

Hvilket norsk grafisk kunstverk er utgitt og solgt i et opplag på 10.077.942 eksemplarer? Det kostet, da det ble utgitt i 1983, kr 2,50 å anskaffe, og kan fortsatt kjøpes, men nå har prisen økt til kr 10,- pr. stk. Størrelsen på kunstverket er bare 34 x 22 mm, trykkfargen er rød, og det er trykket i ståltrykk hos Norges Banks Seddeltrykkeri på papir fra Harrison. Svaret finnes i *Norgeskatalogen*, frimerke nr. 933, «Europa XV, Store mesterverk». Alle komponenter i frimerket er gravert, dvs. billedmotiv, portosats, logoen til CEPT (Den europeiske Postunion) og tekst. Kunstneren heter Sverre Morken[1].

Sverre Morken er født i 1945 og vokste opp på et småbruk i Folldal. Han har formgitt og gravert rundt 170 frimerker og dessuten laget portretter til mange pengesedler. Med stø hånd graverer han inn speilvendte frimerkemotiver på stålplater i størrelsen 1:1, et nøyaktig og nitidig arbeid. Hver eneste lille strek i et gravert frimerke gjøres direkte på en stålplate med en graveringsstikkel, og et eneste lite feilskjær er skjebnesvangert, da må hele arbeidet gjøres om igjen fra begynnelsen. Morken sier selv at det er et pirkearbeid uten sidestykke, og ikke minst et tålmodighetsarbeid. Et frimerkeportrett tar ca. fire-fem uker å fremstille, og det er bare graveringen. Det er mye arbeid som må gjøres før han kommer så langt[2].

Tema for Europamerkene i 1983 var «store mesterverk». Europamerker utgis bortimot årlig av alle medlemsland i Den Europeiske Postunion. Tema for utgivelsen er felles, mens motiv, formgivning og utrykk velges av de respektive utgiverland. Sverre Morken fikk ansvar for tegning og gravering, og komponisten Edvard Grieg og hans musikk ble valget til Posten Norge. På merket er de første taktene i originalpartituret til A-mollkonserten korrekt gjengitt. Morken ønsket å vise Griegs nære kontakt med folkemusikken, derfor lagde han et utkast hvor han tegnet inn partituret til Knut Lauråsen halling nr. 2, og plasserte det på flygelet ved siden av Grieg. Han fikk imidlertid ikke med oppdragsgiveren Postverket på hallingen.

Postverket mente hallingen ble for lokal, siden dette var et Europafrimerke. De foreslo isteden å bruke A-moll konserten, som er internasjonalt kjent. Morken dro til musikkhistorisk arkiv og fikk låne orginalpartituret til konserten. Han var bestemt på at notene måtte være helt korrekt gjengitt på frimerket, slik at man kunne

Figur 1: Norgeskatalogen, frimerke nr. 933, «Europa XV, Store mesterverk».

Figur 2: Sverre Morken arbeider med gravering under mikroskop. Jan Ingard Thorsen, Miniatyrkunst i 30 år.

spille etter dem. Han uttaler selv at graveringsarbeidet var meget krevende, og at han brukte svært lang tid på fremstillingen. På det endelige resultatet ser vi de 3 første taktene i A-moll konserten[3].

I et portrett vil kunstneren vanligvis prøve å gjengi en person med vekt på utseendet og personlighetstrekk. Motivet er et portrett av Edvard Grieg (1842 – 1907), som ifølge katalogopplysninger er etter et foto av K. Nyblin (1907). Bildet er angivelig tatt i samme år som Grieg døde. Jeg har sjekket Griegarkivets billedsamling i Bergen, og der finner jeg ingen bilder av Grieg fotografert av Nyblin senere enn i 1890.

Derimot finner jeg et foto, sannsynligvis tatt i Berlin i 1907, men her er fotografen ikke Nyblin, men Bieber. En sammenligning med det grafiske arbeidet gjengitt på frimerket burde, etter min oppfatning, tale sitt tydelige språk[4]. For å være helt sikker kontaktet jeg Postens Filatelitjeneste, som velvilligst satte meg i forbindelse med grafiker og gravør Sverre Morken. Han kunne bekrefte at jeg har rett, og at katalogopplysningene er feil[5]. Frimerket inneholder to hovedelementer, nemlig overkroppen og

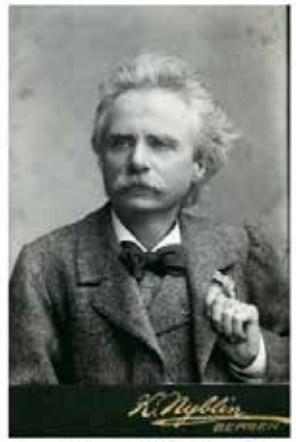

Figur 4: Portrett av Grieg, fotografert av Nyblin i 1890. Griegarkivets billedsamling i Bergen.

hodet til Grieg, samt notepartituret til A-mollkonserten. Halvparten av billedets flate er fylt av Griegs portrett, mens den andre halvdelen inneholder notepartituret. Vi ser for øvrig ingen andre arkitektoniske elementer, bakgrunnen er flat og todimensjonal, og viser for eksempel ikke hvor vegger støter sammen mot andre vegger eller tak. Helheten formidler likevel en forestilling til betrakteren. Vi kan ut fra graveringen alene ikke med sikkerhet si at Grieg sitter ved et flygel. Plasseringen av notepartituret, dets høyde og skrå plassering i bildet, muligens en antydning til notestativet på flygelet ovenfor notebladet og gjenskinn fra en blankpolert flate i underkant av notene, indikerer dette. Samtidig har vi funnet et fotografi

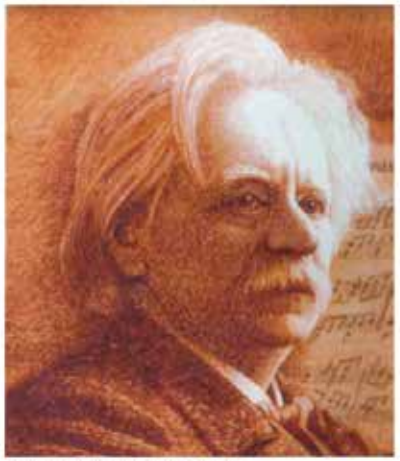

Figur 3: Tegnet utkast til frimerke. Jan Ingard Thorsen, Miniatyrkunst i 30 år.

Figur 5: Portrett av Grieg, fotografert av Bieber, sannsynligvis i Berlin i 1907. Griegarkivets billedsamling i Bergen.

[1] Oslo Filatelistklubb, «Frimerker 1885 – 2009» i Norgeskatalogen 2010, redigert av Peer-Christian Ånensen, Kjell Åge Johansen og Erik Olafsen, 62. utg. (Oslo: Oslo Filatelistklubb, 2009), 180.
[2] Ann Christensen, «Pirk, penger og porto», Aftenposten 28. januar 2007 (Oslo: 2007)
[3] Jan Ingard Thorsen, Miniatyrkunst i 30 år, (Oslo: Posten Norge, 2003), 8
[4] Bergen Public Library, «Edvard Grieg portraits», (Bergen: 2004).
[5] Sverre Morken, Telefonintervju 26.5.2011.

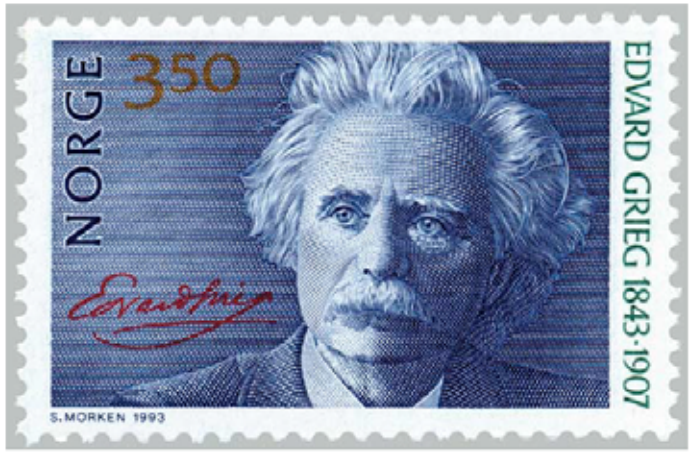

Figur 7: Norgeskatalogen, frimerke nr. 1174, «Edvard Grieg 150 år».

som vi tror er inspirasjonen til graveringen, og på fotografiet ser vi helt klart ser at Grieg sitter foran et flygel.

Morken gjengir Griegs portrett i halvprofil, med nøyaktig samme vinkling som i fotografiet til Bieber. Den portretterte forholder seg passiv og ser ut i rommet med et blikk jeg vil kalle vemodig, og blikkretningen er rett frem. Ut fra kroppsholdningen til Grieg ser det ut som han sitter. Han er pent antrukket, jeg vil nærmest si festkledd, med en flott knyttet sløyfe i halsen. Ansiktstrekkene er ikke idealiserte, og avviker ikke fra de trekkene vi kjenner fra samtidige fotografiske gjengivelser av Grieg. Derfor synes jeg kunstneren har lykkes svært bra med å gi portrettet både en individuell karakter og et uttrykk vi er fortrolige med fra fotografiske skildringer. Blikket til Grieg avspeiler en melankoli som Morken har klart å personifisere på frimerket.

Når en kunstner skal gravere et ansiktsportrett vil lys og skyggesettingen være det kanskje viktigste virkemiddel han kan benytte. Et hode, sett i forhold til sine omgivelser, vil bestemmes av lysbruken. Formen skapes ved at kunstneren avskjærer lyset i bestemte områder av figuren mot en flate som er løsrevet fra helheten.

Figur 6: Portrett av Grieg, fotografert av Otto Borgen, sannsynligvis i 1907. Griegarkivets billedsamling i Bergen.

Vi kan derfor avlese formen som betydningsfulle fragmenter satt opp mot en ikke informasjonsbærende bakgrunn. Griegs hode er sterkt belyst fra høyre side, noe som gir gode kontraster ved at den venstre halvdelen av ansiktet blir liggende i skyggen. Samtidig er ikke lyssettingen så sterk at ikke bildet gir en anelse av myke opplevelser, noe som understrekes i måten tekstilene i Griegs dressjakke faller på[6].

Et «close-up» fotografi av graveringen viser hvordan kunstneren bruker linjer og crosshatching for å få frem toner og skygger. Antall linjer, tykkelsen på linjen og avstanden mellom linjene skaper lys og skygge, og skaper en illusjon av volum i bildet. Ved å øke tykkelsen på linjen, tettheten av linjene og mengden av linjer vil man få en opplevelse av mørkere partier. Dersom man bruker kryssende linjer kalles det crosshatching[7]. Morken bruker alle disse teknikkene for å skape sitt bilde. Linjene er for eksempel tykke og markerte i tekstilene, samtidig som tekstilene fortsatt forblir tekstiler, og ikke rustninger. Håret er derimot så spinkelt gravert at man tror man fornemmer hvert eneste hårstrå. Den buede crosshatchingen i ansiktet bidrar, ved å skape lys og skyggeeffekter, til å gi ansiktet dets myke konturer og avrundede form.

I 1993 fikk Sverre Morken det kunstneriske ansvaret for å utforme to frimerker, også denne gangen tilknyttet Edvard Grieg. Anledningen var komponistens fødsel, og markeringen av hans 150-årsjubileum. Morken har gitt uttrykk for at han sto foran en av sine største utfordringer så

langt i karrieren. Han forberedte seg grundig for å kunne danne seg et best mulig inntrykk av komponisten, bl.a. ved å studere musikkforskeren Finn Benestads bokverk om Grieg i 20 bind: *Mennesket og kunstneren*. Bøkene skildrer komponistens liv på en gripende måte, og gir et rikt bilde av en betydelig komponist.

> *Det var en selvfølge at ett av mørkene skulle ha Griegs portrett som motiv, og å arbeide med portretter er en intens jakt på karakter og uttrykk. Jeg brukte et bilde fra komponistens siste levedr som grunnlag. På dette bildet uttrykker blikket til Grieg sårhet. Det måtte jeg forsøke å videreformidle på frimerket. Jeg husker jeg arbeidet mye med blikket før jeg var fornøyd, minnes Morken[8].*

Griegarkivets billedsamling i Bergen inneholder et foto fra 1907 som sannsynligvis er benyttet av Morken som grunnlag for hans grafiske oppdrag. Fotografens navn er Otto Borgen, og fotografiet viser et halvportrett av komponisten, sittende i en stol, med hodet støttet opp av en hånd under haken – en klassisk positur for en tenkende og reflekterende person.

Frimerket er utgitt 23. april 1993 under tittelen «Edvard Grieg 150 år». Opplaget er 6.013.332 eksemplarer. Fargene er svartblågrå, burgunder og blåliggrønn, og frimerkene er trykket i kombinasjonstrykk ståltrykk/offset i Norges Banks Seddeltrykkeri på papir fra Harrison. Bildemotiv og teksten «Norge» er gravert og trykket i ståltrykk, signaturen «Edvard Grieg» og teksten i sidefeltet er trykket i offset. Frimerket er nr. 1174 i *Norgeskatalogen*. Valøren er kr 3,50, som var den gjeldene brevportosats for A-post i 1993[9].

Når vi betrakter frimerket trekkes blikket i første omgang mot Griegs øyne, nøyaktig slik som kunstneren antakelig ønsket det, i og med at han selv uttrykker at det var blikket han arbeidet mest med å videreformidle. Til forskjell fra fotografiet har Morken fjernet Griegs hånd fra haken, og dermed ytterligere bidratt til å renske motivet for uønskede bestanddeler, samtidig som assosiasjoner til «tenkeren» er fjernet. Fotografiet er brukt som modell, men er tilsatt kunstnerens virkelighetsoppfatning og kunnskap om modellen for å formidle en sannhet og det virkelighetsnivå som han ønsker å formidle. Det er Griegs personlighet, individualitet og psyke som blir skildret[10].

Bakgrunnen er helt nøytral, rommet er tomt, og ansiktet fremstår i en klarere kontrast mot bakgrunnen enn på det forrige frimerket. De mørke kantene langs konturene gir en begynnende form som trekker figuren fram fra bakgrunnen. Lyset kommer inn fra venstre, noe som gjør at bakgrunnen er langt lysere i den venstre delen av fremstillingen enn i den høyre. Overgangen fra lys til mørk bakgrunn skjer gradvis, og fremkommer ved at tettheten i de graverte strekene øker fra venstre mot høyre. Lyskilden ligger utenfor bildet, og belyser ansiktet med et relativt diffust og jevn sidebelysning. Hodet er en antydning vendt mot venstre, og blikket forsterker venstrevridningen ved at det også er vendt mot venstre. Venstre del av ansiktet bader i lys, mens høyre del, som ligger i skyggen, glir mer i ett med bakgrunnen. På det forrige frimerket var lyssettingen motsatt. Vi vet av erfaring at høyre og venstre side oppleves ulikt. Venstre side kan bære en større vekt enn høyre side kan, og gir figuren i bildet mer dynamikk. Kunsten har alltid vært oppmerksom på dette fenomenet ved å la sterke bevegelser gå inn fra venstre og mot høyre i bildet. Grieg i positur foran notepartituret, med et ansikt som er høyrebelyst, fremstår som en sliten og trett Grieg, mens Grieg lyssatt fra venstre virker langt mer dynamisk og intens, han har en virksom glans i øynene og utstråler vitalitet[11]. Ansiktsmodelleringen er myk, langt mykere enn på hans første frimerke, overgangene fra lysere til mørkere partier skjer helt sømløst, og skaper en sjeldent vellykket følelse av form og dybde. Dersom vi sammenligner pannepartiet i de to frimerkene, ser vi tydelig hvor mye mykere Morken har valgt å gjøre formene i utgivelsen fra 1993. Dette frimerket vakte forøvrig internasjonal oppmerksomhet, og ble i 1994 kåret til verdens vakreste utgivelse med musikkmotiv[12].

Avanserte trykk har lenge blitt assosiert med trykking av både pengesedler og frimerker. Verdens første frimerke, det britiske «Penny Black» fra 1840 ble trykket intaglio fra stål, det vil si en teknikk der trykksverten presses på papiret fra de påførte innrissingene eller syreetsingene, etter å ha blitt fjernet fra overflaten. Hovedårsaken til at dette var overveiende praktisk; intaglio, som er basert på et detaljrikt grafisk arbeid, var og er vanskelig å etterligne eller kopiere. Håpet var å komme eventuelle svindlere i forkjøpet. Dagens pengesedler har blitt tilført mange nye sikkerhetselementer og kombinasjoner av flere ulike trykkemetoder, som holografiske striper, perlemorseffekt og «motion» med dybdeeffekt og bevegelige motiver. Likevel trykkes både amerikanske, britiske og norske pengesedler fortsatt intaglio, basert på graveringer, hvor vi kan føle forhøyningene i pengeseddelen

[6] Lise Godtfredsen, Bildets Formspråk, 7. oppl. (Oslo: Universitetsforlaget, 2004), 130.
[7] Bamber Gascoigne, How to Identify Prints, (London: Thames and Hudson, 1986), 9a.
[8] Jan Ingard Thorsen, Miniatyrkunst i 30 år, 9.
[9] Oslo Filatelistklubb, «Frimerker 1885 – 2009" i Norgeskatalogen 2010, 212.
[10] Lise Godtfredsen, Bildets Formspråk, 181.
[11] Lise Godtfredsen, Bildets Formspråk, 26.
[12] Jan Ingard Thorsen, Miniatyrkunst i 30 år, 9.
[13] Bamber Gascoigne, How to Identify Prints, 77b.

Figur 8: Norgeskatalogen, frimerke nr. 116 «Riksforsamlingen på Eidsvoll».

med fingertuppene og ane relieffvirkningen når vi studerer sedlene i et forstørrelsesglass[13].

Nytte-graveringskunsten i Norge er også relativt gammel, både på kart, sjekker og aksjebrev, men det første norske, graverte frimerket ble først utgitt i 1914. Jubileumsfrimerket «Riksforsamlingen på Eidsvoll», etter Oscar Wergelands maleri fra 1885, ble ikke gravert av en nordmann. Vi måtte lete i utlandet for å finne en grafiker som kunne påta seg oppdraget, og valget falt på Professor Ferdinand Schirnböck fra Wien. Han fikk riktignok god hjelp av den norske gravøren Fredrik Holm, som har laget rammen. Så sent som i 1962 begynte nordmenn å gravere frimerker selv[14].

Morken er, i et intervju med Aftenposten i 2007, dypt bekymret for graveringskunstens fremtid, av flere grunner. Mens postverk over hele verden har latt seg friste til å øke antallet årlige frimerkeutgivelser for å tjene penger på frimerkesamlere, har de samtidig latt seg friste til å lempe på kvalitetskravene ved at de tar i bruk billigere fremstillings- og trykkmetoder, som offset. Her overføres frimerkebildet til trykkplaten på en reproteknisk måte, uten bruk av menneskelige hender. På denne måten slipper man både kostnadene til gravører, som normalt er 3 til 5 ganger høyere enn kunstnerhonoraret ved valg av andre fremstillingsmetoder. Selve dyptrykkprosessen er møysommelig og svært dyr. I Norge sendes originalgraveringen til Raufoss Fabrikker. Her blir stålgravyren, som står ned i stålet, herdet. Deretter blir den herdede originalen rullet over en matrise under et trykk på mange tonn, slik at det skapes et negativ, som så blir herdet. Dette negativet blir kjørt gjennom en ny maskin (en moleteringsmaskin), som overfører antall ønskede eksemplarer til en ferdig blank trykksylinder. Når det gjelder frimerker inneholder sylinderen 3 ark à 50 merker. I det papirarkene går gjennom sylinderen, blir fargen(e) overført til trykkpapiret med et press på flere tonn, og etterlater seg et relieff på papiret[15]. Et offsettrykket frimerke er derimot helt slett og uten noen som helst relieffvirkning, men koster bare 1/6 av hva et ståltrykk koster.

Norske pengesedler og frimerker trykkes nå i utlandet, vi sender færre brev - og det er bare to mennesker igjen her i landet som jobber på denne måten: Sverre Morken og Arild Yttri. «Det er viktig at gamle håndverk holdes levende», hevder Morken. Samtidig gir han sin fulle anerkjennelse til Posten Norge; «det er en kulturinstitusjon som er seg sitt ansvar bevisst». Norge verner fortsatt om graveringskunsten på frimerker. Selv om ikke alle frimerker som utgis er handgravert og utført i ståltrykk, så har Posten Norge ikke glemt bort denne edle kunstarten i miniatyr. Produksjonsmåten er som sagt omstendelig og dyr, og det er kun de mest fornemme frimerker som lages for hånd. Årlig utgir posten totalt mellom 30 og 35 frimerker. De senere år utgjør graveringer ca. femten prosent av alle frimerker som gis ut[16].

Har du noen ganger reflektert rundt spørsmålet om frimerker er kunst? Ta et besøk i Avistegnerhuset i Drøbak og bli overbevist av utstillingen til frimerkekunstnerne Sverre Morken og Enzo Finger. Artikkelforfatter Ole Endresen lot seg i alle fall overbevise da han skrev følgende i Østlandets Blad: *«Små frimerker er stor kunst»*. Det lille formatet stiller helt spesielle krav til kunstneren og det ligger måneder med arbeid bak de få kvadratcentimeterne. *«Jeg skal bare ha et frimerke»*, sier vi på postkontoret. Men nå vet vi at et frimerke er ikke «bare»[17].

Litteraturliste

- Bergen Public Libary. «Edvard Grieg portraits». Bergen: 2004. Tilgjengelig på [http://www.flickr.com/photos/bergen_public_library/3469865027/] [Oppsøkt: 20.5.2011].
- Christiansen, Ann. «Pirk, penger og porto». *Aftenposten, 28. januar 2007*. Oslo: 2007. Tilgjengelig på [http://www.aftenposten.no/kul_und/article1619133.ece] [oppsøkt 23.5.2011].

Endresen, Ole. «Små frimerker er stor kunst». *Østlandets Blad, 1. oktober 2010*. Ski: 2010. Tilgjengelig på [http://www.oblad.no/badebyen/sma-frimerker-er-stor-kunst-1.5680230] [Oppsøkt 24. 5. 2011].

Gascoigne, Bamber. *How to Identify Prints*. London: Thames and Hudson, 1986.

- Gotfredsen, Lise. *Bildets Formspråk*, 7. oppl. Oslo: Universitetsforlaget, 2004.
- Lang, Gladys Engel og Kurt Lang. *Etched in Memory: the building and survival of artistic reputation*. Illinois: First Illinois Paperback, 2001.
- Morken, Sverre. Telefonintervju med grafiker og gravør Sverre Morken, 26.5.2011.
- Oslo Filatelistklubb. «Frimerker 1967 – 1994». *Norgeskatalogen 2010*, redigert av Peer-Christian Ånensen, Kjell Åge Johansen og Erik Olafsen. 62. utg. Oslo: Oslo Filatelistklubb, 2009: 136.216.
- Saff, Donald og Deli Sacilotto. *History and Process. Printmaking*. London: Wadsworth Thomson Learning, 1978.
- Thorsen, Jan Ingard. *Miniatyrkunst i 30 år*. Oslo: Posten Norge, 2003.

[14] Oslo Filatelistklubb, «Frimerker 1883 – 2009" i Norgeskatalogen 2010, 75.
[15] Sverre Morken, Telefonintervju 26.5.2011.
[16] Ann Christensen, «Pirk, penger og porto».
[17] Ole Endresen, «Små frimerker er stor kunst», *Østlandets Blad 1. oktober 2010* (Ski: 2010)

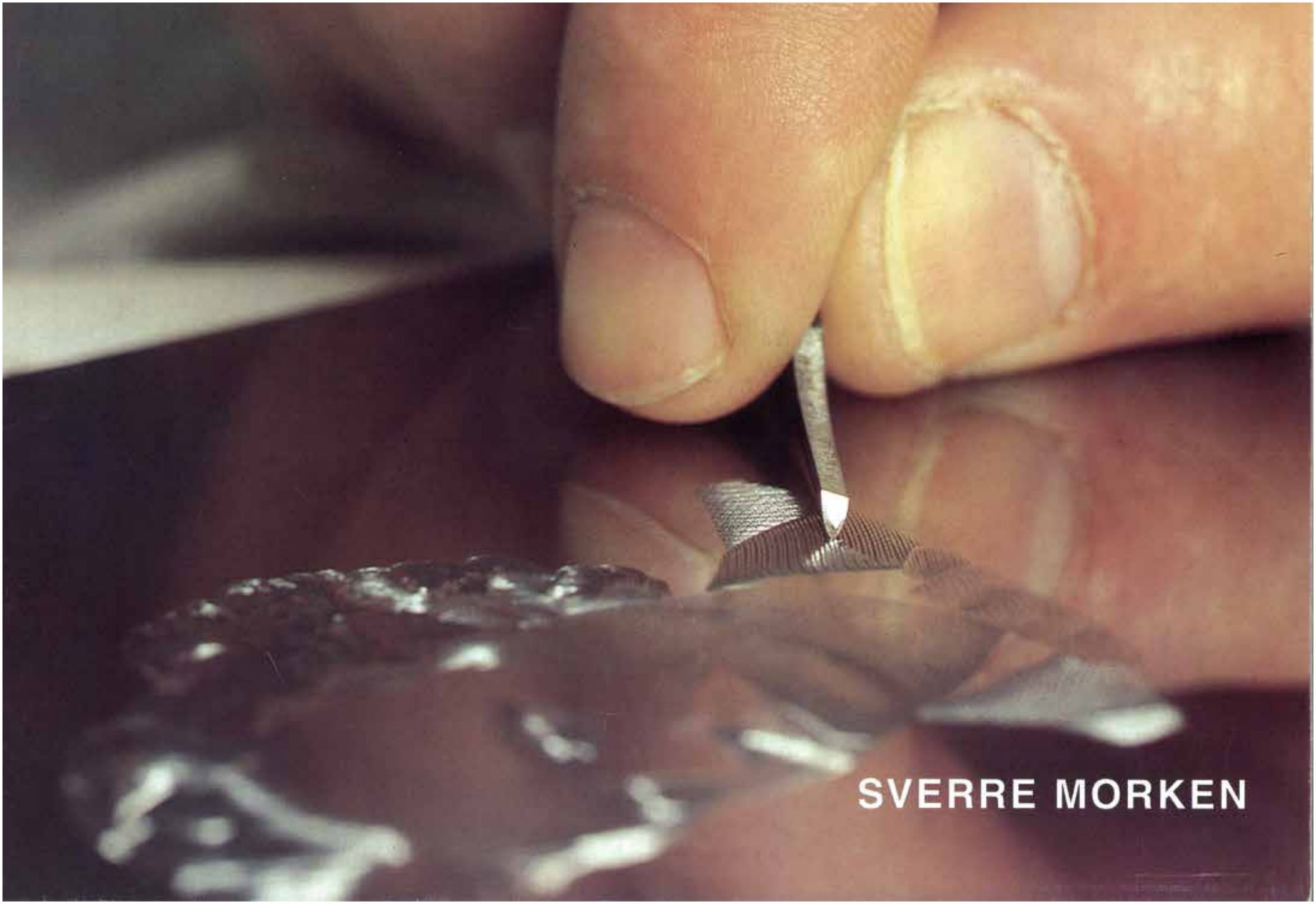

Foto: Kjell O. Storvik

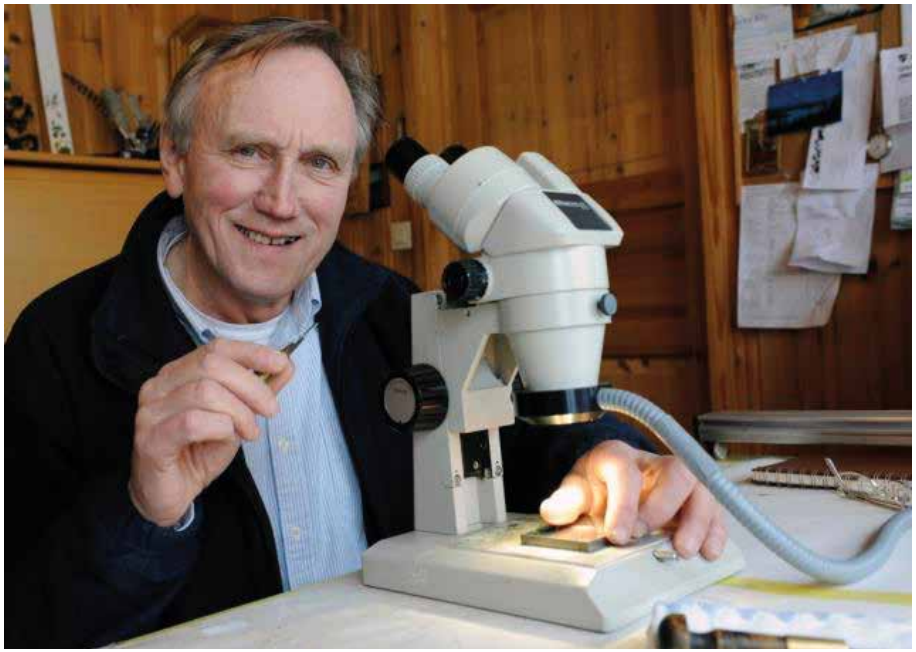

Sverre Morken har gravert en rekke frimerker for Posten, i tillegg til blant annet dagens pengesedler. Portrett av kongen og dronningen har han gravert i forbindelse med at de fyller 75 år. Her er Morken i sitt atelier hjemme i Nittedal. Han bruker 4-5 uker på selve graveringen, i tillegg til alt arbeidet med å finne et foto, lage skisser og arbeidstegning.

Pirker portrett på portoen

Henrik Sørlie | henrik.sorlie@posten.no19. februar 2012 14.00

Sverre Morken har pirket fram en rekke personligheter på norske frimerker, og nå kommer kongen og dronningen.

NITTEDAL: 21. februar ble to nye frimerker lansert: Ett av kong Harald V og ett av dronning Sonja i anledning av at de fyller 75 år i år. Bak begge frimerkene står en stødig hånd utenom det vanlige. I et atelier i Nittedal sitter en 66-åring med sitt viktigste redskap: En gravørstikkel. Med den har Sverre Morken skåret ut en rekke motiver på små stålplater for Posten. Sluttproduktet har blitt vakre frimerker og internasjonal anerkjennelse. Totalt har han bidratt til nærmere 200 frimerker.

– Jeg mistet tellingen for en del år siden. Antallet er ikke så viktig, men det er utfordringen med hvert nye frimerke som betyr noe, sier Morken.

Sverre Morken bruker gravørstikkel til arbeidet på stålplaten. Han forstørrer 20 ganger gjennom lupen. Morken jobber her med et portrett av Fridtjof Nansen. Alle de andre originalene ligger i et hvelv i Norges Bank.

Stødig hånd. Han debuterte i 1973, og han har aldri vært skjelven. Et gravert frimerke kan ha flere tusen prikker og streker innenfor et område på 4-5 kvadratcentimeter. Hvis én eneste strek blir risset inn på feil sted på stålplaten, må man starte på nytt. Det har aldri skjedd Sverre Morken.

– Man gjør ikke feil i dette yrket. Det krever ekstrem konsentrasjon, og den egenskapen har jeg. Dessuten har jeg aldri hatt antydning til skjelving, selv ikke på mikronivå. Bank i bordet!

Et triks for å unngå skjelving er å starte med å la armene henge rett ned i noen minutter. Tenk på minst mulig og la roen synke inn i kroppen.

– I tillegg tror jeg det er viktig å holde seg i god fysisk form for å drive med slikt arbeid. Omtrent hver time tar jeg noen armhevinger på stang, hopper tau eller gjør andre øvelser, forteller frimerkekunstneren.

Fanger personligheten. Han brukte 11 uker i fjor sommer på selve graveringen av de to frimerkene som nettopp er lansert. På forhånd hadde han gått gjennom hundrevis av bilder i jakten på det beste utgangspunktet – et bilde som virkelig fanger personligheten. Morken mener at kroppen er mindre interessant i et portrett. Kropp og klær sier lite, det er ansiktet som teller. Spesielt gjelder det øyne, munn og nese – og samspillet mellom disse.

– Det er det som skaper uttrykket hos en person. I tillegg er lyset og skyggen avgjørende for om portrettet blir godt. Jeg toner ned uviktige detaljer, slik at de ikke stjeler oppmerksomheten fra det sentrale i personligheten, sier Morken.

Setter spor. Han legger fram fotoforslag for Designrådet i Posten, og i siste instans er det konsernsjefen som godkjenner alle frimerkeutgivelser. Bildet av kongen er tatt av Sølve Sundsbø for Det kongelige hoff, og bildet av dronningen er tatt i Tsjekkia av fotograf Lise Åserud. Disse bildene ble utgangspunkt for arbeidstegningene som Morken lager for hånd. Han tegner alle strekene og finjusterer uttrykket fra fotografiet.

Deretter starter arbeidet med gravørstikkelen. Portrettet graveres speilvendt, så det blir riktig når platen trykkes. Fargemetningen avhenger av dybden på sporene. Jo dypere, jo mørkere blir fargen. Men veldig dypt blir det aldri:

Prøvetrykk av dronning Sonja studeres. En av mange utfordringer ved gravering av portretter er å få hårfestet til å se naturlig ut.

– Dybden ligger et sted mellom 0,005 millimeter og 0,080 millimeter, forklarer Morken. Han fjerner lag etter lag, slik at det ikke plutselig blir for dypt og streken for mørk.

– Du må føle når det akkurat er dypt nok. Tar du for mye, kan det ikke rettes opp.

Design og trykk. Underveis lager han 10-15 prøvetrykk i stålstikkpressen. Når han endelig er fornøyd, skal resten av frimerket formes med elementer som navn, pris, land og bakgrunn. Her samarbeider han ofte med designeren Enzo Finger.

– Enzo er en god venn og kollega. Vi har hatt mange oppdrag sammen, men designet på de to siste frimerkene har jeg gjort selv. Enzo har derimot lagd trykkoriginalen av skissen min.
Det hele fullføres i et trykkeri i Nederland. Selve trykkingen er også en komplisert prosess, men sluttproduktet er velkjent: Et frimerke. Noen ser en papirlapp der andre ser et kunstverk.

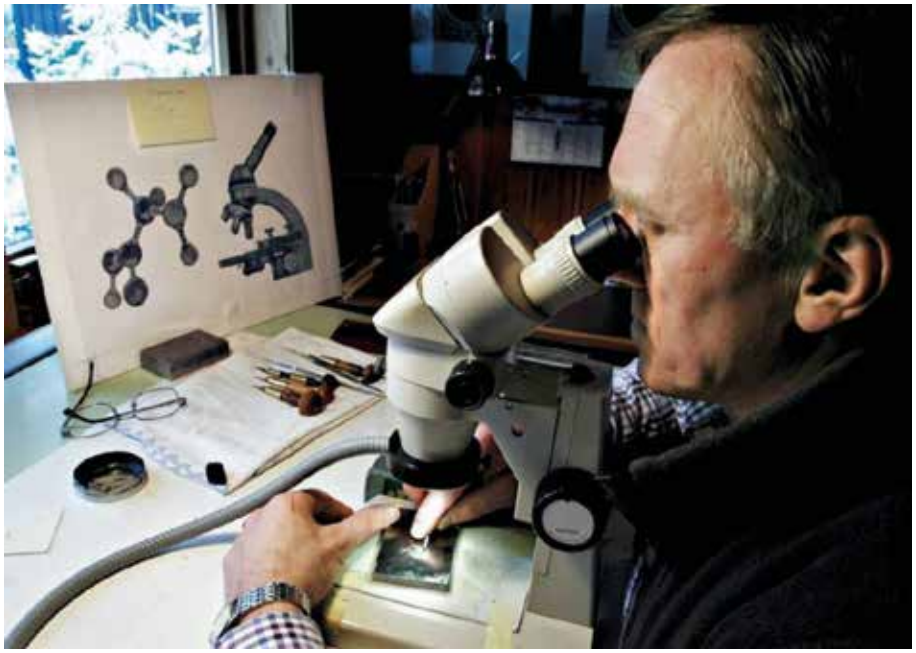

Konsentrasjonen er på topp når Sverre Morken skraper frem det som skal bli et nytt frimerke; Videnskaps-akademiets 150-årsjubileum. Her er orden på sakene, verktøyet, graveringsstikler, sirlig plassert og en stor arbeidstegning foran seg.

Pirk, penger og porto

Ann Christiansen, Rolf M. Aagaard (Foto)

Artikkelen ble første gang publisert i Aftenposten Søndag Morgen 28.01.2007 seksjon 2 side 11, og i nettutgaven 28.01.2007, oppdatert 19.10.2011. Gjengis med tillatelse fra Aftenposten.

Sverre Morken sitter alene i sitt verksted i hagen i Nittedal, ved kanten av Marka. Gjerne i selskap med barokkmusikk - det passer bra.

En gang i timen forlater han lupen og går opp i annen etasje. Der er det montert en stang i taket, og det er klart for ti armhevinger. Det gjelder å holde blodsirkulasjonen i gang.

En stor arbeidstegning er plassert foran ham, på bordet ligger verktøy i sirlig orden - graveringsstikler. Forsiktig skraper han frem prikker og streker i en liten stålplate. Det blir til vakker kunst. Frimerkekunst.

Akkurat nå går det i molekyler og mikroskop. Videnskapsakademiets 150-års-jubileum krever hans oppmerksomhet. Han har nettopp avsluttet 250-årsjubileet for Berg- seminaret på Kongsberg.

Tålmodig

Han tror han er ansvarlig for «noe sånt som» 170 frimerker. Og forsidene på alle pengesedlene vi bruker i dag. Det er et pirkearbeid uten sidestykke - og et tålmodighetsarbeid:

Et seddelportrett tar tre måneder. Et frimerkeportrett ca. fire-fem uker.

Og det er bare graveringen, det er mye arbeid som må gjøres før han kommer så langt.

Morken jobber også med offset, data og moderne teknologier. Men er dypt bekymret for graveringskunstens fremtid - av flere grunner.

Norske pengesedler skal trykkes i utlandet, vi sender færre brev - og det er bare to mennesker igjen her i landet som jobber på denne måten: Sverre Morken og Arild Yttri. Den nå 61 år gamle Morken sluttet i Norges Banks Seddeltrykkeri for to år siden, 13 år yngre Arild Yttri er der fortsatt.

Han setter sin lit til Danmark, der er det håp; én ung person er i gang med å utdanne seg til gravør.

- Det er jeg kjempeglad for - da blir det kontinuitet. Det er viktig at gamle håndverk holdes levende.

Samtidig er han full av lovord overfor Posten, som «holder liv i oss». Det er en kultur-institusjon som er seg sitt ansvar bevisst, mener Morken. For produk-sjonsmåten er eksklusiv og dyr. Det er de fornemste frimerker som lages for hånd - de senere år ca. femten prosent av alle frimerker som gis ut. - Jeg har hatt et fantastisk samarbeid med Posten siden 1973.

-Det er viktig at gamle håndverk holdes levende Sverre Morken, gravør

Teste psyken

Det var i bokkunstklassen på Kunst- og håndverksskolen det begynte. En lærer fortalte at Norges Banks Seddeltrykkeri hadde behov for gravører.

Det ble sommerjobb i «banken», Morken fikk gravere én dag i uken. Teste ut anlegg og psyke for å sitte sånn i timer, dager, måneder. Han klarte testen og ble ansatt i 1972.

Året etter fikk han sin første frimerkejobb - 200-årsjubileet til Norges

Geografiske Oppmåling. Det var i seddeltrykkeriet han hadde sin faste jobb, frimerkene jobbet han med på fritiden.

For to år siden, 59 år gammel, sluttet han i Norges Bank. Det passet å gå av da, sier Morken. Seddeltrykkeriet skal jo legges ned. Og seddelserien, den syvende siden kronesedlene kom i 1877, var ferdig. Den hadde han jobbet med siden 1992.

Han har tegnet og gravert alle forsidene - Edvard Munch (1000 kr.), Kristian Birkeland (200 kr.), Sigrid Undset (500 kr.), Peter Chr. Asbjørnsen (50 kr.). Og Kirsten Flagstad på hundrekronerseddelen - favoritten, i en noe uvanlig setting: Bare 19 år gammel og fra en operettescene. Hun er utrolig vakker, synes Morken.

Hundretusenvis av bitte små prikker og streker er blitt til det vakreste portrett: Kirsten Flagstad, 19 år gammel, på hundre-kronerseddelen. Ved å skrape i forskjellige dybder, fremskapes fine stemninger - selv med bare én farge. Et seddelportrett tar tre måneder å gravere.

Utgangspunktet var at det skulle være betydningsfulle menn og kvinner i nær samtid på de nye sedlene. Med synlig stolthet forteller Morken at han fikk gjennomslag, ikke helt knirkefritt, for sin idé om å ha unge utgaver av alle. Før hadde det stort sett alltid vært gamle gubber.

- Du skulle møte et ungt menneske som hilser på deg når du tok sedlene opp av lommeboken.

Guruer

På veggen henger de gamle guruer og følger med, Albrecht Dürer (1471-1528) og Robert Nanteuil (1623-1678). Morken liker godt at de titter ned på ham.

Graveringskunsten er gammel også i Norge - på kart, aksjebrev, sjekker. Men det første norske, graverte frimerket kom i 1914, Riksforsamlingen på Eidsvoll. Jubileumsfrimerket var ikke gravert av en nordmann, men av en østerriker. Først i 1962 begynte nordmenn å gravere frimerker selv; Knut Løkke-Sørensen og Henry Welde var begge gravører i Seddeltrykkeriet og Morkens læremestre. Med ham fikk norske frimerker internasjonalt ry - og en rekke priser.

Det gode samarbeidet med designer Enzo Finger, blant annet i forbindelse med Nobels Fredspris-jubileet, ga stor heder. Miniatyrarket ble kåret til «verdens vakreste frimerke utgitt i 2001».

Portretter

Dyr, natur, historie, kultur, barn - motivene er uten grenser. Men aller høyest setter han portretter; Det er noe av det mest spennende å gi seg i kast med. Ansikt forteller så mye.

Han trekker spesielt frem Harald Sæverud (1997), Tarjei Vesaas (1997), Amalie Skram (1995), Edvard Grieg (1993) - og Kirsten Flagstad, favoritten fra seddel-serien.

De færreste er klar over hvor lang prosessen egentlig er:

Først tråler han arkiver og samlinger, studerer mange fotografier av personen. Sier at det alltid er ett han fester seg mest ved. Før malte han også alltid et bilde for hånd på bakgrunn av fotografiene.

Når dette er godkjent av Posten, er det klart for neste trinn: Overføre bildet til tusenvis av prikker og streker på en arbeidstegning.

Denne krympes ti ganger og fotograferes speilvendt over på stålplate.

Endelig er det klart for gravering. Og det er utrolig hvor mye han kan få plass til: På Edvard Grieg-merket fra 1983 er de første taktene i originalpartituret til A-mollkonserten korrekt gjengitt (bare prøv å spille).

På et annet, med tema kristning av Norge (fra 2000) er både Hellig Olav og et blad fra Christian IIIs bildebibel fra 1550 inngravert - samt en altertavle med Luthers katekisme med 500 bokstaver (som skal være lesbare for den som tar en lupe og sjekker).

Og på et tredje en scene fra «Den perfekte ektemann», med Wenche Foss og Per Theodor Haugen, fra Nationaltheatrets hundreårsjubileum (1999). Det er de minste portretter Morken noen gang har laget. Miniatyrkunst i ordets rette forstand.

Lupen kan riktignok forstørre opp til 40 ganger, men Morken nøyer seg med 20. For stor forstørrelse gir for lite synsfelt.

Verktøyet - graveringsstikler i ulike vinkler og tykkelser - hjelper ham å frembringe det fine spillet: Lett gravering, gir lys tone.

Graverer man dypere, blir nyansen mørkere. Man kan få mye fin stemning inn i et ensfarget frimerke, påpeker kunstneren.

De minste portretter Morken har laget: Wenche Foss og Per Theodor Haugen i «Den perfekte ektemann», jubileumsfrimerke 1999.

Det er lett å se hvilke frimerker som er håndgraverte.
- Forskjellen er veldig tydelig. Offset-frimerker har større fargerikdom. Graverte har ikke så mange farger, oftest bare én, men de kan ha opp mot tre, forteller kunstneren som også jobber mye med å kombinere metodene, særlig sammen med Enzo Finger.

Han er en kunstner på mange felter. Slapper av med grafikk, steinskulpturer - og så «høgger han litt i tre». Morken var først utdannet treskjærer, og sitter i styret for en privat treskjærerskole på Dovre. Også det et håndverk som er utrolig verdifullt å ta vare på og videreutvikle.

- Det jeg liker godt med treet, er at du kan være litt rå. En motvekt til gravering.

I Folldal i Rondane, der han vokste opp, har Morken sitt paradis. Her restaurerer han en gammel gård. Nyter å bruke slegge, spett, øks - det har han behov for etter stillesittende frimerke-økter. I sauefjøset har han galleri.

Om graveringskunstens fremtid, synes han det er vanskelig å spå. Men han håper at noen frie kunstnere kan fatte interesse. Kanskje ikke med den tradisjonelle teknikken, men på en friere måte.

Men etter drøye tredve år med miniatyrkunst er han fortsatt like tent på jobben.

- Jeg har et fantastisk samarbeid med Posten. Oppdragene er variert - stadig nye ting å sette seg inn i. Ikke noe gærent med pengesedlene, men det skjer mer med frimerker, det utvikler din horisont litt. Det er utrolig fascinerende.

MORKENS PRISER
1989: «Grand Prix Europa» for «Barn som lager snømann»

1991: «Coupe du Monde 90» (ti norske frimerker kåret til verdens vakreste, fem av dem signert Morken).

1994: «Winner of the Robert Stoltz Trophy» (Grieg-frimerkene fra 1993 kåret til verdens vakreste med musikkmotiv).

1994: Pris for beste graverte frimerke under Government Postage Stamp Printers Conference i Japan (for færøysk frimerke)

1999: «Pris for beste graverte frimerke under Government Postage Stamp Printers Conference i Roma (for Nationaltheatret 100 år).

2003: Verdens vakreste frimerke», Grand Prix de l›exposition WIPA 2001, sammen med Enzo Finger, for miniatyrarket utgitt i forbindelse med Fredspris-jubileet.

Fire ganger mottatt Merket for God Design (1999, 2001, 2003 og 2005), alle gangene sammen med designer Enzo Finger. I 1999 også sammen med gravør Arild Yttri.

GRAVERTE FRIMERKER
Ca. 15 prosent graveres de siste årene (av totalt rundt 35 nye frimerker årlig).

Gravyr i 2007: Vår Frue kirke 800 år, Vardøhus festning 700 år, Speiderbevegelsen 100 år (2 stk), Bergseminaret 250 år og Videnskapsakademiet 150 år.

Høydepunkt på 70-tallet - nesten halvparten gravert. Mye dyrere enn offset: Trykkekostnader er 5-6 ganger høyere. Kunstnerhonorar er 3-5 ganger dyrere.

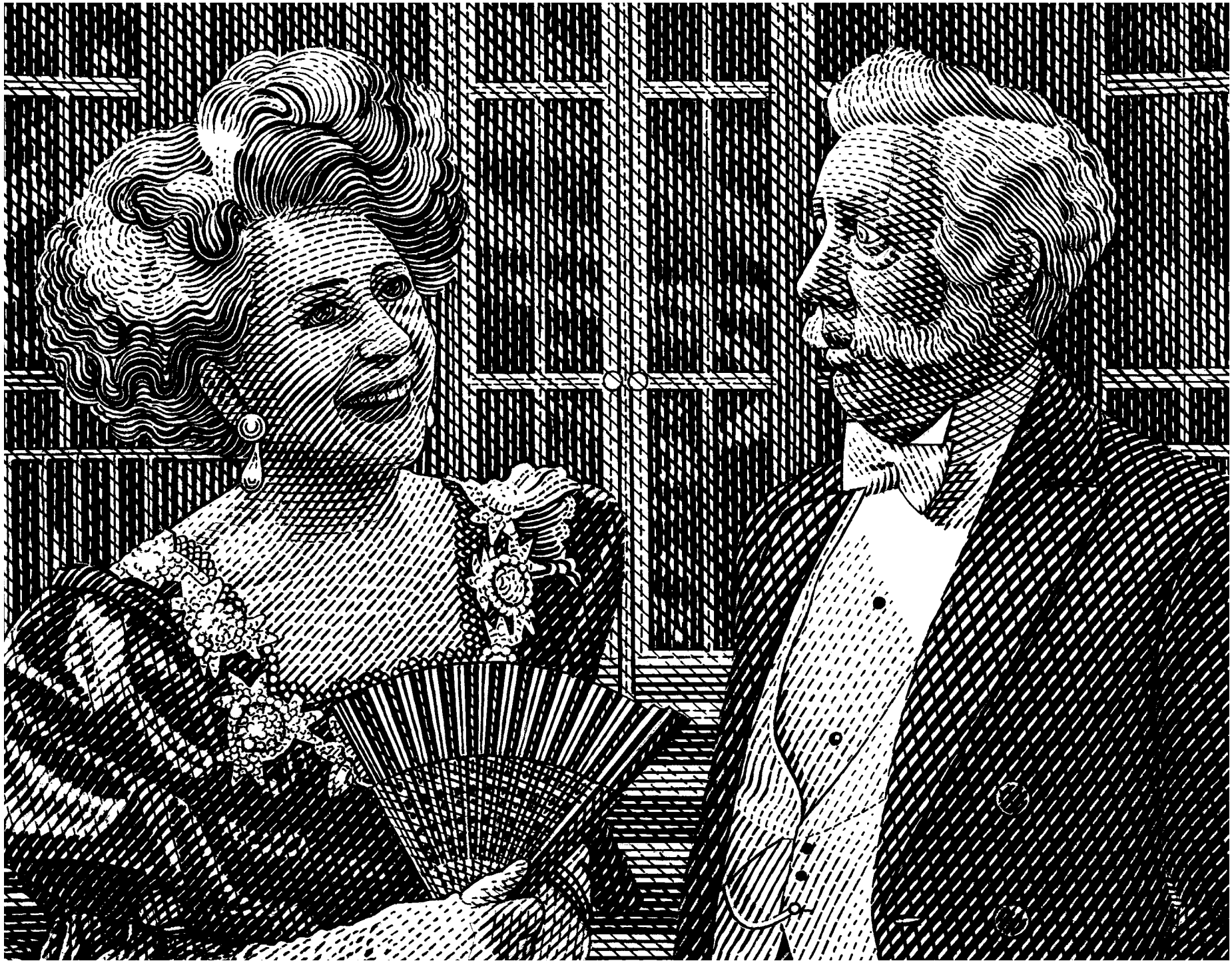

7. utgave av norske sedler

Som avdelingssjef ved Norges Banks Seddeltrykkeri var Sverre Morken hovedansvarlig for 7. utgave av norske sedler. og kunstnerisk ansvarlig for alle forsidene med portretter. Arild Yttri sto for baksidene, og hele serien bærer preg av deres gode samarbeid rundt både tematikk, utforming og teknikk.

Tema for sedlene var betydningsfulle kvinner og menn som hadde satt sitt personlige preg på norsk samfunnsliv, innenfor naturvitenskap, industriutvikling, musikk, folkeminne, malerkunst, litteratur, arkitektur eller teater.

Som vi kan se er både Edvard Munch, Sigrid Undset og Kirsten Flagstad unge mennesker, slik de er portrettert på henholdsvis 1000- 500- og 100-kroneseddelen. Dette falt ikke i god jord hos alle; enkelte mente at Morken la for mye vekt på «unge, vakre damer», og at dette kunne ses som en smule mannssjåvinistisk. Nå er riktignok Munch også ung og vakker på Morkens portrett Sverre Morken selv var bevisst på at sedlene skulle ha unge ansikter, men av helt andre grunner enn kritikerne trodde. Som lommebøkene våre (av og til) kan bevitne; det kom til en enighet, og den 7. seddelutgaven viser betydningsfulle kvinner og menn i ulike aldre.

Med Munch, Undset og Flagstad sine unge ansikter ønsket Morken å tilføre et framtidsrettet perspektiv. De tre unge kunstnerne kan, hvis vi vil, minne oss om at i ethvert menneske ligger kimen til storhet. Selv den eldste, klokeste og største mester har en gang vært et barn. Talentet ligger i mennesket fra starten, og bryter senere fram. Kvaliteten og omfanget av det som skapes og betydningen det får for andre mennesker, er avhengig av mange faktorer. Ytre omstendigheter og vilkår er ikke nødvendigvis det viktigste. Hvilke erfaringer man gjør seg, og hvordan man møter disse har betydning. Hvordan man forvalter sine evner har mye å si. Hvilket mot man har til å ta vanskelige valg og gå den veien som kjennes riktig, er vesentlig. Viljen til ydmykhet og hardt arbeid i respekt for sin begavelse er kanskje det mest avgjørende.

Fotografiet som er utgangspunktet for portrettet av **Sigrid Undset** (1882-1949) er tatt da hun var 19 år, altså før hun hadde debutert som forfatter. Hun ser mild og uskyldig ut, men med et sterkt blikk. Sammen med de andre elementene i 500-kroneseddelen gir portrettet inntrykk av følsomhet og soliditet på samme tid. Livet hennes bør virkelig på hardt arbeid, og store personlige tragedier. Skilsmisse og forsørgeransvar alene for til tider fem barn og flere tjenestefolk var vilkårene rundt hennes kunstneriske virke. Hun var like mye mor som forfatter. Sorgen over de to barna som døde i sine ungdomsår var alltid med henne.

Sigrid Undset er Norges internasjonalt mest kjente kvinnelige forfatter. Hun skrev romaner, noveller, essay, helgenfortellinger, selvbiografiske tekster samt noen få dikt og skuespill. Mange av hennes verk ble oversatt til flere språk, og nådde dermed langt ut over Norges grenser. I 1928 ble hun tildelt Nobelprisen i litteratur for sine mektige skildringer av middelalderen i Norden. Hennes mest kjente verk er trilogien om Kristin Lavransdatter (1920-1922), som beskriver livet i 1300-tallets Norge. Hun ble i 1930 utnevnt til ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden «for fremragende litterære arbeider». I 1947 ble hun forfremmet og tildelt storkorset av St. Olavs Orden «for fremragende litterært virke og fortjenester av fedrelandet». Undset var den første kvinne som ble tildelt storkorset av denne ordenen. Hennes innsats for Norge under krigen bidro til denne utmerkelsen. Undset ble i 1928 utnevnt til ridder av Den islandske falkeorden og i 1929 mottok hun den pavelige utmerkelsen Æreskorset Pro Ecclesia et Pontifice. I 1947 ble hun tildelt Kong Christian Xs frihetsmedalje.

Sigrid Undset var det første barnet til den norske arkeologen Ingvald Martin Undset og hans danske kone Anne Charlotte Gryth. Ingvald Undsets familie stammet fra Østerdalen både på mors- og farssiden. Farsslekten kom fra Rendalen og slo seg ned og levde av jordbruk i Grytdalen i Sollia, hvor elva Atna renner. Den første stamfar man finner opplysninger om var Peder Halvorsen som på 1730-tallet bodde i Grytdalen. Farens slekt holdt til der fram til Sigrid Undsets bestefar, Halvor Halvorsen, dro til Trondhjem. Han var fanejunker (underoffiser) og forstander ved Trondhjem Tvangsarbeideranstalt Vollan. Halvor Halvorsen tok navnet Undset etter sin mor, som var fra Rendalen. Selv flyttet Sigrid Undset med sine barn til Bjerkebæk ved Lillehammer i 1919, hvor hun bodde fram til sin død.

500-kroneseddelen ble utgitt 7. juni 1999, med Sverre Morkens portrett av den unge Sigrid Undset. Rosetten til venstre tar utgangspunkt i en av hennes blondekrager. Her er mange sikkerhetselementer samlet. Bunntrykket tar opp elementer fra åkler fra Gudbrandsdalen, særlig skybragdmotivet der korset er et sentralt element. I vannmerkefeltet er det avbildet et dobbeltkors. Sigrid Undset hadde en sterk katolsk tro, og det siste bindet i trilogien om Kristin Lavransdatter heter *Korset*.

Seddelens bakside er utført av grafiker Arild Yttri. *Kransen* er navnet på det første bindet i trilogien om Kristin Lavransdatter. Sigrid Undset bruker kransen som symbol for verdslig og åndelig kjærlighet. Som bakgrunn for kransen er det brukt et åklemønster fra Gudbrandsdalen.

Kirsten Flagstad (1895-1962) er også avbildet ca. 19 år gammel, og fotografiet som danner grunnlaget for Morkens portrett på 100-kroneseddelen er fra en operettescene. Her spiller Kirsten Flagstad rollen som *Germaine* i *Klokkene i Corneville*, 1914. Hatten er tilpasset med litt smalere brem for å fungere i komposisjonen på seddelen. Gjennom 46 år ble det gjort omkring 1000 innspillinger med Kirsten Flagstad. Hun hadde hovedroller i utallige store operaer og operetter. Forestillinger og konserter ble spilt på de store operascener verden rundt, og hun regnes som sin generasjons største operasanger.

Kirsten Flagstad ble født i sin fars barndomshjem, Strandstuen, i Hamar. Huset er Hamars eldste, og rommer i dag Kirsten Flagstad Museum. Hun vokste opp i en svært musikalsk familie og viste tidlig talent. I 1935 debuterte hun på Metropolitan Opera House i New York i rollen som *Sieglinde* i Wagners opera *Die Walküre*. Før dagen var omme, var Kirsten Flagstad berømt. En stjerne var født! Etter dette fikk hun betegnelsen The Voice of the Century - århundrets stemme. Hun var også Den Norske Operas første sjef. I dag er hun enda mer berømt enn hun var i sin egen tid, og navnet Kirsten Flagstad nevnes side om side med de aller største blant legendariske og udødelige sangere. Som stemmefenomen er hun unik, en stemme for alle tider.

–Jeg sier alltid at jeg er fra Hamar - jeg er så stolt av det, jeg føler fremdeles slik at Hamar er min by! Dette uttalte Kirsten Flagstad i 1958, mange år etter at hun hadde flyttet til Vinderen og videre ut i den store verden. I likhet med Sigrid Undset døde Kirsten Flagstad i en alder av 67 år.

100-kroneseddelen ble satt i sirkulasjon 15. september 1997, men produsert med årstall f.o.m. 1995. Selve salen i Den Norske Opera danner utgangspunkt for forsidens bunntrykk. Den er sett fra scenen mot balkongen og takets store sirkelform. I rosetten hvor det i sentrum er en sekskantet form er flere sikkerhetselementer samlet. I vannmerkefeltet ser vi et av Kirsten Flagstads broderier. Hun satt gjerne bak scenen og broderte for å roe nervene før forestilling. Dette broderiet befinner seg på Kirsten Flagstads minnesamling Strandstuen i Hamar.

Seddelens bakside er utført av grafiker Arild Yttri. Arkitektene Morgenstierne og Eide ble i 1929 engasjert til å tegne Folketeaterbygget i Oslo. Bygget sto ferdig i 1935 og fungerte som kino og teaterbygg til Operaen overtok i 1959. Det er storsalens grunnriss som danner utgangspunkt for dekorasjonene på baksiden. Vignetten i vannmerkefeltet er et smykke fra en Wagneroppsetning.

Edvard Munch (1863-1944) var allerede fra 20-årsalderen å regne for en moden maler, som man kan se i *Morgen* fra 1884. Fra 1894 arbeidet han også med grafikk. Blad som *Det syke barn*, *Kyss* og *Madonna* hører nå til de høyest vurderte i moderne grafikk. Hans grafiske verk omfatter over 700 arbeider, derav ca. 200 etsninger, 140 tresnitt og resten litografier. De er innholdsmessig nært knyttet til maleriene.

I kunsthistorisk sammenheng blir Munch gjerne klassifisert som symbolist og en tidlig representant for ekspresjonismen, som ble en sentral kunstretning i første delen av det 20. århundre. Allerede som helt ung kunstner på 1880-tallet skapte Munch rom for sine egne følelsesmessige erfaringer i bildene. Slik representerte han et brudd med den rådende naturalismens fokus på det objektive og observerbare. Han foregrep vendingen som skulle komme for fullt i kunsten utover i 1890-årene, mot det subjektive og psykologiske. Eksistensielle temaer som angst, død, kjærlighet, sjalusi og melankoli var sentrale.

Edvard Munch ble født i Løten. Familien flyttet til Oslo da lille Edvard var 1 år, men i Hedmark liker vi likevel å si at den verdensberømte og usedvanlig produktive kunstneren Munch kom herfra. Faren hans, Christian Munch, arbeidet på gården Engelaug som militærlege. Han hadde blitt kjent med Edvards mor, Laura Cathrine Bjølstad, gjennom en legekollega i Elverum. De giftet seg i 1861 og fikk to barn mens de bodde i Løten: Sophie og Edvard. Da Edvard kom til verden 12. desember 1863, virket han svak og ble «hastedøpt» på gården. Dåpen ble stadfestet i Løten kirke fire måneder senere. Familien beholdt kontakten med folket på Engelaug etter flyttingen. Gjennom oppveksten ble han og lillebroren Andreas flere ganger sendt på sommerferie til Engelaug, og sønnen på gården, Ole Thingstad, forble en nær venn av Munch hele livet. Edvard Munch omtalte Engelaug som «Engelhaug» - han syntes de var snille som engler, de som bodde der.

1000-kroneseddelen ble utgitt 19. juni 2001, og Morkens portrett av Edvard Munch som 30-åring står mot et utsnitt fra maleriet *Melankoli* (1894-95). I rosetten hvor det i sentrum er en sekskantet form er mange sikkerhetselementer samlet. I vannmerkefeltet til venstre; en palett. Seddelens baksidemotiv er et utdrag av en studie til Munchs store verk *Solen*. Mange kjenner igjen dette motivet fra aulaen i Universitetet i Oslo. Baksiden er utført av grafiker Arild Yttri.

Kristian Birkeland (1867-1917) er portrettert nærmere 40 år gammel på 200-kroneseddelen som ble utgitt 1. november 1994. Allerede som gutt viste Kristian Birkeland stor interesse for naturvitenskap. Han fortalte selv at han brukte sine første sparepenger til innkjøp av en magnet. Birkeland var professor i fysikk ved universitetet i Kristiania fra 1898 og ble berømt for sin nordlysforskning og sine kosmogoniske teorier. Blant hans mange originale og

banebrytende oppfinnelser var også Birkeland–Eyde-metoden for fremstilling av salpeter. Prosessen ble grunnlaget for Norsk Hydro.

I seddelens bunntrykk er det plassert et nordlys som er sett nedenfra og som stiger opp mot Polarstjernen, som det sentrale punktet. Ellers kan vi finne igjen kjente stjernebilder slik som Lille Bjørn og Karlsvogna med flere.
I vannmerket ser vi Birkelands *terrella* (latin: «liten jord»), en magnetisk kule som brukes som en modell av jorden i fysikkeksperimenter. Den er trolig oppfunnet av den engelske fysikeren William Gilbert, som eksperimenterte med magnetisme. Birkeland videreutviklet Gilberts terrella, og laget kunstig nordlys. Slik demonstrerte han at nordlyset skyldtes elektroner som ble sendt ut fra solen, passerte gjennom verdensrommet og ble avbøyet i sine baner av jordens magnetfelt og styrt inn mot nattsiden av jorden hvor de frembrakte nordlys. Snøkrystallen symboliserer den kalde årstiden hvor nordlyset er mest synlig. Her ligger også flere sikkerhetselementer samlet.

Seddelens bakside er utført av Arild Yttri og tar utgangspunkt i dagnordlyset og dets aktivitetsområde. Mens nattnordlyset på vår side av jorden ligger langs kysten av Troms og Finnmark, opptrer dagnordlyset over Svalbard. Oppdagelsen av nordlysovalen og dagnordlyset er blant de mest oppsiktsvekkende resultater av den moderne romforskningen.

Illustrasjoner i høyre nedkant av seddelen viser hvordan Birkeland tenkte seg de elektriske strømmene i forbindelse med nordlys var orientert.
I selve nordlyshøyden er strømmene parallelle med jordoverflaten mens de høyere oppe følger jordens magnetfelt. Disse strømmene kalles i dag Birkeland-strømmene.

Peter Christen Asbjørnsen (1812-1885) representerer en noe tidligere generasjon av betydningsfulle nordmenn. Morkens portrett på 50-kronseddelen viser Asbjørnsen i 40-årene. Han vokste opp i Christiania, i et håndverkermiljø. Han var mye syk i ungdomsårene, og ble sendt på artiumskurs i håp om at han skulle «bli til noe». Her møtte han blant andre Jørgen Moe. Senere var Asbjørnsen huslærer på Romerike, og i disse tre årene la han grunnlaget for den store litterære produksjonen sin. Men først og fremst var det her han begynte å samle folkedikting.

Asbjørnsen var en sammensatt og iherdig karakter. Takket være hans store interesse for tradisjoner og folketro har vi fått samlet mange av våre folkeeventyr og sagn. Uten hans innsats kunne dette gått tapt. Gjennom sin forståelse for feltets iboende verdier, ga han stoffet ny næring og skapte dermed grunnlag for videre kulturell utvikling. 1800-tallet var en epoke med stor vekst i Norge. Økonomisk, politisk og kulturell framgang preget tiden rundt 1814, og ikke minst tiårene etter at landet fikk egen grunnlov. I unionen med Sverige hadde Norge sin grunnlov i behold. Behovet for å markere sin status som eget rike var stort. Interessen for det norske, vår historie og egenart, var sterk. Dette kom til syne i så vel arkitektur som folkedrakter, folkekunst og fortellertradisjoner. Gjennom sitt samarbeid med ungdomsvennen Jørgen Moe ble Peter Christian Asbjørnsen den ene grunnpilaren i forfatterparet Asbjørnsen og Moe, som er blitt et synonym for norske folkeeventyr.

50-kroneseddelen ble utgitt 20. januar 1997. Asbjørnsens fortelling *En Sommernat paa Krogskoven* danner utgangspunkt for forsidens bunntrykk. I vannmerkefeltet er det avbildet en vidjespenning. Askeladden slo vidjespenningen omkring skjæra i eventyret om *Prinsessen som ingen kunne målbinde*. Vidjespenningen ble ellers benyttet både på kuband, til inngjerding og på kløvmeiser. Den kan også stå som symbol på Asbjørnsens makeløse evne til å samle det beste i den folkelige fortellertradisjon.

Baksiden, utført av Arild Yttri, tar også utgangspunkt i fortellingen *En Sommernat paa Krogskoven*. De fleste av oss har vel vært ved et stille skogsvann en sommernatt og blitt fascinert av den trolske følelsen av å se ned i vannet hvor skyene speiler seg, en øyestikker summer forbi og nøkkerosene står i blomst. Dette er noe en rekke norske bildekunstnere har latt seg inspirere av. Mest kjent er vel Kittelsens fabelaktige tegninger rundt dette tema.

Nøkkelen i høyre nedkant av seddelen er et symbol Asbjørnsen blant annet bruker i eventyret *Stabbursnøkkelen i rokkehodet*, hvor gårdsgutten på en snedig måte avslører skryt og løgn hos de han hadde tenkt skulle bli de fremtidige svigerforeldre. Nøkkelen kan ellers være et symbol i overført betydning om det å åpne for kontakt med de underjordiske.

Les mer om 50-kroneseddelens utforming og sikkerhetselementer s. 56.

Her er sedlene i 7. utgave gjengitt 12 % mindre enn reell størrelse.

50 KR – DEN ANDRE SEDDELEN I DEN NYE SEDDELSERIEN (7. UTGAVE)

FORSIDE:

Asbjørnsens fortelling «En Sommernat paa Krogskoven» danner utgangspunkt for forsidens bunntrykk. Den skaper også tilknytning til hans virke som forstmester.

Den 12-kantede formen i kobbertrykk med en sekskant inni tar utgangspunkt i et spindelvev. Her er flere sikkerhetselementer samlet.

I vannmerkefeltet er avbildet en vidjespenning. Askeladden slo vidjespenningen omkring skjæra i eventyret om Prinsessen som ingen kunne målbinde. Vidjespenningen ble ellers benyttet både på kuband, til inngjerding og på kløvmeiser. Den kan også stå som symbol på Asbjørnsens makeløse evne til å samle det beste i den folkelige fortellertradisjon.

BAKSIDE:

Som på forsiden tar også baksiden utgangspunkt i fortellingen «En Sommernat på Krogskoven».

De fleste av oss har vel vært ved et stille skogsvann en sommernatt og blitt fasinert av den troliske følelsen av å se ned i vannet hvor skyene speiler seg, en øyestikker summer forbi og nøkkerosene står i blomst. Dette er noe en rekke norske bildekunstnere har latt seg inspirere av, mest kjent er vel Kittelsen fabelaktige tegninger rundt dette tema.

Nøkkelen i høyre nedkant av seddelen er et symbol Asbjørnsen blant annet bruker i eventyret Stabbursnøkkelen i rokkehodet, hvor gårdgutten på en snedig måte avslører skryt og løgn hos de han hadde tenkt skulle bli de fremtidige svigerforeldre – nøkkelen kan ellers være et symbol i overført betydning om det å åpne for kontakt med de underjordiske.

50 KR – SIKKERHETSELEMENTER

SEDLER HAR VÆRT I BRUK i Norge siden 1694. Fordi de er lett omsettelige har de alltid blitt forfalsket. I gamle dager var det dødsstraff for pengefalsk; i dag er straffen noe lettere. Tidligere var det fagfolk, dvs. folk med bakgrunn i grafisk industri, som sto for de beste forfalskningene. I løpet av av det siste tiåret har det vært en rivende utvikling med hensyn til reproteknikk. Scannere og fargekopieringsmaskiner som er svært enkle i bruk er eksempler på denne utviklingen, og det betyr at det er mange flere potensielle falsknere nå. Sedlene må derfor beskyttes mot forfalskninger mye bedre enn før. Tidligere var stålstikk og vannmerke nok til at publikum kunne skille ekte og falske sedler. Selv om begge disse tingene er inkludert i dagens sedler, er ikke dette nok.

Papiret i 50-kronerseddelen er lyst grønt på farge og laget av bommullsfibre. Det skiller seg fra vanlig skrivepapir som lages av cellulose fra tremasse ved at det er mye sterkere, og optisk dødt under ultrafiolett (uv, «discotek») lys. Det inneholder også forskjellige fargete fibre (bilde 1), noen av disse lyser opp under uv-lys (bilde 2). Et flertonet portrettvannmerke av Peter Christen Asbjørnsen og en mørk, vertikal stripe kan sees tydelig når seddelen holdes opp mot lyset (bilde 3). Vannmerket inneholder toner som er både mørkere og lysere enn papiret ellers. Den mørke stripen er sikkerhetstråden (bilde 4).

Det er også forskjellige slags trykk på seddelen. Hovedtrykket på forsiden (portrett, spindelvevet og skriften) er trykket i kobbertrykk. Dette trykket kan føles med fingertuppene, og under et forstørrelsesglass kan en se at det «spruter» i kanten av streken (bilde 5). Spindelvevet og portrettet er trykket i to beslektede, men forskjellige farger.

Hvis seddelen holdes på skrå opp mot lyset, vil en mørk eller lys N komme til syne i senteret på spindelvevet (bildet 6).

Mikroskrift er en viktig beskyttelse mot kopiering. Den finnes både i kobbertrykk på forsiden (bilde 7) og i offset på begge sider av seddelen.

Bunnmønstrene på for- og bakside er trykket i offset. Noen av offsetmønstrene er laget i iris, dvs. at en farge går gradvis over i en annen slik fargene i regnbuen gjør. Et par av disse trykkene kan også sees under uv-lys (bilde 8). På forsiden finnes et trykk som bare kan sees under uv-belysning (bilde 9).

Nede til høyre på forsiden (og nede til venstre på baksiden) er det en geometrisk figur som er delvis utfylt med et ornament (bilde 10). Hvis seddelsen holdes opp mot lyset, vil figuren være helt utfylt og ornamentet symmetrisk (bilde 11).

På baksiden er det laget et svakt linjemønstrer som er trykket i vannmerkefeltet. Dette mønsteret kan gi sekundære mønstre som kalles moirémønstre hvis seddelen blir kopiert.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

Fargene er valgt slik at noen av dem er svært vanskelige å kopiere på en kopimaskin. Den oransje fargen i vannmerkefeltet kan også sees under uv-lys.

I henhold til lov om Norges Bank skal det utgis en ny seddelrekke minst hvert 25. år. Den nye serien er laget slik at sedlene har en tiltalende design og samtidig er sikret best mulig mot fotokopiering og annen form for reproduksjonsteknikk som er kjent i dag, og det er en trygg seddel som nå utgis i den nye seddelserien.

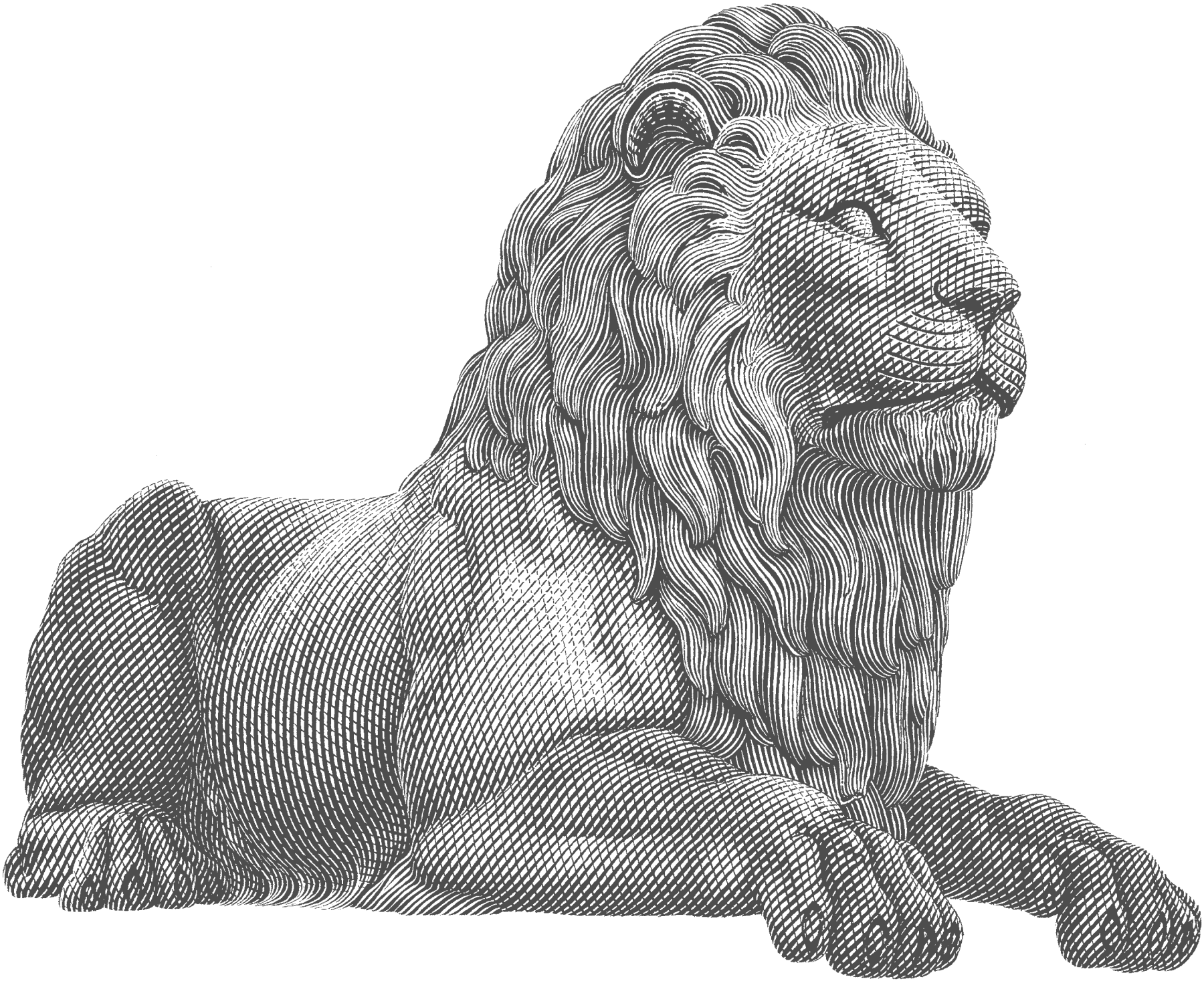

Storpolitikk, grunnlov og krig med Sverige

I 1814 gikk Norge fra å være underlagt Danmark til å bli selvstendig, for deretter å havne i union med Sverige.

Carl XIII var konge i Sverige fra 1809-1818 og i Norge fra 1814-1818. Han var barnløs og den svenske adelen valgte i 1810 Napoleons marskalk Jean Baptiste Bernadotte til kronprins av Sverige. Han tok navnet Karl Johan.

I 1812 fikk Karl Johan til en avtale med den russiske tsar og Storbritannia om at Norge skulle tas fra Danmark og legges under Sverige som kompensasjon for at Finland var blitt lagt under Russland. Som gjenytelse måtte Karl Johan bidra til å nedkjempe Napoleon i Europa.

Kieltraktaten

Vinteren 1814 stod Karl Johan med sine tropper i hertugdømmet Holstein nord i Tyskland. Han truer med å invadere Danmark, noe som gjør at danskekongen Frederik VI velger å avstå Norge til Sverige i fredsforhandlingene i Kiel 14. januar 1814. I februar samme år ble det nasjonal oppstand i Norge mot Kieltraktaten. Danmarks kronprins Christian Frederik var danskekongens stattholder i Norge og var sentral i oppstanden. Han gjerne ville beholde, eller komme tilbake til, en union med Danmark. Han sammenkalte et stormannsmøte på Eidsvoll 16. februar hvor det ble bestemt at Norge skulle bli et uavhengig kongedømme, og at det skulle kalles inn til riksforsamling som skulle vedta en norsk grunnlov og velge en norsk konge.

Valgene til riksforsamling foregikk ved at det i alle norske menigheter skulle sverges ed på å forsvare Norges selvstendighet. Deretter skulle valgmenn peke ut representanter til Riksforsamlingen.

Grunnlov

11. april 1814 åpnet Riksforsamlingen på Eidsvoll med 112 representanter fra hele landet så langt nord som til Nord-Trøndelag. De tre nordligste fylkene ble på grunn av tidsnød og lange avstander ikke representert.

Enzo Finger og Sverre Morken har laget fire meget vakre frimerker til grunnlovsjubileet. Frimerket viser Prins Christian Frederik. I bakgrunnen Grunnloven av 4. november 1814.

TIPS: Studer frimerkene under en lupe. Dette er kunst!

En av Stortingsløvene. I bakgrunnen et 17. mai-tog. De graverte delene av frimerkene er gravert speilvendt i naturlig størrelse.

På Eidsvoll dannet det seg raskt to partier, Unionspartiet og Selvstendighetspartiet. Unionspartiet ble ledet av grev Wedel Jarlsberg, og de ønsket union med Sverige. Selvstendighetspartiet ble ledet av Christian Magnus Falsen, og de ønsket at Norge skulle ble et selvstendig monarki med Christian Frederik som konge. Det kom til hissige diskusjoner om flere av paragrafene i Grunnloven. Uenigheten om selvstendighet eller union med Sverige skapte sterke motsetninger om Grunnlovens første paragraf. Selvstendigheten seiret, og Norge skulle være et «frit, uafhengig og udeleligt Rige».

17. mai ble Grunnloven vedtatt og Christian Frederik valgt til Norges konge. I et par måneder sommeren 1814 var Norge et selvstendig rike, dog uten at dette var «godkjent» av stormaktene. Et spesielt trekk ved den norske grunnloven var at den var så demokratisk. Med den norske grunnloven fikk ca. 40 prosent av norske menn over 25 år stemmerett. Dette var en høyere andel enn i noe annet europeisk land på den tiden.

Diplomati

Det ble arbeidet raskt i vårdagene 1814 for å få institusjonelle ordninger for det selvstendige Norge på plass før Karl Johan rakk hjem fra kontinentet med den svenske hær. Det var forventet at han ville se til at bestemmelsene i Kieltraktaten ble oppfylt. 28. mai kom Karl Johan hjem, og noen få dager senere kom en representant fra den britiske regjering til Norge for å forhandle med Christian Frederik og mekle i striden mellom Norge og Sverige. Senere på sommeren kom kommisærer fra stormaktene Russland, Storbritannia, Preussen og Østerrike i samme ærend. Til tross for sympati for Norge, særlig fra Storbritannia, endte meklingen uten resultat. Det var Karl Johans avtale fra 1812 som ble utslagsgivende.

Svenskene kommer

I løpet av sommeren mobiliserte

Mann- og kvinnehånd som former et hjerte. I bakgrunnen Grunnloven fra 17. mai 1814. Dette er det første norske frimerket hvor gravyren går helt ut i kanten av frimerket.

både Norge og Sverige i grensetraktene, Norge for forsvar og Sverige for angrep. 26. juli gikk Karl Johan til angrep. Selv om nordmennene også vant noen slag i den korte krigen, var svenskene militært overlegne. Den nyvalgte kongen, Christian Frederik, skjønte at uten stormaktene på sin side ville norsk selvstendighet aldri få internasjonalt medhold. 13. august tilbød Karl Johan at Norge kunne få beholde sin grunnlov i union med Sverige dersom Christian Frederik abdiserte. Forhandlingene endte 14. august ved den norske hærs hovedkvarter ved Moss med det som kalles Mossekonvensjonen. I denne avtalen godtok Christian Frederik alle de svenske kravene.

Ny grunnlov

Christian Frederik oppfylte lojalt vilkårene i Mossekonvensjonen, og instruerte biskoper og amtmenn til å gjennomføre valg til Det overordentlige Storting, som kom sammen 7. oktober. 10. oktober sa han fra seg kongemakten i Norge i et møte på Bygdøy kongsgård og reiste umiddelbart til Danmark. I løpet av sitt liv opplevde Christian Frederik å være konge i to land, i Norge fra 17. mai til 10. oktober 1814 og i Danmark som Christian VIII fra 1839 til 1848.

Norges nye grunnlov ble undertegnet 4. november 1814, og samme dag ble svenskekongen Carl XIII valgt til konge også i Norge. Norge fikk i store trekk beholde Grunnloven fra 17. mai. Vi måtte oppgi uavhengigheten som var proklamert i paragraf 1, men besto som selvstendig rike etter den nye paragraf 1. I den nye grunnloven fikk statsrådet en mer selvstendig stilling, og Stortinget fikk en sterkere stilling i forhold til kongen når det gjaldt bruk av militære styrker. Unionstidens grunnlov ble derfor på mange måter enda mer demokratisk enn grunnloven fra 17. mai 1814.

Kilde: Store norske leksikon, snl.no, Wikipedia

Norges riksvåpen

Teksten er i hovedsak basert på Utenriksdepartementets hjemmeside, *Om riksvåpenet*, 16. juli 2014 og Bratberg, Terje. (2013, 7. februar. *Norges Riksvåpen*. I Store norske leksikon. Hentet 16. juli 2014.

Norges riksvåpen i dagens utforming ble formgitt av Sverre Morken i 1992. Utgangspunktet var løtensokning og heraldiker Hallvard Trættebergs versjon fra 1939.

Den gående løven er i bruk av Stortingets departementer og ble formgitt av Sverre Morken noen år senere. Han tok utgangspunkt i tegninger av bl. a. Henry Welde. Den gående løven har en stram utforming som samsvarer med riksvåpenet.

Det norske riksvåpen er blant de eldste i Europa. Som de fleste slike våpen var også det norske opprinnelig et personlig kongevåpen. Våpenmerker ble først tatt i bruk på 1100-tallet på ridderrustninger for å kunne skjelne venn fra fiende. I høymiddelalderen ble de også benyttet i segl på dokumenter og det er som våpensegl de tidligste varianter av det norske riksvåpen er bevart. Også de viktigste norske høvdingeættene hadde da etterhvert fått sine slektsvåpen. Dette gjaldt også kongeætten, som brukte en oppreist løve som Eirik Magnusson i 1280 eller straks etter utstyrte med Olav den helliges martyrøks. Dette har siden vært den norske konges merke og samtidig Norges riksvåpen.

Det norske riksvåpenet kjennes fra mynter og seglbilder fra 1280-årene, samt i en engelsk våpenrulle fra ca. 1280. Våpenet bygger imidlertid på eldre forelegg innenfor kongeslekten; både faren Magnus VI Lagabøte, farfaren Håkon Håkonsson og oldefaren hertug Skule førte løvevåpen, og Kong Sverre brukte muligens også en oppreist løve som våpenmerke. Tidligere norske konger kan ha benyttet en øks som våpen, sannsynligvis St. Olavs øks. Ved sin regjeringstiltredelse 1280 gav Eirik Magnusson løven krone på hodet og øks i forlabbene, for å vise forbindelsen med Olav den hellige. Våpenet ble dermed et uttrykk for ideen om at Norges konge handlet som Olavs, «Norges evige konges», stedfortreder. Da Sverreætten døde ut i mannslinjen på 1300-tallet, ble våpenet stående som fast norsk riksvåpen, uansett skiftende dynastier.

Unionen med Sverige og kongehusets krav på Sverige gav seg på 1300-tallet uttrykk i en kvadrering med det svenske løvevåpen. Under de senere unioner (fra 1397) inngikk det norske våpenet i unionskongenes store og sammensatte våpen. Etter 1814 ble det norske våpenet brukt for seg som riksvåpen, mens det sammensatte våpenet, med de svenske våpenmerkene Tre kronor og Göta lejon samt kongehusets stamvåpen og Vasaættens våpen i hjerteskjoldet, utgjorde kongevåpenet.

Etter 1905 er det norske riksvåpenet felles våpen for staten og kongehuset. Dette er i samsvar med heraldiske tradisjoner, som tilsier at det er i strid med kongens verdighet å operere med et riksvåpen og et særskilt kongevåpen. Våpenets innhold har siden 1285 ikke skiftet (krone over skjoldet ble tilføyd 1699), men formen har variert betydelig (se figuren).

Riksvåpenet ble ikke stadfestet ved noen form for kongelig eller annen godkjennelse. Det baserte seg utelukkende på århundrelang tradisjon og kontinuerlig bruk. Heller ikke under unionen med Danmark ble utformingen av løven nærmere definert, og øksen hadde oftest et krummet skjefte som gikk gjennom løvens fire føtter. Dette ga våpenet et sirkelrundt preg som passet bra ikke minst på mynter og uniformsknapper. Forfatningsendringene i 1814 fikk ingen innvirkning på riksvåpenet, hverken på utformingen eller i form av noen stadfestelse. I årene som fulgte var det visse tilløp til diskusjon om et nytt norsk våpen uten at det ble lovfestet på samme måte som Norges nye flagg.

Først ved tronskiftet i 1844 ble det nødvendig å ta stilling til spørsmålet. Det skulle fastsettes et svensk-norsk unionsvåpen hvor det norske riksvåpen skulle utgjøre venstre halvdel, med henvisning til en tegning. Noen nærmere defininisjon av det norske våpen ble ikke gitt. For å hindre at godkjennelse av unionsvåpenet skulle bli den eneste formelle fastsettelse av Norges våpen, ba den norske regjering i april 1844 kong Oscar I om å fastsette Norges våpen. Dette ble gjort ved kongelig resolusjon i norsk statsråd på Stockholm Slott 10. juni 1844, hvor kortskjeftet øks ble gjeninnført. Etter unionsoppløsningen i 1905 avla den nyvalgte konge ed til konstitusjonen i slutten av november samme år. Allerede 14. desember ble det gitt en norsk kongelig resolusjon om riksvåpen og rikssegl, hvor det bl.a. het at løven er tegnet «væsentlig i Overenstemmelse med de Løver, der sees paa de gamle Kongesegl fra det 13de og 14de Aarhundrede». Resolusjonen ble opphevet samtidig med vedtakelse av en ny resolusjon i 1937, som fortsatt gjelder. De tegninger av riksvåpenet som har vært benyttet fra slutten av 1930-årene knytter seg i sin sterkt stiliserte form nært til de eldste versjonene av riksvåpenet.

Bruken av riksvåpenet er fastsatt i kgl.res. av 20. mai 1927, som fastslår at våpenet bare kan benyttes av statens myndigheter i utøvelsen av deres offentlige virksomhet. Riksvåpenets innhold (blasonering) er fastsatt ved kgl.res. av 19. mars 1937, som også inneholder utfyllende regler om bruken av våpenet. Løven er vendt mot venstre («heraldisk høyre»), men i henhold til heraldiske

høflighetsregler kan den i visse situasjoner (f.eks. på høyre dør av et kjøretøy) være «speilvendt», slik at den vender hodet fremover, dvs. i kjøreretningen.

Riksvåpenet har siden slutten av 1200-tallet alltid inneholdt en opprettstående løve som holder en øks, men formen på løven og øksen har skiftet gjennom tidene, slik de fire myntene viser. På Eirik Magnussons penning har øksen rett skaft, og løven holder den med forlabbene; stilen er «kantet» og typisk for

middelalderens formspråk. På Christian Vs 4-mark fra slutten av 1600-tallet har løven fått en mer plastisk utforming, i pakt med barokkens stilideal, og den holder det buede økseskaftet med alle fire labbene. Plastisiteten er beholdt i formspråket på Oscar IIs 5-øre fra slutten av 1800-tallet, men øksen har igjen fått kort, rett skaft og holdes i forlabbene. På Haakon VIIs 1-krone fra 1951 er våpenbildets form tydelig inspirert av middelaldervåpenets strenge linjeføring.

I forbindelse med at riksvåpenet skulle registreres i samsvar med den internasjonale konvensjon til beskyttelse av den industrielle eiendomsrett av 20. mars 1883 med senere endringer («Paris-konvensjonen»), ble utformingen justert i detaljer. Sverre Morkens formgivning ble godkjent av H. M. Kongen 16. desember 1992. Dette betyr ikke at eldre utgaver ikke er korrekte og ikke kan benyttes, men heretter er dette den norm som skal brukes av statlige norske organer i og utenfor Norges grenser.

Hjemmel
De viktigste bestemmelsene i den kongelige resolusjon av 19. mars 1937 om «Noregs riksvåpen» er som følger:

«1. Noregs riksvåpen er ei upprett gull-løve på raud grunn med gullkrone på hovudet og gullskjeft sylvøks i framlabbane.

2. Riksvåpnet skal vanleg ha skjoldform. Over skjolden skal vanleg stå ei kongekrone med rikseple og kross.

3. Alle teikningar til riksvåpnet til bruk for offentlege institusjonar må bli godkjende av Utanriksdepartementet, so framt dei ikkje er eller blir fastsett av kongen.»

Resolusjonen fastsetter altså rammen for utformingen av Norges riksvåpen. Det fremgår at våpenet har et bestemt motiv og bestemte farger; et fast innhold med fri form. Det forutsettes at våpenets utforming skal kunne justereres over tid og tilpasses materialbruk, størrelse, omgivelser og tidsstil. De kunstneriske krav til liv og avveksling må imidlertid avveies mot Sentraladministrasjonens behov for fasthet. Alle varianter skal godkjennes av Utenriksdepartementet. Klisjéer o.l. av riksvåpenet til statens trykksaker må ikke fremstilles av noen uten etter samtykke fra Statens trykningssjef/Statens forvaltningstjeneste, Seksjon Statens trykning.

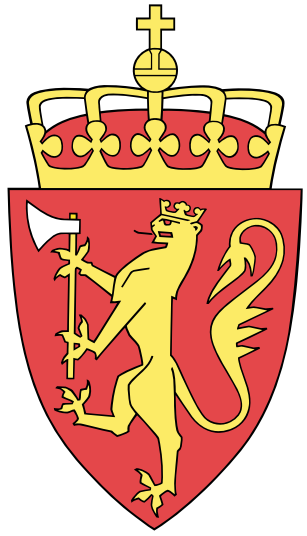

Fjellbygda Folldal

Teksten er i store trekk basert på: Støen, Vidar (2002). *Utvandrerhistorie for Folldal – Håpet om ei bedre framtid*. Otta: AIT Otta AS, og *Folldal: kommune i Hedmark*. (2010, 8. juli). Store norske leksikon. Hentet 23. juli 2014 fra www.snl.no/Folldal%2Fkommune_i_Hedmark. I tillegg er opplysninger fra Folldal kommune brukt.

Geografi og geologiske forhold
Folldal er ei fjellbygd som omfatter den øvre delen av Folldalen med sidedaler nordvest i Hedmark fylke, vest for Alvdal og Tynset. I nordvest grenser kommunen til Sør-Trøndelag (Oppdal), i sørvest til Oppland (Dovre og Sel). Denne grensen går gjennom den nordøstlige delen av Rondane, og har vært omtvistet; fastlagt siste gang ved kongelig resolusjon i 1978.

Folldal er i dag eget prestegjeld i Nord-Østerdal prosti i Hamar bispedømme, tilhører Alvdal og Folldal lensmannsdistrikt i Hedmark politidistrikt og hører under Nord-Østerdal tingrett.

Elva Folla har gitt navn til dalen den svinger seg gjennom. Dalbunnen er ganske trang i den øvre delen inntil møtet med elvene Kvita og Depla. Så vider dalen seg ut nedover forbi kirka mot Grimsbu. Da kan en bedre forstå hvorfor navnet på elva har blitt Folla, som egentlig kommer av norrønt *fold*; «slette, stille elv eller vannflate».

Folldal er omkranset av fjell på alle kanter; Dovrefjell, Rødalshøa, Alvdalssølen og til slutt Rondane i sør. Folldalsbygda har de fleste fjelltoppene over 2000 meter i Rondane. På grensen til Dovre ligger kommunens høyeste topp, Rondslottet (2178 moh.) som også er fylkets høyeste fjell.

Berggrunnen i kommunens sørvestlige del (Rondane) er sparagmitt, mens man nord for Grimsdalen har fyllitt og jevnere fjellvidder. Fyllitten er noen steder gjennomtrengt av gabbro og granitt, som i nord danner topper som Høggia (1641 moh.). I dalsidene har man mektige sandavsetninger (f.eks. Grimsmoen) avsatt på bunnen av en bredemt sjø.

Bosetning, folketall og gruvedrift
Bygda ble bosatt i første halvdel av 1600-tallet, men først da gruvedriften begynte i 1748, ble det bebyggelse av betydning. Hoveddalen har den vesentligste bosetningen i dag, og i tettstedet og administrasjonssenteret Folldal bor omlag 1/3 av kommunens ca. 1650 innbyggere.

Den øvrige bosetningen er til dels svært spredt, og har sitt grunnlag i jordbruket. Folketallet i Folldal var på sitt høyeste i 1950 (2382 innbyggere), og har vært i tilbakegang siden 1970-årene.

Folldal Verk var den klart viktigste arbeidsplassen i Folldal frem til 1993 da den ble nedlagt. Det hele startet i 1745, da Ole Husum fant malm i Folldal. Malm er en samlebetegnelse, og i malmen i Folldal var det kobber, sink og svovel som ble tatt ut av mineraler. I 1748 fikk man konsesjon, og gruvedriften i Folldal var i gang. På den tiden het selskapet Fredrik Gaves Verk. Den første driftsperioden varte frem til 1878. Etter det var det stille i gruvene frem til 1906. Da hadde ingeniør Worm Lund kartlagt gruvene på nytt, og fikk med seg engelsk kapital og startet selskapet The Foldal Copper & Sulpher Co. Ltd, hvor Worm ble direktør. Selskapet gikk inn i en hektisk bygge- og utviklingsperiode. Det ble bygget kraftstasjon, taubane til Alvdal, boligbrakker, verksteder og produksjonslokaler. De fleste av disse byggene står fremdeles. Dette var starten på en ny storhetstid.

I 1938 gikk selskapet tilbake til norske eiere. I 1941 opphørte drifta i hovedgruva, da var den tom for drivverdig malm. Anlegget hvor anrikningen foregikk står fremdeles intakt inne på gruveområdet. Samtidig med at hovedgruva ble innstilt, var det drift i andre gruver i Folldal. Disse gruvene fraktet malmen med taubane til Verket, og brukte anrikningsanlegget der. Etter at mineralene var skilt fra hverandre ble de fraktet hver for seg med taubane ned til Alvdal stasjon, for videre transport med jernbanen.

I 1968 tok et nytt anlegg over all gruveaktivitet. Annlegget Tverrfjellet gruver lå på Hjerkinn. Etter hvert ble all produksjon flyttet dit. Dette var et meget stort og moderne anlegg. Etter 25 år ble gruvedrifta avviklet i 1993.

Fra 1700-tallet har gruvedriften hatt avgjørende betydning for utviklingen av samfunnet i Folldal og de fleste bygdene i nærliggende kommuner. Gjennom malmbrytingen og vareleveranser til denne, ble store deler av befolkningen engasjert i kortere og lengre perioder. I 1711 var det 94 innbyggere i Folldal. Like etter starten ved gruva, i 1762, var innbyggertallet steget til 470 personer. Den største utviklingen ser vi når driften starter opp igjen på begynnelsen av 1900-tallet: Fra 1326 innbyggere i 1900 til 2265 innbyggere i 1910!

De bygningene som står på Verket i dag, ble bygd i forbindelse med at gruvedriften startet opp igjen i 1906. Stort sett har samlingen av bygg blitt bevart. I perioder sysselsatte gruva opptil 550 personer. I slike perioder kunne det bo familier på 8-10 personer i leiligheter på 20-40 m^2. Denne boligbebyggelsen er fortsatt i bruk, men leilighetene er utvidet og modernisert.

Utvandringen til Amerika
Internasjonale forhold hadde stor betydning for utvandringen til Amerika fra Norge og resten av Europa. Bølgedaler i verdensøkonomien, med oppgangstider i Amerika og trange kår i Europa påvirket avgjørelsen om å bryte opp. I perioden 1815-1930 forlot ca. 52 millioner europeere hjemlandet sitt for å dra til Amerika, Canada eller Australia i håp om ei bedre framtid. Nest etter Irland hadde Norge den største utvandringen etter folketallet. Fra Folldal reiste det ut flere i forhold til folketallet enn gjennomsnittet for landet.

Utvandrerpioneren Cleng Peerson reiste i 1821 til Amerika for å undersøke forholdene for immigranter på oppdrag fra kvekerne i Stavanger. Etter at han var tilbake, kom den første organiserte emigrasjonen av nordmenn i stand i 1825.

I Folldal var lokalsamfunnet avhengig av gruvas økonomi. I dårlige tider ble det overskudd av arbeidskraft, og mange gruvearbeidere emigrerte. Folketallet endret seg dermed i takt med gruvas bærekraftighet, og kanskje var også det omvendte tilfellet til en viss grad: Tilgangen på arbeidskraft gikk ned som følge av at mange søkte sikrere utkomme for seg og sine i Amerika. Ungkarer reiste ut med pågangsmot og håp om å kjøpe billig jord for å kunne brødfø en framtidig familie. Familier reiste ut med sterk vilje til å arbeide hardt for å bedre neste generasjons framtidsutsikter. Til tross for store utfordringer i det nye hjemlandet var det mange som lyktes, og etterkommerne deres ble tallrike. I dag har mange folldøler, hedmarkinger, nordmenn og europeere slektninger i Amerika.

Nye tider og ny næring
I perioden 1968-1993 foregikk gruvedriften på Hjerkinn i nabokommunen Dovre. Driftsbygningene fra gruvedriften er delvis flyttet fra Hjerkinn til Folldal. Disse benyttes for ny industrivirksomhet med bl.a. Folldal Gjenvinning AS (gjenvinning av landbruksplast). Folldal hadde gjennom hele 1990-tallet en markert satsing på omstilling til nye næringer, og var en periode omstillingskommune med mye tilførsel av offentlige midler for å skape ny næringsvirksomhet. Jordbruksarealet er vesentlig eng og beite, og hovedinntekten kommer fra husdyrhold. Rike fjellbeiter og gode seterbilveier gjør at seterbruket fortsatt er av betydning. Selv om primærnæringene er i nedgang sysselsetter de fortsatt omlag 20 % av kommunens yrkestakere.

Folldal kommune er i dag den største arbeidsgiveren i bygda. Turistnæringen betyr etter hvert atskillig, med turiststasjoner, gjestgiverier o.l. som utgangspunkt for fjellturer i Rondane og Dovrefjell. Med sin beliggenhet er Folldal et eldorado for jakt-, fiske- og friluftsinteresserte. For mange av innbyggerne er villreinjakta årets høydepunkt. Strekningen Enden-Folldal langs Rv 27 er, som en av 18 veier i Norge, valgt ut som Nasjonal Turistveg. Langs veien er det bygget spektakulære rasteplasser og stoppesteder tilrettelagt for opplevelser knyttet til naturen. Utsikten kan oppleves fra Sohlbergsplassen, et helt spesielt arkitektonisk byggverk som smyger seg mellom trærne.

Folldal Bygdetun ved Streitlien er et friluftsmuseum med dekorerte bygninger fra Folldal og Dovre, samlet av Tore Segelcke og Anton Raabe. Bygdetunet er åsted for ulike aktiviteter og arrangementer, særlig i sommerhalvåret. På midten av 1740-tallet krevde bøndene i Folldal egen kirke, og ble lovet dette av kongen. Korskirka sto ferdig i 1751, men ble erstattet av dagens Folldal kirke i 1882. Kirka ligger 3-4 km sør for sentrum, på Krokhaug, og har vernestatus. Folldal kirke har langplan og er oppført i tre i nygotisk stil. Arkitekten var Johannes Henrik Nissen. Folldal Gruver er i dag bergverksmuseum, og sørger med sin virksomhet for liv og røre i det gamle gruvesamfunnet med den storslagne utsikten mot Rondane.

Stiftelsen Folldal Gruver (SFG) er blant de utvalgte tekniske industrielle kulturminnene i Norge, og tilbyr severdigheter, opplevelser og aktiviteter. SFG er inne i et omfattende vedlikeholdsprogram, og har restaurert flere bygninger de siste årene. Samtidig med bygningsvern er også utvikling av museet og nasjonalparksenteret viktige arbeidsområder. Stiftelsen Folldal Gruver ble opprettet i 1988 av Folldal kommune. Stiftelsens oppgave var, og er: å sørge for varig vern av anlegg, bygninger og utstyr fra gruvedrifta.
Det finnes omlag 70 bygg som står i forbindelse med det gamle gruvemiljøet. Det er brakker med trange kår, hvor de «vanlige» arbeiderne bodde, og direktørbolig med mer luksuriøse forhold. Området viser de tydelige klasseskillene som var på den tiden det var drift i gruvene. I tillegg er det godt bevarte driftsbygning, verksteder, kontorer, bakeri med mer.

Da Folldal ble selvstendig kommune
Fra gammelt av lå Nedre Folldal under Tynset, og Øvre Folldal hørte til Lesja og Dovre inntil 1861. Bygda var delt mellom gårdene Kvannsletten og Fløtten da Dovre og Alvdal ble egne herreder i 1861 og 1862. 1. januar 1864 ble Nedre Folldal og Alvdal til Lille Elvedalen herred. Like etter ble Øvre Folldal innlemmet. Denne ordningen varte helt til 1914, da Folldal ble selvstendig kommune.
På denne tida bodde det flere i Folldal enn i vertskommunen, grunnet ny drift ved gruva.

Folldalsbygda var spesiell fra gammelt av, blant annet på grunn av fraværet av embetsmenn. Lensmann og prest var ikke fastboende, og de eneste med høyere stand og stilling var tilknyttet gruveselskapet. Det fantes dermed klasseskiller, men det var nok mer fellesskap enn avstand mellom folldølene. Selv om forskjellen var stor på gårdene fantes det ingen overklasse blant bøndene, og samholdet var godt. Mange gruvefamilier drev også jordbruk i det små, på verksplasser som ble fradelt de større brukene som i sin tur var blitt delt opp av krongodset «Folldalsgodset». Noen gårder var store nok til å holde tjenestefolk, og disse var ofte framtidige ektefolk til yngre søsken av husbonden. Dermed ble de fleste innbyggerne knyttet til hverandre både gjennom arbeid og familiebånd. Dette førte til relativt stor sosial og økonomisk likhet i bygda, og har kanskje vært medvirkende til den store gjestfriheten og vennligheten alle tilreisende møtes med den dag i dag.

Folldals kommunevåpen

Det er Sverre Morken som har formgitt kommunevåpenet, med en skrått fremvoksende gullfarget hakke mot en rød bakgrunn. Oppgaven var helt åpen, og flere hadde skissert ulike løsninger før, med fauna og annet som motiv. Morken opplevde oppdraget som litt av ei nøtt. Han ønsket at kommunevåpenet skulle fortelle om noe som var typisk for stedet: En reell identifikasjon av Folldal, i god heraldisk ånd. Så kom han i tanker om de to største næringsveiene en hadde i kommunen på den tida. Men hvordan skulle han visualisere dette? Sverre Morkens løsning tar utgangspunkt i at et våpenskjold skal være som et ikon; enkelt og rent. Det skal treffe rett i øyet, slik at en oppfatter det med en gang, og ikke trenger noen forklaring. I heraldikken brukes vanligvis en metallfarge sammen med en annen farge. Gull og rødt er staselig, og gir assosiasjon til det royale. I Folldals sammenheng kan dette understreke den berettigede stoltheten folldølene kjenner for bygda si, og for den djerve historien.

21.09.1988 ble det vedtatt i kommunestyremøte at Folldal kommune skulle ha ei hakke delvis inn fra høyre som motiv i sitt kommunevåpen. Begrunnelsen var denne: *Hakka var et viktig redskap ved gruvedrifta i eldre tid og kan derfor sies å symbolisere gruvedrifta som var den direkte årsak til at Folldal ble egen kommune i 1914. Hakka symboliserer også jordbruk, da den var et viktig redskap da grunnen ble ryddet for gardsbrukene i Folldal.*

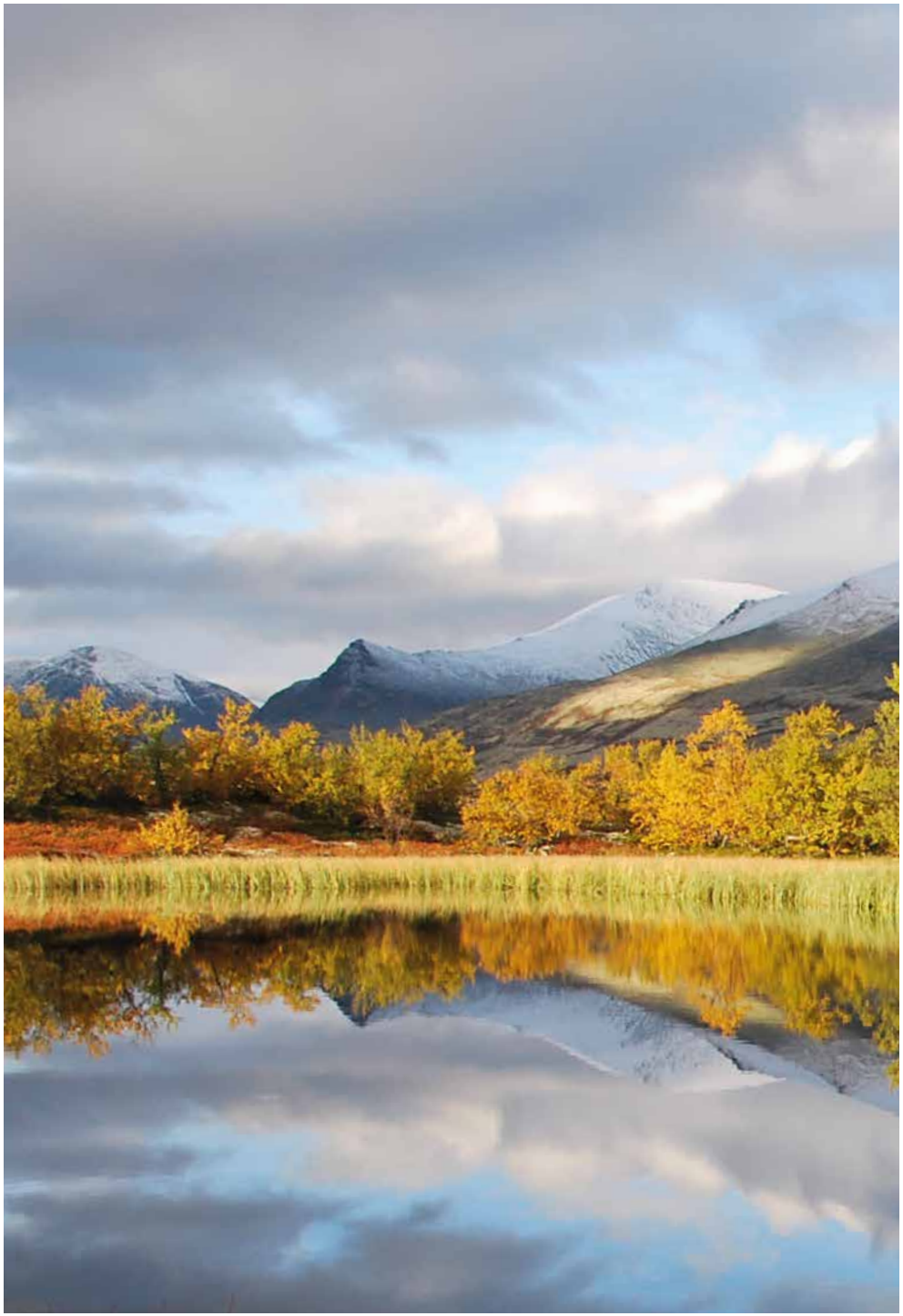

Foto: Arne Lohn

Foto: Arne Lohn

Kunstbanken Hedmark Kunstsenter

Hva slags innskudd og uttak kan man gjøre i Kunstbanken?

Kunstbanken viser visuell samtidskunst utført av anerkjente og profesjonelle kunstnere fra Hamar, Hedmark, Norge, Europa og hele verden! Vår utstillingsprofil tar sikte på å vise et mangfold av kunstneriske uttrykk, med hovedvekt på eksperimentell og nyskapende kunst. Kunstbanken tilbyr ulike møter mellom kunst og publikum i egne gallerier, utendørs og på ulike steder i Hedmark.

Hvert år har vi besøk av 1 000-1 500 barn og unge i våre utstillinger, og dette publikummet er hovedmålgruppe for vårt pedagogiske formidlingsarbeid. Rekordåret for den desentraliserte virksomheten var 2010, da nær 25 000 unge og gamle opplevde samtidskunst innen- og utendørs i regi av Kunstbanken.

En kunstopplevelse kan aktivisere betrakteren på mange plan. Vårt ønske er å være en refleksjonsarena, vekke engasjement og nysgjerrighet, og å være en døråpner til det visuelle samtidskunstfeltet. Derfor er vårt formidlingsarbeid dialogbasert. En «omvisning» skal være mer enn å bli vist rundt i lokalene av en person som snakker *til* publikum. Vi legger til rette for utveksling av tanker og ideer, igangsetting og aktivisering av refleksjoner hos betrakteren. Formidleren etterstreber en dialog *med* publikum, og mellom publikum og kunsten.

Eldre barn og ungdommer, for ikke å snakke om voksne, vil ofte ha behov for å ha en viss avstand til, og kontroll med kunstopplevelsen eller situasjonen. Da er det jo heldig at vi alle er utstyrt med et intellekt, som også gjerne vil ha påfyll og utfordringer. Uansett hvilken innfallsvinkel vi som betraktere har til kunsten, er det jo slik at hver og en av oss sitter med sin private «fasit» på sin egen opplevelse. Mange ganger er det også slik at opplevelsen ikke tar slutt selv om man ikke lenger har kunstverket foran seg. Erkjennelse, refleksjon og respons kan like gjerne komme til uttrykk i etterkant av selve kunstopplevelsen.

…men, har Kunstbanken lokale filialer?

Som fylkeskommunal stiftelse har vi både mulighet til og ansvar for å tilby publikum i hele Hedmark samtidskunstopplevelser av ulike slag. Workshops, utstillinger, seminarer og lignende arrangeres rundt om i kommunene. På hjemmesiden vår kan man også finne informasjon om utstillinger, kunstnere, arrangementer, kunst i offentlige rom og mye mer.

Kunstbanken samarbeider med kommuner, skoler, kunstnere og ulike fagmiljøer i Hedmark, nasjonale og internasjonale kunstinstitusjoner samt statlige kulturorganer.

Kunstsenterets virksomhet spenner over et vidt spekter av formidlingstiltak: Galleridrift, vandreutstillinger, kunstprosjekter i offentlige rom, seminarer, konsulent- og informasjonstjenester. I fylkeshusets foaje viser vi utstillinger med lokale profesjonelle kunstnere. Vi arrangerer også performancefestival hvert 2. år.

I Kunstbutikken finnes gaveartikler laget av kunstnere i Hedmark og resten av landet. Lokalene våre kan leies til møter og spesielle anledninger. Vi tilbyr spesialsydde opplegg med god mat i vår restaurant og omvisninger i den aktuelle utstillingen.

Bildende Kunstnere Hedmark sammen med Norske Kunsthåndverkere Øst-Norge, er den ene av de to stifterne av Kunstbanken. Hedmark fylkeskommune er den andre. Dette samarbeidet mellom kunstnerorganisasjoner og fylkeskommune er unikt for en norsk kunstinstitusjon.

Stiftelsen ble opprettet i 1996 og flyttet inn i den gamle Norges Bank-bygningen sommeren 1997. Våren 2003 sto andre byggetrinn ferdig etter omfattende ombygginger og med nytt tilbygg som også rommer eget formidlingsrom. Arkitekter var Hamar-firmaet Andersen+Fremming. Etter siste ombygging er Kunstbankens utstillingsareal tilsammen 440 m^2. I 2006 ble Kunstbanken tildelt Byggeskikkprisen.

Inger Lise Libakken (f. 1969) har vært ansatt i Kunstbanken Hedmark Kunstsenter siden 2003. Hun arbeider som formidlingsleder, kurator, prosjektleder, koordinator og produsent av vandreutstillinger og formidlingsopplegg for barn, unge og voksne i Kunstbanken og desentralisert. Hennes viktigste samarbeidspartnere i tillegg til kunstnerne, er Hedmark fylkeskommune, Turnéorganisasjon for Hedmark, Hamar kommune og øvrige kommuner i fylket, skoler og lærere. Libakken har hovedfag i tekstilt kunsthåndverk fra Kunsthøgskolen i Bergen, Praktisk-pedagogisk utdanning fra HiO og grunnfag i kunsthistorie fra UiB. Hun har lektorkompetanse og har undervist 5 år i videregående skole. Libakken har vært hovedlærer for og undervist ved studium i Grafisk design (MI).

KUNSTBANKEN
Hedmark Kunstsenter

Foto: Kunstbanken

En bakomhistorie

Når regnestykket går opp…

Ordfører i Folldal kommune, Egil Eide, inviterte i slutten av november 2013 fylkeskulturaktørene i Hedmark til samarbeid i forbindelse med Folldal sitt 100-års-jubileum som egen kommune. Kunstbanken Hedmark Kunstsenter ville gjerne bistå med utforming av ei utstilling, selv om program og budsjett for 2014 var lagt. Inger Lise Libakken, formidlingsleder i Kunstbanken, ble brått og med begeistring prosjektleder, kurator og koordinator. Samtidig hadde Jens Jørgen Jensen, kulturkonsulent i Folldal kommune, en idé i gryta. Den sto nærmest og småputret på svak varme. Så snart de to fikk opprettet direkte kontakt vokste ideen raskt. Jørgensen ville også gjerne få til noe som kunne markere grunnlovsjubileet.

–Hva med å bruke Sverre Morken som jubileumskunstner? Undret Jørgensen, *–Han lager jo det offentlige Norges kunst, på frimerker og sedler, han har utformet Folldals kommunevåpen og riksvåpenet i sin nåværende form, og har både familierøtter, eget atelier og galleri her oppe!* Det var på dette tidspunktet det begynte å bli høy temperatur i gryter, tastaturer og telefoner.

Stor var gleden da Sverre Morken selv bifalt ideen, og velvillig stilte opp med et omfattende materiale som danner grunnlag for utstillinga. Når han til overmål kunne fortelle at han var i innspurten på arbeidet med frimerkene som skulle være Posten Norges markering av grunnlovsjubileet med utgivelse 16. mai var utgangspunktet det aller beste. Vi forsto raskt at dette var «gull» som flere burde få muligheten til å få en bit av. Nå fosskokte det, og vandreutstillingsplanen var et faktum. Men hvordan skulle vi finansiere prosjektet vårt, slik at «gullet» virkelig kunne komme til sin rett og skinne i Hedmark – fra nord til sør?

Produksjonsmidler ble søkt og innvilget fra Hedmark fylkeskommune. Disse midlene kommer fra en pott som kalles Den kulturelle skolesekken (DKS), og skal brukes til kunst- og kulturformidling til elever i grunnskolen og i videregående skole. Et pedagogisk opplegg er utarbeidet, og vil følge med på vandringen i Hedmark.

Turnéorganisasjon for Hedmark er også interessert i å omarbeide deler av utstillinga og formidle den direkte i skolene lenger sør i fylket.

Det var nære på at det kokte over en stund: Søknadsfristen for DKS var 15. februar og svaret kom 6. mai – og 26. juli var bestemt som åpningsdato; Folldalsdagene skulle få Sverre Morken-utstilling og kåseri med kunstneren på programmet!

Formidlingslederens hattehylle ble i minste laget disse ukene, med mange roller å fylle og oppgaver å løse. Når hun likevel ikke fikk hetta av å sjonglere de mange hattene, noen av dem helt nye for anledningen, var det ikke bare flaks: Et utmerket samarbeid med Sverre Morken, en entusiastisk og (nesten) aldri hvilende kulturkonsulent, velvilje fra alle kanter og god «flyt» har gitt stor arbeidsglede under veis. Når utstillinga nå overlates til publikum, gjøres det med stolthet og glede.

Å få arbeide med et slikt unikt materiale fra en så dyktig, solid og raus kunstner er et privilegium. Vi ser fram til å vise *Sverre Morken – fra mikro til makro* til et stort publikum, og håper mange vil få glede av utstillinga og et nærmere bekjentskap med Norges fremste frimerkekunstner.

…og man går i pluss

Frimerker og sedler fra Sverre Morkens hånd binder sammen de ulike temaene i utstillinga og i de ni store platene som vises utendørs; lokal og nasjonal identitet og internasjonal tilhørighet. Når vandreutstillinga avsluttes, vil platene monteres permanent på egnet sted utendørs i Folldal. Slik kan formidlingen av *Sverre Morken - fra mikro til makro* fortsette til stadig nye betraktere. Et lite utdrag av Sverre Morkens kunstnerskap vil være synlig og til glede for både fastboende og tilreisende i mange år framover.

Hamar juli 2014

Oppgaver og tanketennere

Til lærerne

Dette er ment som en inspirasjon til hvordan utstillinga *Sverre Morken – fra mikro til makro* kan brukes som utgangspunkt for opplevelser, refleksjon og læring. Man kan velge et eller flere temaer å fordype seg i. Mange av oppgavene kan knyttes til gjeldene læreplaner. Her ligger det godt til rette for tverrfaglig arbeid og bruk av utstillinga. Utfyllende stoff om flere av temaene finnes i utstillingskatalogen. De fleste temaene og spørsmålene vil være aktuelle for alle alderstrinn i grunnskolen, og kan tilpasses det nivået som passer innenfor hvert fag, spesielt innenfor samfunnsfag, norsk, RLE og kunst og håndverk. Kunstbanken Hedmark Kunstsenter hjelper gjerne til med å knytte opplegget direkte opp til deres lokale læreplaner. Ta eventuelt kontakt med Inger Lise Libakken på telefon 62 54 22 60 eller e-post inger.lise.libakken@kunstbanken.no.

Fra mikro til makro ønsker å sette et lite utvalg av Morkens store motivkrets i sammenheng med identitet og tilhørighet. Utgangspunktet for dette er to viktige jubileer i 2014: Folldals 100-årsjubileum som egen kommune og Norges 200-årsjubileum for Grunnloven av 1814. Riksvåpen, kommunevåpen, emblemer og symboler handler om identitet og tilhørighet; lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Det samme kan sedler og frimerker gjøre. Sverre Morken har utført om lag 200 frimerker, han medvirket i arbeidet med den 6. utgaven av norske sedler, og står for alle framsidene på sedlene som i dag er i omløp; den 7. utgaven. Han har formgitt Folldals kommunevåpen, den gående løve for departementene og riksvåpenet i den utforming det har i dag.

Folk flest, også i Hedmark, er bosatt i tettsteder og bygder; slett ikke i metropoler. Dagens barn og unge knytter kontakt og vennskapsbånd gjennom sosiale medier og er til en viss grad uavhengig av oppvekststed og geografiske avstander når det gjelder å finne noe eller noen å identifisere seg med. Likevel, eller kanskje nettopp derfor, er røttene av stor betydning. Kjennskap til hjemstedets historie, tradisjoner og særtrekk er viktige for å føle at man hører til. Vår personlige, lokale og nasjonale historie blir samtidig til i kontakt med det internasjonale samfunnet, gjennom diplomati, bistandsarbeid, forskning, næringsvirksomhet, utvandring og innvandring.

Fra mikro til makro består av en utendørs og en innendørs avdeling. Utendørs vises ni store plater montert sammen i grupper på tre, og med tre hovedtemaer. Frimerker og sedler fra Sverre Morkens hånd binder sammen de ulike temaene; lokal identitet, nasjonal identitet og internasjonal tilhørighet.

Norges grunnlov 200 år i 2014
Norges riksvåpen i dagens utforming ble formgitt av Sverre Morken i 1992. Riksvåpenet har inneholdt de samme elementene helt siden 1100-tallet, men i ulikt formspråk. I noen perioder har løven vært plastisk og mer organisk, i andre perioder kantet og stilisert. Morkens utforming fra 1992 var basert på Hallvard Trættebergs versjon fra 1939. Trætteberg var fra Løten, og har tegnet mange norske kommunevåpen.

Synes du det er forskjell på hva riksvåpenet forteller, og hva løven uttrykker, når formspråket forandrer seg? Hva er i så fall forskjellen? Hva om du tegner riksvåpenet i tegneseriestil, eller grafittistil – ville vi fortsatt ta grunnloven på alvor?

Hva er egentlig en grunnlov, og hva betyr det at et land har sin egen grunnlov? Hva betyr det at et land er selvstendig? Hva betyr det at en person er selvstendig?

Hva tror du det betyr at vår grunnlov er demokratisk? Hva slags lover tror du en udemokratisk grunnlov ville ha? Tror du et lands grunnlov har noe å si for landets identitet?

Husker du historien om grunnloven vår?

Lokal tilhørighet
Hva er det beste med å bo akkurat der du bor?

Hva slags tilbud finnes det for barn og unge? Slik som kulturaktiviteter, kulturskole, kurs, idrett, skoler, barnevern, ungdomsklubber osv.

Når ble ditt hjemsted først bebygd?

Hva levde folk av den gangen?

Er det spesielle naturressurser som har ført til industri og arbeidsplasser på hjemstedet ditt? Når startet det? Hvor mange har hatt sitt levebrød fra denne virksomheten? Eksisterer den fortsatt?

Hva er den største arbeidsplassen på ditt hjemsted i dag?

Hvordan ser kommunevåpenet til din kommune ut? Hva symboliserer figurene på kommunevåpenet?

Hva forteller disse figurene om din kommune?

Hvem har bestemt hvordan kommunevåpenet skal se ut? Hvem har tegnet det?

Kanskje kommunen du bor i er slått sammen av flere andre kommuner? Når skjedde i så fall dette, og hva var grunnen?

En kommuneadministrasjon og kommunens politikere har mange saker å ta seg av. De lager også planer for tettsteds-utvikling og andre kommunale planer. Hva slags planer finnes på ditt hjemsted for å gjøre det til et godt sted å bo?

Undersøk om det finnes noen berømte personer fra ditt hjemsted. Finnes det noen kunstnere som har levd eller lever der? Industriutvikling? Politikk? Naturvitenskap? Musikk? Folkeminne? Håndverkstradisjoner? Litteratur? Arkitektur? Teater? Oppfinnelser? Historie?

Finn ut om det i dag er noen på hjemstedet ditt som arbeider innenfor noen av disse feltene.

Undersøk også om det finnes «ildsjeler» innenfor kultur, idrett, barne- og ungdomsarbeid, eldreomsorg eller lignende.

Hva tenker du at skal til for at noen blir kalt ildsjel?

Finnes det noen spesielle tradisjoner på hjemstedet ditt?

Hva er spesielt for dialekten der du bor?

Er det noen historiske minnesmerker i kommunen?

Hvordan brukes naturen i kommunen din i dag?

Hvem er ditt største forbilde på hjemplassen din? Hvorfor akkurat denne personen?

Penger og frimerker
Hvert land har egne sedler, og egne frimerker. Hva er det ved sedlene og frimerkene våre som er med på å gjøre dem norske?

De fleste vet at penger er verdifullt – for man kan kjøpe mye nyttig, nødvendig og fint for penger. For lenge, lenge siden byttet man til seg det man trengte, med noe man selv hadde overskudd av. For eksempel kunne en fisker bytte til seg korn fra en bonde, og en bonde kunne bytte til seg skinn eller kjøtt fra en jeger. Men når begynte man å bruke penger for å skaffe det en trengte? Og hvordan så disse «pengene» ut? Hva var de laget av?

Hva slags verdi synes du at penger har?

Forfatteren Arne Garborg skrev dette om penger:

Ein kann kjøpa seg
mat, men ikkje mathug,
dropar, men ikkje helsa,
mjuke senger, men ikkje svevn,
lærdom, men ikkje vit,
stas, men ikkje venleik,
glans, men ikkje hygge,
moro, men ikkje gleda,
kameratar, men ikkje venskap,
tenarar, men ikkje truskap,
gråe hår, men ikkje æra,
rolege dagar, men ikkje fred.
Skalet av alle ting kann ein få for pengar.
Men ikkje kjernen;
den er ikkje for pengar fal.

Å ha en venn er en stor verdi i livet. Et brev fra en venn kan lyse opp dagen litt ekstra. Hvis den som sendte brevet skrev det for hånd, blir det enda mer personlig. *Posten skal fram* er et velkjent slagord. Posten Norge har flere avdelinger, og den vi kjenner best heter Bring. Det er de som jobber i Bring som leverer post til oss, og Bring sitt slagord er *Vi lever for å levere*.

Det viktige er at innholdet i posten når fram fra avsender til mottaker. Det kan være ganske spennende å åpne postkassa. Noen ganger kommer det kjedelige ting som påminnelser om tannlegetime, eller en regning – men av og til er det en spennende pakke eller et brev fra en du er glad i.

Hva menes med at et *frimerke* er et verdipapir?

Blant de mange frimerkene Sverre Morken har laget, er det mange forskjellige motiver. Frimerkene får dermed flere funksjoner; de formidler også noe i seg selv. Ofte er det jubileer eller andre spesielle hendelser som markeres, og vi som bruker frimerkene får kanskje vite om det nettopp på grunn av motivet kunstneren har valgt. Grunnlovsjubileet har nok de fleste hørt om fra før. Frimerkene som ble laget til jubileet forteller historien om grunnloven – vi kan si at frimerkene kommuniserer med oss.

Hvordan ble viktige offisielle og private beskjeder formidlet i Norge før 1647?

Hva skjedde i 1647, som forandret på dette?

Hva slags ny kommunikasjonsteknologi ble tatt i bruk i Norge etter 2. verdenskrig, og hvordan fungerte denne?

Når ble e-post utbredt i Norge?

Når kom Facebook, Twitter, Snapchat og Instagram?

Det finnes mange forskjellige måter å uttrykke seg eller fortelle noe, som f.eks. verbalt, skriftlig, digitalt, med kroppspråk, gjennom bevegelse, musikk, film og bilder. Hvordan kommuniserer du med de du vil ha kontakt med?

Bestevenn
Sigrid Undset er Norges internasjonalt mest kjente kvinnelige forfatter, og Sverre Morken har portrettert henne på 500-kroneseddelen. Hun skrev romaner, noveller, essay, helgenfortellinger, selvbiografiske tekster samt noen få dikt og skuespill.

Hva tror du hun mente da hun skrev dette?

Ti sed og skikk forandres meget,
alt som tiderne lider og menneskenes tro forandres,
og de tenker annerledes om mange ting.
Men menneskenes hjerter forandres aldeles intet
i alle dager

Hvem er din beste venn? Hvordan vil du beskrive denne personen? Hvorfor liker du denne personen så godt?

Hvem er du og hva gjør du?
Sverre Morken er en kunstner som har utformet nesten 200 frimerker og alle sedlene vi bruker i Norge i dag, og enda mye mer. Det er ingen annen kunstner som har gjort noe tilsvarende her til lands. Hvis dere har studert det som vises i utstillinga, har dere sikkert skjønt hvordan motivene på frimerker og sedler blir til – men hvordan noen kan få det til er ikke lett å forstå. Akkurat for Sverre Morken passer dette arbeidet veldig godt sammen med hvem han er; hans evner, egenskaper og personlighet gjør dette til hans drømmejobb.

Er det noe du synes er ekstra morsomt eller interessant? Er det noe du liker godt å holde på med, og som du er flink til?

Kan du tenke deg noen yrker eller jobber hvor akkurat dine egenskaper, interesser og talenter kan brukes? Hva er din drømmejobb? Hva tror du skal til for å få den jobben?

Hva tror du at du trenger i livet ditt for å ha det godt og være fornøyd?

Portrett
Hvorfor tror du Sverre Morken liker så godt å lage portretter?

Hva mener du er viktig for at et portrett er så godt at du kjenner igjen personen?

Må ansiktet være helt likt?

Må ansiktet være med?

Lag et portrett av noen du kjenner, eller har kjent. Du kan godt tegne eller male, og få det til å ligne veldig bra – men du kan også bruke flere elementer eller ting til å fortelle om personen og personligheten. Om du vil, kan du lage portrettet i andre materialer, det kan være som en skulptur eller en collage. Hvis du har studert frimerkene i utstillinga, har du sett at portrettene ofte har en bakgrunn som forteller noe om hva denne personen arbeidet med, eller huskes for. Du kan tegne, male, klippe ut bilder, lime på små ting osv. som du synes forteller noe om denne personen. Om du vil, kan du lage et portrett uten å vise noe av ansiktet til personen i det hele tatt. Kanskje minner din beste venn deg om et vakkert landskap, eller en sterk løve? Hvis du lager et portrett av deg selv: hva er det du synes er det fineste med deg som person, og hvordan vil du vise fram dette?

Øvelser for alle barn og voksne
Det er mange som er veldig opptatt av penger – tjene mye, og bruke mye. Kjøpe, kjøpe, kjøpe – mye mer enn vi trenger for å være varme og mette. Som Garborg sier – vennskap kan man ikke kjøpe.

Det er heller ikke mulig å kjøpe følelsen av å vite hvem man er, eller av å høre til – selv om mange prøver! ALLE mennesker er betydningsfulle – også alle de som ikke er berømte, rike eller har politisk makt. De som er lik deg, og de som er helt forskjellige. Det betyr at DU er verdifull. Det er ingen andre som er akkurat slik som deg. Ingen kan være noen andre enn seg selv, og ingen andre kan bli helt slik som deg. Du kan rett og slett ikke erstattes. Derfor er du helt spesiell og viktig. DU har en plass som er bare din, og du har en plass i hjertet til mange mennesker rundt deg. Du hører til. Noen ganger er det vanskelig å tro på dette – og det gjelder både for voksne og barn, for rike og fattige, for de som er berømte og de ingen helt vet hvem er. Folk er i grunn ganske like over hele verden, og de fleste trenger av og til litt hjelp for å finne ut av hvem de er og hvordan de skal bli fornøyde i livet sitt. Her er noen påminnelser som er inspirert av et kunstsenter i Liverpool i England:

1. Ha **KONTAKT** med menneskene rundt deg. Med familien. Venner, kolleger, medelever og naboer. Hjemme, på skolen, på jobben eller i nærmiljøet. Tenk på disse som hjørnesteiner i livet ditt, og livet ditt som et flott hus du kan bygge større og bedre. Å ha kontakt med andre skaper bånd som vil støtte og berike deg hver dag.

2. Vær **AKTIV**. Gå ut en tur, eller løp! Sykle, spill ball, eller plant noe i hagen. Dans, slå hjul eller hopp paradis. Å bevege seg gjør at du føler deg bra. Det er godt for både kroppen og tankene å la kroppen bestemme av og til. Det viktigste er å finne en fysisk aktivitet som er morsom, og som passer akkurat for deg, med din bevegelsesevne og styrke.

3. Vær **OPPMERKSOM**. Vær nysgjerrig. Få øye på det vakre. Oppdag det spesielle eller uvanlige. Legg merke til de skiftende årstidene. Nyt øyeblikket, enten du går til skole eller jobb, spiser lunsj eller snakker med venner. Vær oppmerksom på verden rundt deg, og hva du føler. Å være oppmerksom på det du erfarer, vil hjelpe deg til å finne ut hva som har betydning for deg, og å sette pris på det.

4. Fortsett å **LÆRE.** Prøv noe nytt. Gjenoppdag noe du syntes var moro før. Begynn på et kurs. Ta på deg en ny oppgave på jobben eller skolen. Fiks en sykkel. Lær å spille et instrument eller å lage yndlingsmaten din selv. Lag deg en utfordring som du vet du vil bli glad av å mestre. Å lære noe nytt gir deg mer selvtillit, i tillegg til at det er moro.

5. **GI AV DEG SELV**. Gjør noe hyggelig for en venn, eller for noen du ikke kjenner. Ta sjansen på å være den som sier «hei» og smiler først. Si «takk» for det du får. Tilby deg å gjøre noe uten å få betalt for det. Bli med i en gruppe eller klubb. Se utover, like mye som innover. Når du tør å dele eller gi noe til andre, blir det lettere for deg å ta i mot det du ønsker deg, og det du trenger. Det skaper kontakt mellom deg og menneskene rundt deg.

Foto: Erik Sekkelsten

Kilder & litteratur

Sverre Morken

Posten Norge, Frimerketjenesten

Norges Bank

Litteratur:

Bratberg, Terje. (2013, 7. februar). *Norges Riksvåpen*. I Store norske leksikon. Hentet 16. juli 2014

Bø, Olav (1997). *Peter Christen Asbjørnsen*, s. 60-62. Oslo: Norges Banks Seddeltrykkeri

Christiansen, Ann (2007). *Pirk, penger og porto*. Aftenposten. Artikkel første gang publisert 28.01.07, Aftenposten Søndag Morgen seksjon 2 s. 11

Johansen, Per Ole (2011). Artikkel: *Er frimerker kunst*? Norsk Filetalistisk Tidsskrift nr. 6/2011 s. 16-20

Støen, Vidar (2002). *Utvandrerhistorie for Folldal – Håpet om ei bedre framtid*. Otta: AIT Otta AS

Sørlie, Henrik (2012): *Pirker portrett på portoen*. Artikkel første gang publisert 19.02.12 på postennorge.no

Thorsen, Jan Ingard (2003). *Sverre Morken – miniatyrkunst i 30 år*. Oslo: Manuell produksjon, Posten Norge AS – Frimerketjenesten

Ørjasæter, Tordis (1993). *Menneskenes hjerter*. Oslo: H. Ascehoug & co, Norbok a.s

Oppslagsverk og nettsteder:

Norgeskatalogen, 66. utgave (Ånensen, Peer-Christian, Kjell Åge Johansen, Erik Olafsen) (2014). Oslo Filatelistklubb

Norsk Biografisk Leksikon (nettutgaven): nbl.snl.no

Store Norske Leksikon (nettutgaven): snl.no

Folldal Gruvers hjemmeside: folldalgruver.no

Lokalhistorisk hjemmeside for Folldal: alander.no/Folldal/follhist.htm

Løten kommunes hjemmeside, *Edvard Munch*: loten.kommune.no/Munch

Utenriksdepartementets hjemmeside, *Om riksvåpenet*, hentet 16. juli 2014: regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/lover_regler/retningslinjer/2002/om-riksvapenet.html?regj_oss=1&id=107757

KUNSTBANKEN
Hedmark Kunstsenter

KUNSTBANKEN Hedmark Kunstsenter, Parkgata 21, 2317 Hamar Postadresse: Postboks 224, 2302 Hamar Tlf. 62 54 22 60

E-post: post@kunstbanken.no · Hjemmeside: www.kunstbanken.no · Organisasjonsnr: 981135865